

OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı
Maliye Programı**

Gizem ERSOY

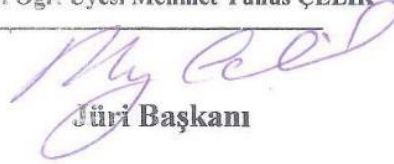
Danışman: Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

**Haziran 2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı öğrencisi Gizem ERSOY tarafından Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE yönetiminde hazırlanan "OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 10/06/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus ÇELİK

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Umut TEPEKULE

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 10/07/2019 tarih ve ..27/01. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Gizem ERSOY

ÖNSÖZ

Tez çalışmalarımnda bana her anlamda daima yardımcı olan değerli hocam ve danışmanım Doç Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE'YE sonsuz teşekkürlerimi bildirmeyi borç bilirim. Bu tezde emeği geçen Öğr. Gör Emrah NOYAN ve Araş. Gör. Eren ERGEN hocalarıma en içten dileklerle teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunarım. Hayatımın her alanında tüm stresime katlanan, maddi ve manevi desteğini benden hiç esirgemeyen borçlarını asla ödeyemeyeceğim; annem, babam, teyzem ve abime ne kadar teşekkür etsem de yetersiz kalacaktır. Tez yazma sürecimde, zaman ayıramayarak ihmal ettiğim Avukat Hanıma da ayrıca teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ersoy, Gizem

Yüksek Lisans Tezi

Maliye ABD

Maliye Programı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

Haziran 2019, VIII+100 sayfa

Devletlerin var olduğu dönemlerden günümüze kadar geçen süreçte devletin görevlerinin ne olacağı hakkında birçok görüş bildirilmiştir. Toplam ekonomi içinde kamunun daha az paya sahip olması gerektiğini savunan görüşe göre devlet ulusal güvenliğin sağlanması, adalet gibi kavramların yerine getirilmesi ile ilgilenmelidir. Ters bir görüş olan iktisat anlayışında ise devlet ekonomik hayatı düzenleme amacıyla, özel sektörün yerine getiremediği görevleri de üstlenmeli piyasaya müdahale etmelidir.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu savunan görüşler mevcuttur. Bu görüşlere göre devlet, optimal noktaya kadar harcama yaparak kamusal büyüme üzerinde pozitif etkiler yaratabilmektedir. Optimal kamu büyüklüğü kavramını savunan görüşlerden biri de Armeş'dir. Armeş (1995) kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ters U şeklinde bir eğri olduğunu söylemektedir. Optimal nokta eğrinin eğiminin sıfır olduğu nokta olarak tanımlanmaktadır. Eğimin sıfır olarak kabul edildiği noktanın sol tarafında kalan alanda yapılan her birimlik kamu harcaması artışı ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir. Sağ tarafında ise yapılan her bir birimlik kamusal artış ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yaratmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin optimal kamu büyüklüğü boyutu 1960-2017 dönemi için zaman serisi analizleri kullanılarak hesaplanmıştır. Ampirik çalışmanın sonucuna göre, optimal kamu boyutu yüzde 25 olarak ölçülmüştür. Teoriye göre, bu seviyeden sonra yapılacak her kamu harcaması artışı büyümeyi olumsuz olarak etkileyebilir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Optimal Kamu büyüklüğü, Armeş Eğrisi

ABSTRACT**THE OPTIMAL SIZE OF GOVERNMENT: TURKEY SAMPLE**

Ersoy, Gizem

Master Thesis

Public Finance Department

Public Finance Programme

Adviser of Thesis: Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

June 2019, VIII+100 page

In the period from the existence of States to present, many opinions have been expressed about what the state's duties will be. According to the view that the public sector should have less share in the economy sector, the state should deal with the fulfillment of concepts such as the provision of national security and justice. According to the economics perspective which is a reverse view, the state to be able to make arrangements about the economics the economics life has to undertake the responsibilities which are not taken by the private sector and interfere with the market.

The relation between public expenditures and economic growth is consist of several studies subject. There are opinions that defends that public expenditures has an impact on economic growth. According to this opinions, government can create positive impacts on making expense to the optimal spot. One of the opinion that defends the optimal public size concept is Armey. Armey say that the between public expenditures and economic growth is consist the reverse U shaped curve. Optimal spot curve is defined as the spot where the slope is 0. On the left size of the curve where the tendency accepted as 0, public expenditures affect the growth as positively. Every public rise which is made on the curve's right size is create negative impact on economic growth.

In this Study, Turkey's Public Optimal Size is calculated using time series analysis for the 1960-2017 period. According to the results of the empirical study, the most appropriate public size was measured as 25 percent. According to the theory, the increase of each public expenditure after this level may effect the growth negatively.

Key words: Public Expenditure, Economic Growth, Optimal Public Size, Armey Curve

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI KAVRAMI VE DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

1.1. Kamu Harcamaları Kavramı ve Özellikleri	6
1.1.1. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	9
1.1.2. Kamu Harcamalarının Artış Teorileri	12
1.2. İktisadi Düşüncelerde Devletin Rolü	17
1.2.1. Merkantilizm	17
1.2.2. Fizyokrazi	18
1.2.3. Klasik İktisadi Düşünce	19
1.2.4. Keynesyen İktisadi Düşünce	22
1.2.5. Neo-Klasik İktisadi Düşünce	23
1.2.6. Post-Keynesyen İktisadi Düşünce	27
1.3. Kamu Harcamaları Çerçevesinde Etkin Devlet Anlayışı	27
1.4. Devletin Çeşitli Amaçlara Yönelik Temel İşlevsel Fonksiyonları	31

İKİNCİ BÖLÜM

OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜ KAVRAMI VE OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜNÜ SAVUNAN GÖRÜŞLER

2.1. Optimal Kamu Büyüklüğü Kavramı	36
2.1.1 Optimal Kamu Büyüklüğü Kavramını Açıklayan Görüşler	43
2.2.1 Armey Eğrisi	44
2.2.2. Barro'nun Yaklaşımı.....	50
2.2.3. Scully Yaklaşımı	53
2.3. Yapılan Çeşitli Çalışmalarda Hesaplanan Optimal Kamu Büyüklükleri.....	54
2.4. Optimal Kamu Büyüklüğünü Sağlamada Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkileri	59
2.4.1. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerine Olumlu Etkileri	63

2.4.2. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerine Olumsuz Etkileri	66
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜNÜN TÜRKİYE'DE ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

3.1. Türkiye'de Yıllar İtibariyle Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme	70
3.1.1. 1960-1980 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinde Görünüm	71
3.1.2. 1980-2002 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinde Görünüm	71
3.1.3. 2002-2019 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinde Görünüm	72
3.2. Literatür Taraması	73
3.3. Ekonometrik Metodoloji	83
3.3.1. Ampirik Uygulama	83
3.3.2. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem	84
3.4. Ekonometrik Uygulama	85
3.4.1. Birim Kök (Durağanlık) Testi	85
3.4.2. Regresyon Modeli ve Varsayımlar	86
3.4.3. Türkiye'nin Optimal Kamu Büyüklüğünün Hesaplanması	87
SONUÇ	88
KAYNAKLAR	90
ÖZGEÇMİŞ	100

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1: Armeş Eğriş	48
Şekil 2: Armeş Eğriş'ne Facchini ve Melki Katkısı	49
Şekil 3: Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Verileri	70

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1: Veri Tanımlamaları ve Kaynakları	85
Tablo 2: KPSS Birim Kök Testi Sonuçları	86
Tablo 3: Regresyon Modeli Sonuçları	87

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE:	Araştırma Geliştirme
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DOLS:	Dynamic Ordinary Least Squares (Dinamik Sıradan En Küçük Kareler)
ECM:	Error Correction Model (Hata Düzeltme Modeli)
EKK:	En Küçük Kareler Yöntemi
FMOLS:	Fully Modified Ordinary Least Squares (Değiştirilmiş En Küçük Kareler)
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HAR:	Kamu Harcamaları
IMF:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KDV:	Katma Değer Vergisi
KPSS:	Kwiatkowski- Phillips- Schmidt- Shin
OECD :	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OVP:	Orta Vadeli Program
ÖTV:	Özel Tüketim Vergisi
SGK:	Sosyal Güvenlik Kurumu
TL:	Türk Lirası
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
VAR:	Vectör Otoregresyon

GİRİŞ

İnsanlığın var olduğu zamanlardan bu yana siyasi otoriteler varlığını daima sürdürmüştür. Birbirinden farklı devlet ve siyaset anlayışlarına rağmen devletler, sosyal hayatta, kamu düzeninde ve hukuksal alanlarda kimi ülkelerde daha az, kimi ülkelerde daha çok olmak üzere söz hakkına sahip olmuşlardır. Ülkelerde devletin ekonomi içindeki payının oranının ne kadar olması gerektiği iktisat literatüründe birçok tartışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Günümüzde devlet kavramı, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal örgütlenme gösteren tüzel varlık anlamına gelmektedir. Fakat dünya üzerinde hiçbir devlet ekonomik, siyasi ve örgütlenme açısından birebir benzerlik göstermemektedir. Bu da devlete yüklenen anlam ve piyasadaki devlet rolünün ne olması gerektiği, devletin görevleri, piyasaya müdahalesinin boyutları gibi konularda farklı devlet anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Benzer özelliklere ve politikalara sahip olsalarda devletler arasında büyüme oranlarının ve ekonomik refahın sağlanmasında, eğitim ve sağlık gibi diğer alanlarda da farklılıklar yaşanmaktadır. Aynı politikaları uygulasalar dahi, ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan bu farklılıklarının sebebi kesin olarak açıklanamamaktadır. Bu sebeple her ülke için, o ülkenin kendine özgü sosyo-kültürel ve ekonomik durumu göz önünde bulundurularak ekonomi politikalarının uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Çünkü benzer politikaların uygulandığı devletlerde dahi vatandaşlar tarafından gösterilen tepkiler farklılık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda hükümetler kendi vatandaşlarının istek ve arzularını göz önünde bulundurarak hareket etmelidir. Bu hükümetlerin amaçlarına ulaşmaları için gerekli bir adımdır.

Tarih boyunca, devletin boyutunun ne olması gerektiği, hangi alanlarda devletin etkinlik gösterip hangi alanlarda müdahaleci politikalar izlememesi gerektiği birçok iktisadi düşünür tarafından değerlendirilmiştir. Kamu sektörünün ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkardığı sonuç incelediğinde en çok iki görüş üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda savunulan ilk görüş, kamusal sektörün payının arttıkça ekonomik büyümenin de olumlu olarak etkileneceğini savunan görüştür. Devlet, ekonomi için gerekli olan mal ve hizmetleri üreterek ekonomiyi olumlu anlamda etkilemektedir. Diğer görüşe göre ise, kamunun ekonomi içindeki payı arttıkça kaynaklar etkin bir

şekilde dağılmamakta ve özel sektör yatırımları da dışlanmaktadır. Bu sebeplerle ekonomi de olumsuz yönde etkilenmektedir.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkilerini inceleyen literatürde, devletin olmadığı dolayısıyla kamu harcamalarının yapılamadığı durumlarda ekonomik büyümenin çok düşük seviyelerde gerçekleştiği ileri sürülmektedir. Kamunun optimal bir boyuta sahip olması gerektiğini savunan görüşlere göre, devlet kamu harcamaları yaparak en başta ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere neden olmaktadır. Fakat optimal olarak belirlenen noktanın aşılması durumunda ise kamu harcamaları verimsiz alanlara yönelerek ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiler yaratmaktadır.

Literatürde optimal kamu büyüklüğünü inceleyen iktisatçılardan biri Barro'dur. Barro (1990), devletin optimal boyutu ve ekonomik büyüme arasında kamu harcamalarının bire eşit olduğu noktayı, kamu harcamalarının optimal noktası olarak kabul etmektedir.

1995 yılında Armeý tarafından ters U şeklinde çizilen ve literatürde "Armeý Eğrisi" olarak adlandırılan eğri, kamunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Armeý eğrisi her devletin kendine özgü optimal kamu büyüklüğünün hesaplanmasına ve buna yönelik politikalar üretilmesine olanak sağlamaktadır. Scully ise, kendi ekonometrik modelini belirleyerek devletin optimal kamu büyüklüğünü vergi gelirlerinden yararlanarak hesaplamıştır.

Çalışma kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi konu almakta ve Türkiye'deki optimal kamu boyutunu araştırmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada Türkiye'de ve yabancı literatürde hesaplanan optimal kamu büyüklüklerine de yer verilmiştir. Çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde yıllar itibariyle kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerine etkilerinin değerlendirilmesi ve optimal kamu büyüklüğünün hesaplanarak politika uygulayıcılarının buna yönelik politikalar uygulanmasına zemin hazırlamaktır. Bu noktada politika uygulayıcıları, verimsiz alanlara yönelik kamu harcamalarının verimli alanlara yönlendirerek optimal seviyenin aşılmasını engelleyebilmeli ve maksimum büyümenin gerçekleşmesini sağlamalıdır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kamu kesiminin tanımı, kamu harcamalarının sınıflandırılması, iktisadi düşüncelerde kamu sektörü ve kamu

harcamalarının ekonomi üzerindeki etkileri incelenmektedir. İkinci bölümde ise, optimal kamu büyüklüğü kavramı üzerinde durularak, Armey eğrisi, Barro ve Scully yaklaşımları açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'deki optimal kamu boyutu 1960-2017 dönemleri kullanılarak zaman serisi analizleriyle hesaplanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI KAVRAMI VE DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

Toplumsal hayatta devlete yüklenen görevlerin ne olduğu, ekonomi içinde devletin payının ne kadar olacağı soruları günümüzde dahi kesin olarak cevaplanabilmiş değildir. Ülke ekonomilerinde kamu sektörün payı, ekonomik, sosyal ve politik açıdan ülkeden ülkeye değişiklikler gösteren bir kavramdır. Ülkelerdeki sosyo-kültürel yapı, sosyal yaşantı, gelişmişlik düzeyi, eğitim seviyesi gibi faktörler bireylerin devletten beklentileri konusunda farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu noktada devletlere düşen görev, vatandaşların talepleri doğrultusunda mal ve hizmet üretmek ve piyasa ekonomisine sunmak olmalıdır. Devlet piyasa ekonomisi içerisinde kamusal mal ve hizmet üreterek piyasaya müdahale etmektedir. En genel ifade ile devlet tarafından üretilen bu mal ve hizmetlere kamu harcaması adı verilmektedir.

Devletlerin farklı ekonomik ve sosyal yapıları hükümetlerin hangi harcamaları, hangi miktarda yapacağı konusunda farklılıkların meydana gelmesine neden olmaktadır. Hükümetler piyasa başarısızlıklarını gidermek, vatandaşların taleplerini karşılamak amaçlarıyla ve siyasi nedenler dolayısıyla kamu harcamalarını arttırma yolunu seçmektedir.

Literatürde kamu harcamalarında yaşanan artışların devletin ekonomik büyümesine katkı sağladığını savunan görüşler bulunmaktadır. Fakat devletin ekonomi içindeki payının artmasının kamu harcamalarının etkinliğinin bozulmasına, özel sektör harcamalarının dışlanmasına ve yatırımların üretken olmayan alanlara yönelmesine neden olduğu görüşlerini savunan iktisatçılarda mevcuttur. Fazla miktarda yapılan harcamanın piyasa ekonomisini olumsuz etkilediğini savunan Klasik İktisada göre devlet mal ve hizmetleri üretirken görevlerini ekonomik düzeni bozmadan ve ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesine neden olmadan yerine getirmelidir.

Devletler, devlet olgusunun var olduğu dönemlerde ilk olarak akraba grubu niteliğinde örgütlenmelere sahip olmuşlardır. Zamanla askeri fetihler, ekonomik hayatta yaşanan ilişkiler neticesinde devletlerin yapısı gelişmeye ve büyümeye başlamıştır. Devletin zenginliği devletin var olduğu dönemlerden itibaren başta sahip olunan toprak parçası ile ölçülmüştür. Zamanla devletlerin kalabalıklaşması, daha fazla devletin ortaya çıkması ve paylaşılabilir daha fazla toprak mülkiyetinin olmayışı ile bu kavram değişime uğramış ve maddi nitelikler kazanmaya başlamıştır. İnsanlık tarihi boyunca,

bir araya gelerek oluşturulan devlet anlayışlarında, daha fazla toprağa ve mülkiyete sahip olma düşüncesi devletlerin büyüklüğünü göstermektedir. Modernleşen toplumlarda ise, sahip olunan toprak parçasının niceliği ve niteliği önemini yitirmiş; teknoloji, ekonomik ve sosyal refah kavramları hakim olmaya başlamıştır.

İktisat tarihi boyunca öne sürülen düşüncelere rağmen günümüzde devletin ekonomi içindeki payının ne olacağı, devletin ne kadarlık kamu harcaması yapması durumunda piyasanın olumsuz olarak etkilenmeyeceği, hangi sektörlerle yapılacak müdahalelerin verimli olacağı fikir birliğine kavuşamamış bir konu niteliğindedir. Değişen kavramlar neticesinde devletlerin görev ve yetki alanları, devlete olan bakış açıları değişmiş, zamanla devletler arası rekabette buna göre şekillenmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası özellikle askeri alanda yapılan harcamalar ve sosyal devlet anlayışının hakim olmasıyla birlikte devletin sorumluluğu artmış bu da kamu harcamalarında artışların yaşanmasına sebep olmuştur (Bakkal, 2016: 126). Savaştan çıkan halkların toparlanması, savaşın yıkıcı etkisinin bir nebze olsun azaltılması amacıyla devletler harcama kalemlerinde artışa gitmiş, kamu harcamalarını arttırmışlardır.

Ülkelerin ekonomilerinde yaşanan büyüme ve gelişme gibi farkların sebebi ve bu farkların ortaya çıkmasında kamu sektörünün hacminin ne kadar etkili olduğu literatürde araştırılan konulardandır. Çünkü kamu sektörünün büyüklüğü birçok ekonomik değişken üzerinde pozitif ya da negatif bir şekilde etkili olmaktadır. Kısacası devlet; kendi eliyle mal ve hizmet üreterek piyasa üzerinde doğrudan etkili olabilmekte ya da izlediği politikalar ile özel sektör faaliyetlerini etkileyebilmektedir. Devletin bu gibi etkileri sebebiyle kamu kesiminin büyüklüğünün bilinmesi önemli bir konu haline gelmektedir (Akbulut, 2015: 42). Devletler arasındaki gelişmişlik, refah gibi alanlarda yaşanan farklılıkların sebebinin ekonomik ya da sosyal sebeplerle açıklanamaması devletlerin farklı stratejik yollar izlemesine neden olmaktadır. Devletler, diğer devletlerle olan açıklarını kapatmak amacıyla politikalar benimseyerek, bu doğrultuda piyasa ekonomisine müdahalede bulunmakta ve neticede ekonomik büyümelerini sağlamaya çalışmaktadır. Çalışmanın bu bölümünün devamında kamu harcamaları kavramı ve özellikleri incelenecektir.

1. 1. Kamu Harcamaları Kavramı ve Özellikleri

Çok eski zamanlardan bu yana siyasi bir otoritenin varlığı daima su götürmez bir gerçek olmuştur. Devletlerin ortaya çıkışından sonra, toplumsal düzenlemeler konusunda devlete yüklenen anlamın ne olduğu, devletin toplumsal hayata müdahalelerinin boyutu ve devletin gerekliliği daima tartışma konusu olmuştur. Bu anlamda geçmişten günümüze birçok farklı görüş bildirilmiş, devletin boyutları ve işlevlerinin ne olması gerektiği üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Devletin işlevsel ve boyutsal özelliklerinin ekonomik gelişmişlik ve refah üzerinde etkili olduğunu savunan düşünceler, devletin bu anlamda piyasada varlığının amacını ve sınırını belirlemeye çalışmışlardır.

Devlete yüklenen görevler düşünüldüğünde farklı devlet anlayışları vardır. Devlet, tüm olanaklara sahip olarak piyasada hakim bir güç olarak nitelendirilirse buna sosyalist devlet denilmektedir. Sosyalist devlette piyasa hakimiyeti devlettedir ve devlet vatandaşlarının asgari bir yaşam biçimine sahip olmasına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunun tersine bir kavram olan kapitalizmde ise, devletin piyasa üzerinde hiçbir etkisi bulunmamakta ve piyasa özel sektör tarafından yönetilmektedir. Günümüzde bu iki devlet anlayışını da benimsemiş bir devlet bulunmamaktadır. Ekonomik büyümenin kamu harcamaları ile sağlanabileceğini savunan teorilere göre, her iki kavramda istenen bir durumu ifade etmemektedir. Devlet piyasadan tamamen çekilmemeli ama ekonomik birimleri de tam anlamıyla elinde bulunduramamalıdır. Karma ekonomi olarak nitelendirilebilen bu durum daha çok tercih edilen bir yapıyı oluşturmaktadır.

Bu noktada toplumsal düzen içerisinde oluşan kişisel ve kamusal ihtiyaçların kim tarafından ve ne şekilde karşılanacağını belirlemek önem arz etmektedir. Kişisel ihtiyaçlar piyasa da özel sektör tarafından karşılanabilirken, kamusal mallar maliyetleri sebebiyle devlet tarafından karşılanan harcamalar niteliğindedir.

Harcama kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup, "harç" kelimesinden türemiştir ve "çıkma, masraf" anlamlarına gelmektedir. Kelimenin kökü itibariyle konuya baktığımızda, bir amaç için yapılan masraf anlamını çıkarmak mümkündür. Devlet tarafından ülkede yapılan her türlü gider kalemi ise kamu harcaması olarak nitelendirilmektedir.

Gürsoy'un (1975)'te yaptığı tanıma göre; "Devletin mal varlığından, kamu yararına ve bir kamusal ihtiyaç için belli yöntemlere göre harcanan paraya kamu harcaması" denmektedir (Gürsoy, 1975: 60). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, kamu harcamaları devletin varlığından kaynaklanan harcamalardır. Devlet, halktan topladığı vergiler ve çeşitli gelirler yardımıyla kamu yararına harcamalar yapmaktadır.

Kamu harcamaları kavramı, "devletin üstlenmiş olduğu fonksiyonları yerine getirebilmesi için yapmış olduğu bütün işlerin maliyetini oluşturan unsurların toplamı" olarak da açıklanabilmektedir. Bir diğer tanıma göre ise kamu harcaması, "kamunun toplumsal ihtiyaçları karşılamak, sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunmak üzere belirli kurallara göre yaptığı harcamalar toplamıdır" (Işık ve Alagöz, 2005: 64). İktisadi anlamda kamu harcamaları terimi, 1929 büyük buhranı ile beraber devletin etkinliğini kısıtlayan Klasik anlayışa karşı Keynes'in devletin etkinlik alanlarını genişletmesiyle ortaya çıkmıştır. Klasik görüşün aksine, devletin piyasaya müdahalesinin daha fazla olması gerektiğini savunan bu görüşe göre, devlet kamu harcaması yaptıkça halkın refah düzeyi artacak ve artan refah düzeyiyle birlikte sosyal ve ekonomik yaşantıda pozitif gelişmeler yaşanacak, böylece ekonomik büyümenin de sağlanması daha kolay hale gelecektir.

Bir ülke ekonomisinde, ekonomik faaliyetleri paylaşan iki sektör bulunmaktadır. Bunlardan birisi devlet faaliyetleri iken diğeri de özel sektör faaliyetlerini oluşturmaktadır (Ekinci, 2011: 51). Kamu kurumlarınca yapılan mal ve hizmetlere kamu harcamaları adı verilmektedir. Piyasada faaliyette bulunan devlet ise "Kamu Sektörü" olarak adlandırılmaktadır. Toplam ekonomi içerisinde faaliyetler özel sektör ve kamusal sektör arasında paylaştırılmaktadır. Özel sektör kâr amacı güderek bazı mal ve hizmetleri üreterek piyasaya sunmaktadır. Devlet ise kamu harcamaları yoluyla piyasa ve kamu yararına mal ve hizmet üretmektedir.

Bir ekonomide kamu sektörü kaynakları kullanma, harcama yapma, üretimde bulunma gibi faaliyetleri elinde bulundurarak mülkiyet yapısı ile özel sektör üzerinde de kontrol sağlayabilen bir mekanizmadır (Topal, Ünver ve Türedi, 2017: 120).

Devlet; piyasada üretilmesi halinde dışsallıkların yaşanmasına neden olacak mal ve hizmetlerin varlığı, piyasa koşullarında kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanamaması gibi sebeplerden dolayı piyasada üretilmeyen mal ve hizmetleri kendi üretmektedir.

Devletin büyüklüğünün yanı sıra devletin kalitesi de kamu mal ve hizmetlerinin etkin bir şekilde sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Chobanov & Mladenova, 2009: 6).

Kamu harcamalarında temel amaç toplumsal faydanın sağlanmasıdır. Bu sebeple özel sektör tarafından üretilen mal ve hizmetlerden bazı özellikleri sebebiyle ayrılmaktadır. Kamusal malları özel mallardan ayıran özellikler; bölünemez olmaları, pazarlanamamaları, toplum tarafından yararlanılmalarının zorunlu ve marjinal faydasının yüksek olması şeklinde sıralanabilmektedir (Eker, Altay ve Sakal, 1997: 10-11, Rozen & Gayer, 2008: 52-54).

Kamu harcamaları devlet düzenini sağlayan; adalet ve güvenlik, ulusal savunma, ulaşım ve iletişim, eğitim ve sağlık gibi hizmetleri kapsamaktadır. Devlet bu harcamaları gerçekleştirirken özel sektörün yaymış olduğu negatif dışsallığı önlemek, piyasa başarısızlıklarını gidermek ve kamusal mallar sunabilmek gibi amaçlar gütmektedir (Altay ve Altın, 2008: 268-269). Kamu harcamaları sunan devletin amaçları doğrultusunda hareket etmesi ise, piyasaya müdahil olması buna yönelik politikalar üretmesi ile gerçekleşmektedir.

Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin yaptığı tanıma göre, kamu harcamalarının temel ekonomik sebebi, piyasa başarısızlıkları ve dışsallıkların olumsuz etkilerini telafi etmek, kamu mallarını sağlamak ve bunların yeniden dağıtımını sağlayarak sosyal güvenliği korumaktır (Uzay, 2002: 152). Buna göre kamu piyasadaki temel ihtiyaçları sağladıktan sonra piyasaya müdahale etmemeli, sadece piyasa başarısızlıklarının yaşanması durumunda devlet müdahalesi gerçekleşmelidir.

Günümüzde kamu sektörünün ekonomi içindeki payı, ülkeler arasında farklılık göstermekte ve devletler yerine getirmek zorunda oldukları temel ihtiyaçlar doğrultusunda harcama yapmaktadır. Bu temel harcamalara verilebilecek örnekler; eğitim, adalet, sağlık, ulaştırma, güvenlik, emekli ve işsizlere yapılan sosyal yardımlar gibi sosyal nitelikte yapılan harcamalardır (Bakkal, 2016: 126). Tüm bu harcama kalemleri sadece özel sektörün faaliyet alanına bırakıldığında, özel sektör bu alanlardaki yüksek maliyetler sebebiyle başarısız olabilmektedir. Bu sebeple devlet, piyasa tarafından üretilmesi maliyetli mal ve hizmetleri üretme görevini üstlenmektedir.

Milli savunma harcamaları, sağlık ve eğitim alanlarında yapılan harcamalar devletin varlığı ile ilişkilendirilebilse de, iktisadi yardımlar, parasal personel gibi

harcama kalemleri devlet varlığıyla ilişkilendirilemeyen olgulardır. Bu sebeple kamu harcamalarını devletin görevlerini yerine getirebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için yaptığı giderler olarak tanımlamak mümkündür (Kanca, 2011: 79).

Devlet tarafından yapılmış olan hangi harcamaların kamu harcaması sayılacağı da araştırılması gereken bir diğer noktadır. Gayri Safi Milli Hasıla (GMSH) içerisinde kamu harcamalarının nispi değerinin belirlenmesi, kamusal payın bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Kamu harcamaları GSMH üzerinde gösterdikleri etkiye göre üç başlık altında toplanmaktadır. Yatırım harcamaları üretim kapasitesini arttırmakta ve böylece milli hasılaya katkı sağlamaktadır. Cari harcamalar ise, GSMH'ya fiyat ve üretim ile etki eden harcama kalemidir. Devlet tarafından karşılıksız olarak yapılan transfer harcamaları ise, kamusal üretime karşı doğrudan talep yaratmayan harcamalardır (Işık ve Alagöz, 2005: 65).

Kamunun ekonomi içindeki payı hakkında bilgi veren gösterge, kamu harcamalarının milli gelire oranıdır. Kamunun toplam sektör içindeki payı düşükken kamu harcamaları da düşük seviyelerde meydana gelirken, kamu sektörünün payının büyümesiyle birlikte harcamaların seviyelerinde de artışlar yaşanmaktadır. Klasik görüşün hakim olduğu dönemlerde kamu harcamalarının yüzde 10 dolaylarında gerçekleşmesi ve Keynesyen görüşün hakim olduğu dönemlerde ise kamu harcamalarının yüzde 50 seviyelerinde seyretmesi bu tezi desteklemektedir (Ergen ve Yavuz, 2017: 85).

Devlet tarafından yürütülen faaliyetlerin ekonomi içindeki payı son yüzyılda daha fazla artış göstermiştir. Keynesyen görüşle birlikte artmaya başlayan devlet faaliyetleri daha sonraları bütçenin açıklar vermesine dolayısıyla da ekonomik bozulmalara neden olmuştur (Aslan ve Taşdemir, 2009: 2). Bu sebeple ülkeler kamu harcamaları konusunda farklı bakış açısı ve görüşler ortaya koymaya başlamışlardır. Kamu harcamalarının ekonomi üzerinde bıraktığı etkiler itibariyle olumlu ya da olumsuz etkilere sebep olduğu görüşleri devletin piyasa içerisindeki payının sınırlarını belirlemeye yönelik görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.1.1. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu tarafından yapılan harcamalar dar ve geniş olmak üzere iki başlık altında toplanabilmektedir. Dar anlamda kamu harcamaları kamusal hizmetlerin devlet

tarafından ya da kamu tüzel kişilerince karşılanması durumudur. Kısacası devlet bütçesi vasıtasıyla karşılanan harcamalar dar anlamda kamu harcamaları sınıfına girmektedir. Geniş anlamda kamu harcamaları kapsamına, istisna ve muafiyetler gibi sebeplerle devletin almaktan vazgeçtiği vergiler ve diğer tüm kamu kuruluşları tarafından yapılan harcamalar da dahil edilmektedir (Kanca, 2011: 79).

Kamu harcamalarının sınıflandırılması etki ettikleri alanlar ve bu alanlarda neden oldukları sonuçlar itibariyle ayrıştırılması anlamına gelmektedir. Bu sınıflandırma cari, yatırım, transfer harcamaları şeklinde yapılabilmektedir.

Kamu harcamaları ayrıca; altyapı, tüketim, refah, sosyal güvenlik harcamaları ve diğer tüm kamu tarafından yapılan harcamalar olarak da gruplara ayrılabilir (Şit ve Karadağ, 2018: 34).

Cari harcama kavramı, mevcut üretim düzeyi ve devlet faaliyetlerinin devamı için (örn. personel harcamaları, kırtasiye giderleri vb.) yapılan ve kısa dönemde tüketilen harcamaları kapsamaktadır. Bu harcama kalemleri, günlük faaliyetlerin devam etmesi için mal ve hizmetlerin satın alınmasını kapsamaktadır. Bu harcama türü, her yıl tekrarlandığı için faydaları kısa dönemli ve o dönemde etkili olan harcama niteliğindedir. Personel giderleri, işçi ücretleri, ödenekler, demirbaş alımları gibi harcamalar cari kaleminde gösterilen harcama niteliği taşımaktadır.

Devletin sermaye birikiminde artış yaratmak amacıyla yapmış olduğu harcamalar yatırım harcamaları olarak nitelendirilmektedir. Buna göre, yatırım harcamaları; faydasının yıllara yayıldığı enerji, ulaşım, iletişim gibi alanlarda yapılan harcamaları kapsamaktadır. Önemli bir harcama kalemi olan kamu yatırım harcamaları sosyal sermaye stokunda artışa neden olarak büyüme üzerinde olumlu etkilere sebep olabilmektedir. Ayrıca kamusal yatırım amacıyla yapılmış olan hizmetler vasıtasıyla özel sektör teşvik edilerek büyüme bu açıdan da pozitif olarak etkilenebilmektedir (Yüksel ve Songur, 2011: 369). Ancak kamu yatırım harcamaları, özel sektör yatırımlarını dışlanmasına sebep olarak büyümeyi negatif anlamda da etkileyebilmektedir. Bu sebeple yatırım harcamalarının dışlanmaya neden olmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yatırım harcamaları milli gelir üzerindeki arttırıcı etkisi en fazla olan harcama çeşididir. Yatırım harcamaları ilk başta etkisiz özel sektör faaliyetlerinin boşluğunu doldurduğu için marjinal getirileri de yüksek olmaktadır. Ancak zamanla harcamada yaşanan artışlar, yapılan yatırım harcamalarının giderek

daha verimsiz hale gelmesine neden olmaktadır. Kısacası, kamusal faaliyetlerde azalan marjinal getiriler kanunu işlemektedir.

Transfer harcamaları ise, devletin hanehalklarına, yerel yönetimlere, kamusal ve özel girişimlere yaptığı mali desteği ifade etmektedir. Devlet tarafından yapılan bu destekler ise karşılıksızdır. Transfer harcamalarının amacı ulusal gelirin yeniden dağıtılması, yoksulluğun azaltılması, piyasa başarısızlıklarının giderilmesi, üretimde ölçek ekonomilerinin kullanılması gibi nedenler olarak gösterilebilmektedir. Bu özellikleriyle transfer harcamaları büyümeyi doğrudan olmasa da dolaylı yoldan etkileyebilmektedir (Yüksel ve Songur, 2011: 369). Transfer harcamalarında ise devlet, büyümeyi doğrudan etkileyemez. Transferden yaralanan toplumsal kesimin yaptığı harcamalar neticesinde büyüme etkilenmektedir.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini incelerken, üretken ve üretken olmayan kamu harcamaları ayrımı yapmak gerekebilmektedir. Tanzi & Zee (1997)'e göre, kamu harcamalarını üretken (yani büyümeyi olumlu yönden etkileyen) ve üretken olmayan (yani büyümeyi negatif etkileyen) olarak sınıflandırabilmek mümkündür (Tanzi & Zee, 1997: 188-189). Bu haliyle, üretken olmayan kamu harcamaları gelişmiş ülke ekonomilerinde büyüme üzerinde anlamsız ve negatif bir etkiye sahipken az gelişmiş ülkelerde ise kısa dönemde pozitif etki sağlarken orta ve uzun dönemde ise negatif etkiye sebep olmaktadır (Uzay, 2002: 162).

Kamu harcamalarını üretken ve üretken olmayan harcamalar olarak sınıflandırdıktan sonra hangi harcamanın üretken, hangi harcamanın ise üretken olmayan nitelikte olduğu ayrımı toplam talebi doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileme özelliği göz önüne alınarak yapılabilmektedir.

Devlet tarafından gerçekleştirilen harcamaların üretken ya da üretken olmayan nitelikte olması ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Üretken kamu harcamasına sahip ülkelerde büyüme oranları daha yüksek seviyelerde gerçekleşirken, üretken olmayan harcamaların payının daha yüksek olduğu ülkelerde ise büyüme oranı daha düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Üretken kamu harcamaları, üretimin daha fazla artmasına yönelik harcamaları oluştururken, üretken olmayan kamu harcamaları hanehalklarının faydasını dışsal olarak arttırmak için yapılmaktadır. Üretken kamu hizmetlerinin payının ne olacağı arz ve talep yanlı ekonomik yapısal faktörler tarafından belirlenmektedir (Chen, 2005: 123-125). Kamu yararı gözeterek devlet tarafından

yapılan harcamaların üretken alanlara yapılması da önemli bir diğer konudur. Çünkü yapılan harcamaların üretken alanlara değil de, üretken olmayan alanlara yönelmesi ülke ekonomisinin negatif anlamda etkilenmesine neden olurken, üretken kamu harcamaları ise, ekonominin gelişmesine ve refahın sağlanmasına fayda sağlamaktadır.

Yapılan birçok ampirik çalışmaya göre, üretim artışı ve kamu tüketiminin Gayri Saf Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Burada önemli olan nokta üretken olarak nitelendirilen kamu harcamalarının aşırı şekilde üretilmesi sonucu üretken olmayan hale dönüşmesidir (Şit ve Karadağ, 2018: 34). Devletler, mal ve hizmetleri üretirken üretkenlik özelliklerine göre bu mal ve hizmetleri üreterek piyasa ekonomisinin başarılı olmasını ve ekonomik büyümenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamalıdır.

1.1.2. Kamu Harcamalarının Artış Teorileri

Kamu harcamalarının artış nedenleri; iktisadi ve sosyal yapıda meydana gelen değişimlere, nüfus ve şehirleşmede yaşanan artışlara, teknolojik gelişmelere, savaş ve savunma harcamalarında yaşanan artışa, para değerinin düşmesine vb. gibi sebeplere bağlanmaktadır (Uluatam, 2003: 250). Ülkelerde meydana gelen bu tür değişimler, hükümetlerin harcama yaparak ekonomik düzeni sağlamaya çalışmalarına neden olmaktadır. Devletler, meydana gelen tüm bu değişimlerin negatif etkilerinin yok olması, pozitif etkilerinin ise devam ederek daha fazla olumlu neticeye ulaşması amacıyla hareket ederek kendileri için en uygun ekonomik sonuçları elde etmeye çalışmaktadır. Kamu harcamalarında yaşanan artışların ekonomi üzerinde olumsuz etkilerinden söz edilse de tarihi süreç içerisinde kamu harcamalarında daima artış gözlenmektedir.

Kamu harcamalarında görünürde ya da gerçekte artışlar yaşanabilmektedir. Kamunun ürettiği mal ve hizmetin miktarında ya da kalitesinde artış yaşanmasa da, tutarında artış yaşıyorsa buna görünürde artış adı verilmektedir. Fakat kamu harcamalarının tutarında yaşanan artışla birlikte mal ve hizmetlerin kalite ve miktarında artışlar yaşıyorsa buna gerçekte artış adı verilmektedir. Kamu harcamalarında yaşanan artışların sebepleri şu şekilde açıklanabilmektedir. Görünüşte artış nedenleri olarak, paranın değer kaybetmesi, aynı ekonomiden nakdi ekonomiye geçiş, kamulaştırma, bütçe yönteminde meydana gelen değişimler, nüfusta yaşanan artışlar sayılabilmektedir. Gerçekte artış nedenleri ise, siyasi veya ekonomik nedenler,

teknolojide yaşanan değişimler, savunma harcamalarında yaşanan artışlar ve sosyal nedenlerle yapılan artışlar olarak belirtilebilmektedir (Akkaya, 2016 : 20, Aksu, Künü ve Bozma, 2017: 312).

Literatürde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme üzerinde yapılan çalışmalar kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağladığını savunan Keynesyen görüş ve ekonomik büyümenin kamu harcamalarını arttırdığını savunan Wagner Kanunu açılarından incelenmektedir. Wagner, kamu harcamaları üzerine yaptığı çalışmalarda, kamu tarafından yapılan harcamaların milli gelirdeki artıştan fazla olduğu görüşü üzerinde durmaktadır. Bu görüş literatürde 'Kamu Harcamalarının Artış Kanunu' olarak yer almaktadır.

Özellikle Batı Avrupa ülkeleri ülkelerinden oluşan bir örnekleme konuyu inceleyen Wagner, bu ülkelerde kamu harcamalarında sürekli artışlar yaşandığını gözlemlemiş ve bunun tesadüfi olamayacağını öne sürmüştür (Brown & Jackson, 1994: 122-123).

Wagner'a göre kamu harcamalarındaki artış ekonomik büyümeden sonra gerçekleşmektedir. Kısacası, Wagner'a göre kamusal pay ekonomik gelişmeyle birlikte artmakta ve kamu harcamaları da beraberinde arttırmaktadır. Bu düşünceye göre iletişim ve toplu taşımacılık hizmetlerinin dışsallığa neden olması ile özel sektör ve kamu sektörü birlikte gelişmekte ve netice olarak milli gelirde artış sağlanmaktadır. Milli gelirde yaşanan artış ile, refah seviyeleri yükselen bireylerin mal ve hizmetlere olan taleplerinde de artış yaşanmaktadır. Buna bağlı olarak devletler, artan talepler doğrultusunda kamu harcamalarını arttırmaktadır (Gacener, 2005: 104, Oktayer ve Susam, 2008: 148, Gül ve Yavuz, 2010: 166-167).

Wagner'a göre, bütçe açıklarının dolaylı bir şekilde finanse edilmesi kamu mal ve hizmetlerinin fiyatları hakkında mali yanılısamaya neden olmakta ve böylece hanehalkları bu mal ve hizmetlere olan taleplerinde artışa yol açmaktadır. Bu görüş Buchanan ve Wagner tarafından ortaya atılmış ve literatüre Vergi-Harcama Hipotezi olarak geçmiştir (Çavuşoğlu, 2008: 144). Kamusal mal ve hizmetlere olan talepte yaşanan artışlarda kamu harcamalarında artış yaşanmasına neden olmaktadır.

Wagner'a göre, gelir seviyelerinde meydana gelen artışlar sonucunda kamusal mal ve hizmetlere olan talepte de artışlar yaşanmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç,

kamusal mal ve hizmetlere olan talebin gelir esnekliğinin 1'den büyük olduğudur (Mutaşcu & Miloş, 2009: 447; Witte & Moesen, 2010: 39, Ulucak ve Ulucak, 2014: 84, Tulumce ve Zeren, 2017: 300). Wagner, gelir seviyesindeki değişimlerle birlikte mal ve hizmetlere olan talepte artışların yaşandığını ve yeni talep edilen mal ve hizmetlerin üretiminin de devlet tarafından karşılandığını savunmaktadır. Ayrıca Wagner, kamu harcamalarının endojen nitelikte olduğunu kabul etmektedir. Bu düşünceye göre, ekonomideki bir büyüme karşısında kamu harcamaları son derece duyarlıdır ve bu büyüme karşısında pozitif tepki vererek kamu harcamalarında da artışa sebep olmaktadır. Böylece, ekonomik büyüme ve ülkedeki milli gelir seviyesi arttıkça kamu harcamalarında da artış meydana gelmekte ve böylece kamu kesiminin payı artmaktadır.

Wagner 19.yy da ortaya çıkan sanayileşme ile birlikte, talep edilen kamusal hizmetlerde artış olduğunu öne sürmüştür. Yine Wagner'a göre, kamunun idari fonksiyonlarında meydana gelen artış özel sektör ve kamu sektörü arasındaki iletişimde karmaşıklaşmasına yol açmıştır. Nüfusta yaşanan artışlarda yeni kanunların çıkarılması gibi durumları da beraberinde getirmiştir. Wagner, sosyal hizmetler ve eğitim gibi hizmetlerin kamusal sektör tarafından sunulmasının zorunlu bir ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür (Sancar, 2012: 4).

Wagner, sanayileşme ile birlikte büyüyen ülkelerde kamu harcamalarında artış yaşanmasının üç temel neden bulunduğunu ileri sürmektedir. Birinci neden özel sektör faaliyetlerinin kamu faaliyetleriyle ikame edilmesi sebebiyle devletin idari ve koruma fonksiyonlarında meydana gelen artıştır. Bununla birlikte nüfus yoğunluğunun artması ve kentleşme gibi faktörlerde kamu harcamalarında artışlara neden olmaktadır. İkinci neden, doğal monopollerin finansmanıdır. Bazı alanlarda gerekli olan yatırım miktarlarının özel sektör tarafından karşılanamayacak düzeyde olması devletin bu alanda yatırım yapmasını zorunlu kılmaktadır. Üçüncü neden ise, toplumda gelir seviyesinin artması ile birlikte eğitim, daha eşit gelir dağılımı, daha fazla kamu hizmeti talebi gibi nedenlerle kamu harcamalarının artmasıdır (Abdiyeva ve Çetintaş, 2017: 21).

Adolph Wagner'e göre sanayileşme ile birlikte devletin güvenlik ve idari görevlerini daha etkin ve daha sağlıklı yerine getirmesi gerekmektedir bu da hukuk sisteminin eskiye göre daha önemli hale gelmesine neden olmaktadır. Bu gibi sebeplerle kamu harcamalarında artış meydana gelmektedir (Telek ve Telek, 2016: 630).

Wagner'ın savunduğu görüşte, kamu harcamaları içsel bir değişken olarak kabul edilir ve nedensellik yönü, ekonomik büyümeden kamu harcamalarındaki artışa doğrudur. 1929 Büyük buhranından sonra ise, devletin ekonomi içinde minimal olarak yer alması gerektiği düşüncesini paylaşan Klasik ekole karşı Keynes, devletin müdahalesini savunan politikalar öne sürmüştür. Keynesyen düşüncede Wagner Kanun'unun tam tersine, kamu harcamaları dışsal bir değişken olarak görülür ve kamu harcamalarındaki bir birimlik artışın dahi ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı görüşü hakimdir. Dolayısıyla kamu harcamalarının büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu ileri sürülmektedir (Akçoraoğlu, 1999: 52, Arısoy, 2005: 64, Sancar, 2012: 3, Abdiyeva ve Çetintaş, 2017: 20).

Buchanan ve Wagner kamu harcamalarındaki artışların dolaylı vergilerden kaynaklandığını savunmaktadır. Devlet tarafından yapılan harcamalar dolaysız vergilerle değil başka araçlarla finanse edilirse, devlet harcamalarının dolaylı vergilerle finansman bedelinin, dolaysız vergilerle finansmanına göre daha düşük olacağı varsayılmaktadır. Dolaylı vergiler faizlerin artmasına, enflasyona ve yüksek kamu harcamalarına neden olmaktadır (Akçoraoğlu, 1999: 53). Çünkü bireyler kamu harcamalarının dolaylı vergilerle finanse edilmesi durumunda, devletin o harcamayı karşılamak amacıyla kendilerinden aldığı vergi miktarını bilmedikleri için bu finansman bedelini olduğundan daha düşük algılayabilmektedir. Dolayısıyla Buchanan ve Wagner'a göre, bu da kamu harcamalarının daha da artmasına neden olmaktadır.

Kamu harcamalarındaki artışı açıklayan bir diğer görüş, Peacock ve Wiseman'ın Sıçrama Tezidir. Bu iktisatçılar, kamu harcamalarındaki artışın kademe kademe ilerlediğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca savaş ve bunalımlar döneminde kamu harcamalarında sıçrama şeklinde artışların yaşandığını savunmaktadır. Buna literatürde "Sıçrama Tezi" adı verilmektedir. Yaşanan bu sıçrama şeklindeki artış, savaş ve bunalım dönemi bitse dahi eski haline dönmez görüşünü ileri sürmektedirler. Savaş ve olağanüstü dönemlerde devlet vergisel artış yoluna gitmekte ve kamu harcamalarında artışlar yaşanmaktadır. Bu dönem geçse bile vergilerde indirim söz konusu olmamakta ve artan kamu harcamaları da azalmamaktadır. Colin Clark kamu harcamalarının milli gelirin yüzde 25'ini aşamayacağı görüşündedir. Musgrave'de kamu harcaması artışlarını savaş gibi durumlarla açıklayarak, savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarından çıkarıldığında kamu harcamalarında çok fazla bir artış yaşanmadığı görüşünü savunmaktadır. Niskanen, kamu harcamalarındaki artışı bürokratların

davranışlarıyla açıklamaktadır. Buna göre bürokratlar aldıkları bütçe ödeneklerini arttırmaya çalışacaklardır. Niskanen'e göre kamu harcamalarında yaşanan artışın bir diğer sebebi seçimi kazanmak isteyen politikacılarıdır. Buchanan ve Tullock tarafından öne sürülen Maksimizasyon görüşüne göre, devletler varlıklarını sürdürmek için kamu harcamalarında artış yaşanmasına neden olmaktadır. Boumol, kamu harcamalarındaki artışı verimlilik üzerinden değerlendirmiştir. Buna göre özel sektör sermaye bakımından yoğun bir üretimi tercih etmektedir. Bunun sonucunda ise maliyetler düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Fakat kamusal sektörde ise emek yoğun bir üretim gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda ise maliyetler yüksek seviyelerde seyretmektedir. Kısaca kamusal sektör verimsizdir ve bu da kamu harcamalarının ekonomi içinde payının yüksek olmasına neden olmaktadır. Arthur Cecil Pigou ve Dalton, sosyal refahın maksimize edilmesinin yolunun halktan toplanan vergilerle yapılan harcamanın sağlayacağı sosyal fayda ile verginin mükellef üzerinde oluşturduğu maliyetin eşitlenmesinden geçtiğini savunmaktadır. Böylece toplumsal refah kamu harcamaları yoluyla sağlanabilecektir düşüncesi öner sürülmektedir (Akkaya, 2016: 15-19).

H. C. Adams kamu harcamalarının hem mutlak hem de milli gelire oranla nispi olarak arttığını savunmaktadır. F. Nitti, kamu harcamalarındaki artışın reddedilemez bir gerçek olduğunu ve savunma harcamaları sebebiyle artacağını ileri sürmektedir (Ergen ve Yavuz, 2017: 85). E. Poole kamu harcamalarının özel harcamalardan daha fazla arttığını ispat etmedikçe sosyal bir artıştan bahsedilemeyeceğini savunmaktadır. O'Connor, kamu harcamalarında yaşanan artışların nedenini sermayede yaşanan artışlardan kaynaklandığı kabul etmektedir. Tiberger ise, milli savunma gibi harcamaları üstlenen kamusal kesimin kamu harcamalarını arttırdığını öne sürmektedir.

Kamu harcamalarının artışını inceleyen Engel eğrilerine göre, tüketicilerin gelir düzeyi arttıkça yapmış oldukları toplam harcamalar içerisinde gıda harcamalarının payı azalırken, eğlence, sağlık, ulaşım gibi harcamalarının payı ise daha büyük orana sahip olmaya başlamaktadır. Bir başka deyişle, kişilerin gelirlerinde ne kadar artış olursa olsun, zorunlu mallara yönelik yapılan harcamalarda fazla bir değişiklik söz konusu olmamaktadır. Bunun sebebi ise, gelirleri ne kadar düşük olursa olsun, bireylerin zorunlu mal tüketimlerini kolayca azaltamamalarıdır (Ergenç, 2011: 5). Gelirlerinde yaşanan artışlarla birlikte ise, bireyler diğer harcama kalemlerinde artışa gitmektedir.

Tüm bu görüş ve düşünceler kamu harcamalarında meydana gelen artışları açıklamaya yöneliktir. Aslında esas olan kamu harcamalarında yaşanan artışlardan çok bu artışların ekonomi üzerinde meydana getirdiği etki olmaktadır. Bu etkinin negatif bir şekilde gerçekleşmesi ekonominin bozulmasına yol açarak ekonomik büyümeyi negatif etkilerken, bu etkinin pozitif olması ise ekonomik büyümenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır.

1.2. İktisadi Düşüncelerde Devletin Rolü

Çalışmanın bu kısmında iktisadi düşüncelerde devlete yüklenen anlamlar ve devletin ekonomik hayattaki yeri ve piyasaya müdahale şekilleri incelenmektedir.

Kamu sektörünün ekonomi üzerinde müdahaleci politikalar izlemesi gerektiğini savunan görüşlere göre dışsallıkların varlığı, eksik rekabet, ekonomide yaşanan dengesizlikler gibi piyasa başarısızlıkları sebebiyle ve gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla devlet kamu faaliyetleri üzerinde müdahaleci bir yol izlemelidir. Aksine bir görüş olan ve kamu sektörünün müdahaleci olmaması gerektiğini savunan görüşte ise, kamu başarısızdır ve müdahale araçlarıyla bu başarısızlıklar giderilmeye çalışılmaktadır (Akbulut, 2015: 42). Tüm bu iktisadi düşünce akımlarına göre, kamusal sektörün ekonomik düzen içerisindeki payının, yetki ve görevlerinin ne olacağını belirlenerek buna göre politikalar üretilmesi gerekmektedir.

1.2.1. Merkantilizm

Devlete düşen görevler ve piyasaya müdahale alanları iktisadi düşünceler tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. 16. yüzyılda Batı Avrupa'da hüküm sürmeye başlayan bu düşünceye göre, devletin zenginliğinin ölçütü elinde bulundurduğu altın, gümüş gibi değerli madenlerle ölçülmektedir. Merkantilizm düşüncesinin savunucuları J. B. Colbert, Richard Cantillon olarak sayılabilmektedir.

Merkantilizm düşüncesinin esası, devlet idaresine dayanmaktadır. Buna göre, devletin uygulamış olduğu politikalar ekonominin ve devletin büyümesi için gerekli temel bir araç olarak görülmektedir (Güngör, 2001: 3). Bu düşünce yapısında, para bir değer ölçüsü olarak kabul edilmekte ve aynı zamanda güç, hakimiyet göstergesi olarak da görülmektedir. Aynı zamanda devlet anlayışı milliyetçi ve merkezîyetçi bir yapıdadır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 46).

Merkantilizm düşüncesinde, devletler arasında sömürge ve zenginlik güç gösterisi olarak algılandığı için, devletlerin güçlü hale gelmesinde değerli madenler önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple Merkantilistlere göre devletin, değerli madenleri ülkeye getirmek için dış ticarete düzenlemeler yapması gerekmektedir (Peker, 2015: 3). Merkantilizm, ekonomik yaşamda düzenin sağlanması ve ekonomik hayatta gerekli olan müdahalelerin yapılabilmesi için devletin piyasada rol oynaması gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Özellikle ticaretin gelişmesi, ticari ilişkilerin sağlamlığı devletin serveti elinde bulundurması için önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda Merkantilizm, üretim gerçekleştirmeyi ve bu sayede değerli madenleri ülkesine getirmeyi amaçlamaktadır. Üretimi teşvik etmenin temelinde yatan neden, ithal malları ülkeye getirmemek ve böylece değerli madenlerin ülke dışına çıkışını engellemek düşüncesidir. Aynı zamanda ülke nüfusunun artması ile emek ve işgücü artarak hem işgücü maliyetleri azalacak hem de büyük ordulara sahip olunabilecektir.

Devletin üstünlüğü ve ekonomik birlik, değerli madenlere sahip olma isteği ve bu sebeple geliştirilmesi gereken dış ticaret Merkantilizm akımının temel prensipleri olarak görülmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda devletin güçlü deniz ticaretine sahip olması gerektiği düşüncesi benimsenmektedir. Merkantilizm devletin iktisadi hayata müdahalesini savunmaktadır. Çünkü devlet, değerli madenleri ülkeye çekmek, elindeki madenlerin ülke dışına çıkışını engellemek için piyasada aktif şekilde rol oynamalıdır. Ayrıca devlet ülkede sanayi faaliyetlerini düzenlemeli, gerekirse sanayi kuruluşları kurarak sanayiye kontrol altında bulundurmalıdır (Aydemir ve Güneş, 2006: 146). Merkantilizm, ekonomik hayatta bazı alanlarda devlet müdahalelerini kabul eden ve devletin ekonomik düzen içerisinde görev alması gerektiğini savunan bir ekoldür.

17. yüzyıla gelindiğinde ise, Merkantilizm akımını eleştiren düşünceler, devletin müdahaleci politika alanları daha az olması gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda Merkantilizme karşı Fizyokrasi düşüncesi benimsenmiştir.

1.2.2. Fizyokrasi

Fizyokrasi Quesnay, Turgot, J. Locke ve David Hume gibi iktisadi düşünürler tarafından temsil edilmektedir.

Dr. Quesnay öncülüğünde 1756 yılında Merkantilizm akımına karşı ortaya çıkan Fizyokrasi düşüncesine göre, tarım önemli bir noktadır ve ekonomik büyüme tarımsal

faaliyetlere bağlıdır. Fizyokratlara göre, vergiler sadece tarım sektöründen alınmalıdır (Özpençe, 2017: 32). Merkantilizm akımına karşı çıkan bu düşünce yapısında, dış ticaret ve sanayi gibi faaliyet alanları verimsiz olarak kabul edilmektedir ve bu düşünce tarımın sanayi sektöründen üstün olduğu, tarım sayesinde üretilen ürün miktarında artış yaşandığı görüşüne dayanmaktadır.

Fizyokrat düşüncede ekonomide doğal bir düzenin olduğu doğrultuda devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlı olması gerektiği savunulmaktadır. Devletin müdahalesini sadece ekonomik düzenin korunması amacıyla uyguladığı faaliyetlerde kabul etmektedirler. Quesnay "Ekonomik Tablo" kitabında toplumların sınıflara ayrıldığını belirtmektedir. Buna göre toplum, toprak sahipleri, toprak faaliyetlerinde bulunan kesim ve sanayi ve tüccar gibi verimsiz alanlarda iş yapan kişiler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Çiftçi, 2018: 22).

Asıl üretim gücünün topraktan geldiğini savunan düşüncede, tanrısal bir nitelikte "görünmez el" ve "doğal düzen" in varlığı kabul görmektedir. Kısacası devlet müdahalesini istemeyen, doğal bir düzen olduğunu savunan bu görüşte "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" düşüncesi savunulmaktadır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 48-49).

1.2.3. Klasik İktisadi Düşünce

Klasik iktisadi ekol, 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve 19. yüzyıla kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Arz yanlı iktisadın savunulduğu bu düşünce yapısında Adam Smith, yazmış olduğu "Milletlerin Zenginliği" isimli kitabında iktisadi teorilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hem Merkantilizme hem de Fizyokraziye karşı olan bu düşünce yapısında en önemli üretim faktörü olarak emek ve sermaye görülmektedir. Klasik iktisadi ekolün savunucuları başta Adam Smith olmak üzere, David Richardo, Jean B. Say, J. Stuart Mill olarak gösterilebilmektedir.

Adam Smith'e göre ekonomik büyümeyi sağlamanın temel yolu serbest piyasa anlayışından geçmektedir. Adam Smith'in yanı sıra Friedman, Hayek, Kuznets gibi birçok iktisatçı tarafından da serbest piyasa anlayışının ekonomik başarı ve büyüme için en doğru tercih olduğu kabul edilmektedir. Serbest piyasa ekonomisinde her şey piyasa tarafından belirlenmekte ve devletin ekonomik düzene hiçbir şekilde müdahalesi söz konusu olmamaktadır (Işık ve Alagöz, 2005: 63).

Klasik iktisadi görüşte, ekonomide iyi işleyen bir mekanizma vardır ve ekonomi tam istihdamı sağlayabilmektedir. Klasik iktisadi ekol, ekonominin tam istihdamdan uzaklaşması durumunda, meydana gelen sapmanın piyasa dinamikleri içinde kendiliğinden yok edileceğini ve piyasanın tam istihdam durumuna geri döneceğini varsaymakta ve bu nedenle devletin piyasaya müdahalesinin olabildiğince az olması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna göre, piyasa mekanizmasının kendiliğinden çalışması devletin ekonomik hayata müdahalesinin gereksiz olduğu düşüncesinin doğmasına yol açmıştır. Bu düşünceyi savunan iktisadi düşünürler göre devletin varlığı zorunlu bir fena olarak nitelendirilmektedir.

Tam istihdam teorisi dört varsayım üzerine kurulmuştur. Bunlar; tam rekabetin tüm piyasalar için geçerli olduğu, her arzın kendi talebini yarattığı, ücret ve faizlerde dahil olmak üzere fiyatların esnek olduğu ve miktar teorisinin geçerli olduğu varsayımlarıdır (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 49). Say kanunu olarak da bilinen her arzın kendi talebini yaratması, toplam arz ve toplam talebin eşit olduğu düşüncesini savunmaktadır.

Bu düşünce yapısında devletin ekonomi içindeki rolü sadece devletin var olması için gerekli olan faaliyetleri kapsamalıdır (Heitger, 2001: 6). Minimal devlet görüşü Klasik iktisat ekolünün bir parçası olmuş ve buna göre devlete sadece temel görevleri yerine getirme hakkı tanınmıştır. Devletin üç temel görevi bulunmaktadır. İlk olarak devlet, halkı diğer toplumların saldırılarından korumalıdır. Bunun için askeri bir güce ihtiyaç duymaktadır. İkinci görevi ise, adalet sistem oluşturmak ve vatandaşlarını bu anlamda da korumaktır. Üçüncü olarak ise devlet, kamusal faydanın yüksek olduğu ancak özel sektör tarafından karşılanamayan liman, yol, köprü gibi mal ve hizmetleri yerine getirmelidir (Eker, Altay ve Sakal, 1997: 57, Gül ve Yavuz, 2010; 166). Yani devlet müdahalesi belirli alanlarla sınırlandırılmakta ve devlet "jandarma devlet" olarak görülmektedir. Devletin üç temel görevi, dış güvenliğin sağlanması, iç güvenliğin sağlanması ve özel sektör tarafından üretilmeyen mal ve hizmetlerin üretiminin sağlanması ile sınırlandırılmıştır.

Klasik iktisadi ekolün bir diğer görüşü denk bütçe görüşüdür. Buna göre, bütçe açık vermeyeceği gibi fazla da vermemeli denk bir seyir izlemelidir. Bütçenin fazla vermemesi düşüncesi, özel sektörlerin daralması pahasına gerçekleştiği düşüncesine dayanmaktadır (Güngör, 2001: 5). Klasik ekolde piyasanın tam rekabet koşullarında

olduğu ve piyasada dengenin kendiliğinden sağlanacağı görüşü, devletin ekonomik hayata müdahalesinin gereksiz olduğunun savunulmasına neden olmaktadır.

Klasik düşüncenin savunduğu bir diğer görüş, devletin ekonomik hayata bulunduğu müdahalelerin istikrar bozucu nitelikte olduğudur. Çünkü Klasiklere göre kamu harcamaları; vergi, yeni para yaratma ve borçlanma gibi araçlarla finanse edilmektedir (Bakırtaş, 2003: 2-3). Klasik görüşte iktisat politikası aracı olarak para politikası kabul görmektedir. Devlet müdahalesini istemeseler dahi müdahalenin gerekli olduğu durumlarda maliye politikası değil, para politikası tercih edilmelidir.

Klasik ekolde kamu harcamaları kaynakların dağılımında ve etkinliğin sağlanmasında bozucu bir etki yaratmaktadır. Ayrıca yapılan kamu harcamaları özel sektör harcamalarını dışlayarak, kamuya göre nispeten daha verimli olan özel sektör yatırımlarını engellemektedir (Bakkal, 2016: 127).

Ekonomik hayatta en az bozucu etkiye sahip olan vergilerin dolaylı vergiler olduğunu savunan Klasik iktisadi düşüncede, tarafsız kamu harcamalarının finansmanı bu dolaylı vergilerle sağlanmalıdır düşüncesi ileri sürülmektedir. Bu düşünce yapısında iyi vergi adil, verimli ve tarafsız olan vergilerdir (Eker vd., 1997: 62).

1929'da yaşanan Büyük Buhran sonrası, Klasiklerin belirtmiş olduğu gibi piyasanın tam istihdama dönmemesi ile birlikte bu ekol eleştirilere maruz kalmış ve Keynesyen ekol hakim olmaya başlamıştır. Keynesyen görüşe göre, piyasa daima eksik istihdamdadır ve bunun sonucunda devlet genişletici maliye politikaları ile piyasanın tam istihdama ulaşması için kamu harcamaları arttırmalıdır. Klasik iktisadi görüşe göre, kamu giderlerinin genel iktisadi işleyişi etkilemeyeceği düşüncesi sebebiyle yaklaşık 60-70 yıl öncesine kadar kamu harcamalarının üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmamıştır. Ancak ikinci dünya savaşından sonra kamu harcamalarında meydana gelen artışlar sebebiyle bu düşünce yerini Keynesyen düşünceye bırakarak kamu harcamalarının önemli bir politika aracı olduğu fikri benimsenmeye başlanmıştır (Kanca, 2011: 79). Klasik iktisadın kurucularından sayılan Adam Smith'e göre devlet daha minimal bir alanla sınırlandırılırken, Büyük buhran sonrası bu düşünce sorgulanmaya başlanmış ve devletin müdahale alanı Keynesyen iktisatla birlikte genişletilmiştir. 1929 Büyük Buhran'ı öncesi ekonomiye arz yönlü politikalar hakimken, 1929 sonrası talep yönlü politikalar etkili olmaya başlamış ve böylece kamu harcamalarında yıllar itibarıyla artış göstermiştir.

1.2.5. Keynesyen İktisadi Düşünce

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonucu, ekonomide bazı aksamalar meydana gelmiştir. Klasik düşünce okulunda, mevcut ekonomik depresyonun giderilmesinin serbest piyasanın ve esnek ücretlerin varlığıyla sağlanabileceği görüşü savunulurken, bu iktisadi düşüncenin aksi yönünde görüşleri savunan John Maynard Keynes'in 1936 yılında "İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi" ismiyle yayınladığı kitabında fikirlerini dile getirmiştir. Bu kitapla birlikte maliye politikalarına ve devletin rolüne olan bakış açısı değişime uğrayarak devletin ekonomik yaşamda aktif bir şekilde rol alması gerektiği fikri savunulmaya başlamıştır (Samavati, Dilts, Adilov & Kim, 2016: 11-12). Keynesyen iktisat anlayışında hakim görüş, kamu harcamaları özel sektör tarafından karşılanamayan ulusal güvenlik hizmetleri, altyapı hizmetleri, eğitim sağlık hizmetleri gibi kamusal sektör tarafından karşılanan harcamalardır (Şit ve Karadağ, 2018: 34). Devleti zorunlu bir fena olarak gören Klasik düşüncenin aksine Keynes, devleti doğal bir faaliyet olarak kabul etmekte ve bu doğrultuda devletin piyasa ekonomisi üzerinde etkin olması gerektiği görüşünü savunmaktadır.

Keynes, toplam arz ve toplam talebin kesiştiği noktayı efektif talep olarak açıklamaktadır. Ekonomi tam istihdam düzeyine kadar toplam talepte meydana gelen her artış, arzında artmasına neden olmaktadır. Burada denge gelir düzeyini belirleyen unsur ise efektif taleptir (Güngör, 2001: 11).

Yaşanan Büyük Buhran ile birlikte işsizlikte artışlar ve üretim düzeyinde de önemli azalışlar meydana gelmiş ve Keynes bu durumu efektif talep yetersizliği olarak adlandırmıştır. Keynes'e göre, bu etkilerin ortadan kaldırılabilmesi için efektif talebin artırılması gerekmektedir ve efektif talebi arttırmak amacıyla kamu harcamalarının da artırılmasını savunmuştur. 1960'lardan sonra Keynesyen iktisadın geçerliliğini yitirmeye başlaması ile birlikte, o dönemde geçerli olmaya başlayan iktisadi düşüncelere göre, enflasyonda yaşanan artışları ve işsizliği kamu harcamalarında meydana gelen artışa bağlamışlardır. Bu düşüncelere göre, özel sektörün kamu kesimine kıyasla kaynakları daha verimli bir şekilde kullanabileceği ileri sürülmektedir. Keynes, efektif talebin birçok değişkenden etkilendiğini ve bu sebeple istikrarsız bir seyir izlediğini öne sürmektedir (Ağayev, 2012: 8-9).

Klasik iktisadi anlayışın kabul ettiği piyasaların kendiliğinden dengeye geleceği görüşünü reddeden Keynes, ücretlerin aşağı doğru esnek olmadığını ve ekonominin

daima tam istihdam durumuna gelmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır (Tokathioğlu ve Selen, 2017: 59). Bu sebeple Keynesyenler, Klasik görüşün aksine devletin piyasaya müdahale aracı olarak para politikası değil, maliye politikası uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Talep yönlü iktisadın geçerli olduğu bu düşüncede, kamu harcamaları ve vergiler yoluyla ekonomide yaşanan kısa dönemli istikrarsızlıkların giderilmesi amaçlanmaktadır (Güngör, 2001: 10).

Keynesyen iktisatta kamu harcamaları fiziksel ve beşeri sermayenin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Bu anlayışta devlet yapmış olduğu kamu harcamalarında kâr gütmeye amacında değildir ve yapılan harcamalarla sosyal faydanın maksimize edilmesi söz konusudur (Pata ve Tütüncü, 2017: 31). Keynes, özel sektör tarafından ortadan kaldırılamayan dengesizliğin, devlet müdahaleleriyle ortadan kaldırılabileceği düşüncesini savunmaktadır. Keynesyen teoride özel yatırım harcamaları belirsizlikten etkilenmekte ve piyasaya müdahalenin zorunlu hale gelmesine neden olmaktadır.

Keynesyen iktisat anlayışında, eğitim ve sağlık gibi alanlarda yapılan kamu harcamalarının emeğin verimliliğini arttırdığı ve dolayısıyla milli gelirden bir artış yaşandığı savunulmaktadır. Ayrıca enerji, yol gibi altyapı harcamalarının da üretim maliyetlerini düşürdüğü ve firmaların kârlılıklarını arttırdığı, dolayısıyla özel sektör yatırımlarının artarak ekonomik büyümeyi hızlandırdığı savunulmaktadır (Tülümce ve Yayla, 2017: 164).

1970'li yıllarda yaşanan petrol sorunları nedeniyle ekonomide stagflasyon meydana gelmiş ve bu noktada Keynesyen politikalar eleştirilmeye başlamıştır. Bu doğrultuda mevcut ekonomik bozuklukları açıklamak ve çözüm bulmak amacıyla farklı iktisadi düşünceler ortaya çıkmıştır.

1.2.4 Neo-Klasik İktisadi Düşünce

Keynesyen iktisadın görüşlerinin eleştirilmesiyle birlikte, bazı iktisadi düşünürler Klasik ve Keynesyen anlayışın farklı görüşlerini benimsemeye başlamışlardır. Bu özellikleriyle bu iktisatçılara, Neo-Klasik iktisatçılar adı verilmektedir. Bu düşünce ekolünde piyasa ekonomisi refah iktisadı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Neo-Klasik İktisadi düşünce bazı düşünceler itibariyle Keynesyen iktisadın, bazı düşünceler itibariyle ise Klasik İktisadi ekolün düşünce yapısını

benimsenmektedir. Neo-Klasik iktisadi ekolün temsilcileri arasında Friedman, Pareto, Marshall ve J. B. Clark gibi isimler yer almaktadır.

Bu iktisadi ekol, Keynesin teorisinde olduğu gibi, tasarrufların ve tüketimin gelire bağlı olduğunu savunmaktadır. Yine aynı şekilde Keynesin savunduğu yatırımın faiz elastikiyetinin yüksek olduğu düşüncesini benimsemişlerdir. Neo-Klasik düşüncede, ücretlerinde faizler gibi esnek olması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu düşünce yapısında, yatırım elastikiyetinin yüksek oluşu ve ücretlerin esnek olması gerektiği düşüncesi neticesinde ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği savunulmaktadır. Bu da Klasik iktisadi ekolün kabul ettiği bir düşünce biçimini ifade etmektedir.

Neo-Klasik iktisadi görüş, eksik rekabet sonucu başarısız olan piyasanın, bu başarısızlıklarının devlet müdahalesi ile ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Neo-Klasik iktisadi düşünce çerçevesinde incelenebilen Monetarizm, Rasyonel Beklentiler, Yapısalcı Yaklaşım, Arz Yönlü İktisat ve Kamu Tercihi Yaklaşımı bu başlık altında incelenmektedir. Klasik iktisadi ekolün temel varsayımlarını kabul eden bu düşünceler, kamu kesimi büyümesi ile ilgili yeni fikirler öne sürmüşlerdir.

1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon ve Keynesyen iktisadın eleştirilmeye başlanmasıyla birlikte, Milton Friedman tarafından öne sürülen "Parasalcı Makro Teori" Monetarizm düşüncesi kabul görmeye başlamıştır. Bu düşünce yapısında para stokunda yaşanan değişimlere önem verilmektedir. Monetarist düşünceye göre, devletin piyasaya müdahalesinde para politikalarının geçerli olduğu savunulmaktadır. Para arzının devletler tarafından arttırılmasının sonucu olarak enflasyon meydana gelmektedir. Uzun dönemde enflasyon ve işsizlik arasında bir etkileşim olmadığını savunan Friedman, fiyatlardaki artışın işsizlik oranıyla açıklanamayacağını, para arzındaki artışlara bağlı olduğunu savunmaktadır.

Friedman'a göre, toplam talebin belirlenmesi para arzındaki değişimlerden etkilenmektedir. Fiyatlar ve ücretler esnektir. Ekonomide doğal bir işsizlik oranı mevcuttur, para arzı milli gelirdeki büyümenin temel belirleyicisidir ve özel sektör istikrarlı bir seyir izlemektedir. Bu sebeple ekonomiye para ya da maliye politikaları yoluyla müdahalede bulunmak istikrarsızlıklara neden olmaktadır. Bu sebeple ekonomi kendi haline bırakılırsa, istikrarsızlık problemi yaşanmayacaktır (Eker vd., 1997: 75). Monetarist düşüncenin savunduğu bir diğer düşünce ise, devletin kamu harcamaları ya

da vergiler yoluyla ekonomi üzerinde müdahalede bulunmasının talep üzerinde geçici etkilere yol açtığıdır. Çünkü talebin değiştirilebilmesi için, gelir ve tüketimin de değiştirilmesi gerekmektedir.

Rasyonel Beklentiler Teorisi ise, 1960'lı yıllarla birlikte klasik iktisadi ekolün düşüncelerini benimseyen ve Monetarizmin bir dalı olarak sayılabilecek iktisadi bir düşüncedir. 1961 yılında yayınlamış olduğu makalede rasyonel beklentilerden bahseden Muth'a daha sonra ise Friedman, Lucas, Wallace gibi iktisatçılarda destek vermişlerdir. Rasyonel Beklentiler Teorisi, insanların iyi bir şekilde bilgilendirildiği ve bu bilgilerin insanlar tarafından kullanıldığı görüşünü savunmaktadır. Bu bilgileri edinen halk, devlet tarafından uygulanan politikaların piyasa üzerinde bırakacağı etkileri önceden tahmin ederek buna göre hareket etmektedir. Buna göre bireylerin devletin müdahalelerinin sonuçları konusunda öngörü sahibi olmaları vergi, kamu harcamaları gibi politika araçlarının fiyat istikrarı, üretim, istihdam üzerinde etkili olamamasına neden olmaktadır. Rasyonel Beklenti Teorisinde, piyasada tüm ücret ve fiyatlar esnek kabul edildiği için işsizlik gönüllü bir şekilde meydana gelmektedir. İnsanlara göre ücretler düşüktür ve bu da onları çalışmaktan alıkoymaktadır (Eker vd., 1997: 78-81).

Mundell ve Laffer tarafından temsil edilen Arz Yanlı İktisadi görüşte, Neo-Klasik iktisadi düşünce yapısı içerisinde yer alan bir görüştür ve devletin gelir ve harcama politikalarının ne olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Buna göre, kamu harcamalarının miktarlarında meydana gelecek değişimler ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olmamaktadır. Arz Yanlı İktisatçılar hükümet müdahalesine karşı çıkmaktadırlar. Vergilerde artışa gitmenin sermaye ve özel girişimciliği negatif anlamda etkileyeceği savundukları bir diğer düşüncedir.

Temel amaç olarak hızlı büyümenin sağlanması ve enflasyonun düşük seviyelerde tutulması ilkelerini benimseyen Arz Yanlı İktisat, verimliliğin artması, enflasyonun önlenmesi için vergi indirimleri ve vergi teşviklerinin etkilerini savunmaktadır. Bu doğrultuda Laffer vergi oranları ve vergi gelirleri ilişkisini gösteren "Laffer Eğrisini" ileri sürmüştür. Bu eğriye göre vergi oranları artarken vergi gelirleri önce yükselmekte, ancak daha sonra ise bu gelirlerde azalış yaşanmaktadır. Vergi gelirini maksimum yapan eşik nokta aşıldığında kaynak kullanımında verimlilik azalmaya başlamaktadır (Doğan, 2006: 254-261).

Kamu Tercih Yaklaşımı, Buchanan ve Tullock tarafından kamunun ekonomi içerisinde üstlendiği rol ve faaliyetleri farklı bir açıdan değerlendiren görüştür. Bu yaklaşım çerçevesinde savunulan düşünce, bireylerin kendi çıkarlarını maksimize edecek şekilde hareket ettikleri görüşüne dayanmaktadır.

Bireylerin ekonomik davranışlarında kendi çıkarlarını gözetmesi siyasi karar almalarında da etkili olmaktadır. Bireyler, siyasi karar almada kamu yararını değil aksine bireysel yararlarını gözetme peşindedir. Tüm bu kararlar alınırken bireylerin rasyonel bir biçimde davrandığı görüşü kamu tercih teorisyenleri tarafından savunulan diğer bir görüştür (Akcagündüz, 2010: 30-31).

Kamu Tercih Teorisini savunan bazı iktisadi düşünürler, devletin ekonomi içindeki payının optimal seviyede olması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre, ekonomide devletin anayasa ile sınırlandırılması gerekmektedir ve buna "Anayasal İktisat" adı verilmektedir. Buna göre, devletin ekonomik hayatta müdahalesinin artması bireysel özgürlükleri kısıtlayarak ekonomik haklarının sağlanamayacağını savunmaktadır. Bu sebeple devletin yasa oluşturma, para basma, vergi toplama gibi yetkileri anayasa ile sınırlandırılmalıdır. Anayasal iktisadi savunan Hayek ve Buchanan' a göre, devletin siyasi ve ekonomik hak ve yetkileri anayasal çerçevede açıkça belirlenmelidir. Çünkü anayasa ile sınırı çizilmeyen siyasi ve ekonomik haklar devlet tarafından keyfi bir şekilde kullanılmalara neden olabilmektedir.

Yapısalcı Yaklaşım, Monetarist politikaların uygulanmasına rağmen az gelişmiş ülkelerde görülen enflasyona çare bulamayışı sebebiyle, Monetarist yaklaşıma bir tepki olarak doğmuştur. Bu düşünceye göre, gelişmiş ülkelerde enflasyona karşı benimsenen politikalar az gelişmiş ülkeler için geçerli olmayacaktır. Yapısalcı İktisadi Yaklaşım göre, enflasyon azgelişmiş ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapılarına bağlıdır. Bu sebeple enflasyonun çözümü de toplumsal ve ekonomik yapıdaki reformlara dayanmaktadır (Yüksel, 2013: 51). Klasik ve Monetarist görüşün aksine, gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomik büyüme gibi bazı fonksiyonları üstlenmesi gerekmektedir. Yapısalcı yaklaşımın bir diğer görüşüne göre ekonomik kalkınma ve istikrarı sağlamaya yönelik politikalar izlenmelidir.

Az gelişmiş ülkelerde istikrarsızlığa yol açan bazı nedenler bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde nüfus hızla artmakta fakat tarımda modernizasyon sağlanamamaktadır. Bunun sonucunda ise tarımsal faaliyetler verimsizleşmeye

başlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerin bir diğer sorunu ise bütçe açıklarıdır. Yapısalcı Yaklaşımına göre, bu açıkların giderilebilmesi için kamu gelirleri arttırılmalıdır. Kronikleşen bir diğer olgu, dış ticaret dengesizlikleridir. Bu doğrultuda devlet ithal ikamecilik yoluna gitmeli, ihracatın arttırılarak ithalatın azaltılması politikalarını benimsemelidir. Son olarak ise az gelişmiş ülkelerde ekonomik kurumlar yetersiz kalmaktadır. Ülkelerdeki bürokrasi, siyasi istikrarın olmaması gibi faktörler enflasyonu besleyen birer etkidir (Eker vd., 1997: 84-88).

1.2.6. Post-Keynesyen İktisadi Düşünce

Post-Keynesyen iktisadi düşünce adından da anlaşılacağı üzere, Keynesin politikalarını benimseyen ve onlara göre eksikliklerini gideren iktisatçılardan oluşmaktadır. Post-Keynesyen iktisatçılar, Keynesin yaklaşımından daha çok Neo-Klasik modellerinden faydalanmaktadır ve bu da heterojen bir yapıya sahip olmalarına neden olmaktadır. Bu görüşte, Keynes'in efektif talep prensibi tüm makro iktisat teorisinin temeli olarak kabul görmektedir. Fakat Post-Keynesyen iktisatçıların pek çoğu Keynes'in parasal yaklaşımından daha çok Neo-Klasik iktisadi modelleri kullanmaktadır (Kutlu ve Horvath, 2017: 100-101). Bu da Keynesyen iktisadın görüşlerine tam olarak bağlı olunmadığı gibi eleştiriler almasına neden olmaktadır. Çünkü, doğal işsizlik oranı, gelir düzeyi gibi konularda Klasik iktisadi ekolün düşüncelerini paylaşmaktadır.

Post-Keynesyen teorinin temellerini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür. Birincisi, Keynesyen teoride öne sürülen efektif talep hem kısa hem de uzun dönemde geçerlidir. İkinci olarak ise, sadece geçmiş bilinmekte gelecek ise belirsizlik sebebiyle bilinmemektedir. Üçüncü olarak, para Klasik teoride kabul gördüğü gibi yansız değildir, tersine para içsel bir araçtır. Savunulan dördüncü görüşe göre ise, bölüşüm sorunu önemli bir noktadadır (Cömert, 2019: 41). Post-Keynesyenlere göre, Klasik düşüncenin aksine ekonomi kendiliğinden dengeye gelemez bu sebeple devlet, piyasaya müdahale etmelidir.

1.3. Kamu Harcamaları Çerçevesinde Etkin Devlet Anlayışı

Günümüzde gelişmişlik ve refah düzeyinin bin dolar seviyelerinde kaldığı Afganistan, Madagaskar, Etiyopya, Gine gibi ülkeler varken, kırkbin dolar ve üzerinde olduğu Lüksemburg, Singapur, Norveç, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İsviçre gibi

ekonomi ve refah düzeyi gelişmiş ülkelerde de vardır. Ülkeler arasındaki bu kişi başına gelir farklılıkları, gelişmişlik düzeyi, ekonomik durum vb. faktörlerin ülkeden ülkeye neden farklı olduğu sorusunun cevabı ise henüz netlik kazanabilmiş değildir. Bu da bu ülkelerde yapılan harcamaların büyüme ve gelişme üzerinde bıraktığı etkilerin etkinlik ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır.

Devletlerin farklı coğrafi ve kültürel özelliklere, farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olmaları, bu ülkelerde aynı politikalar uygulansa dahi piyasaların farklı tepki vermesine neden olmaktadır. Bu farklılıklar uygulanan politikaların ülkelerin sadece ekonomik yapısına değil, sosyo-kültürel yapısına da etki ettiği şeklinde açıklanabilmektedir. Bu anlamda, ekonomide uygulanan politikaların iyi sonuç vermesi için uygulanan bu politikaların etkin olması gerekmektedir. Etkinlik kavramını kısaca açıklamak gerekirse, devletin mevcut imkanlarının en iyi şekilde değerlendirilmesi şeklinde yorumlanabilmektedir. Devlet, etkinliğin sağlanabilmesi amacıyla vatandaşların taleplerine ve ihtiyaçlarına göre ülke politikalarını kendi sosyal ve ekonomik yapısına göre kendi belirlemelidir.

Geçmişten günümüze dek GSMH içinde kamu harcamalarının payında meydana gelen artışlara rağmen, ülkelerin farklı düzeylerde büyüme sağlaması ile yapılan harcamaların etkinlik düzeyleri arasındaki farklar araştırılmaktadır (Uzay, 2002: 151-152). Aynı kamu harcamaları seviyelerine sahip olan ülkelerin farklı oranlarda büyümesi, bu farkların neden meydana geldiğinin araştırılması ihtiyacını doğurmuştur.

Etkinlik kavramının oluşması için gerekli olan ölçüt ise verimliliktir. 1999 yılında Kubalı'nın yaptığı tanıma göre etkinlik; "Örgütlerin tanımlanmış ve stratejik amaçlarına ulaşmak amacıyla geliştirdikleri faaliyetlerin sonucunda bu amaçlara ulaşma derecesini belirleyen bir performans boyutudur" (Kubalı, 1999: 39). Etkin devlet kavramından kasıt istikrarlı devlet anlayışıdır. Buna göre devlet, kurumsal işlevlerinde, yerine getirdiği görevlerde ve sağladığı hukuk düzeni içerisinde kusursuza yakın bir istikrar sağlamalı ve vatandaşlar bu mevcut devlet düzeni içerisinde gereksinimlerinin karşılanma durumundan memnun olmalıdır. Yani kısaca etkin devlet anlayışında vatandaşın devlete olan güveninin tam olması gerekmektedir. Etkinlik kavramı mevcut imkanların en iyi kullanılmasıyla ilgilidir. Demirel (2006)'e göre etkinliğin bir diğer tanımı; "doğru olan işi yapmak", verimliliğin tanımı ise "işleri doğru yapmak" olarak nitelendirilmiştir. Verimliliğin gerçekleşme derecesi ise etkinliğe bağlıdır (Demirel,

2007: 113-115). Yani devlet, piyasanın gelişmesini piyasayı destekleyerek, keskin bir müdahalede bulunmadan sağlayacaktır. Buradan anlaşılacağı gibi bu görüşte devlet minimal düzeyde kalmalı, keskin müdahalelerde bulunmadan piyasayı kontrol etmelidir.

Etkin devlet anlayışı birçok farklı şekilde açıklanıp yorumlansa da, esas itibariyle kamu tarafından yapılan harcamaların etkin ve düzenli bir şekilde sağlanması, uygulanan politikaların istikrarlı ve verimli olması üzerinde durmaktadır. Etkin devlet anlayışının devletlerce kabul görüp, doğru ve düzenli bir şekilde işlemesi esnek bir bürokrasi ile birlikte toplumsal taleplere de hızlı cevap vermeyi sağlamaktadır. Etkin devlet tanımında devlet büyümenin doğrudan sağlayıcısı değil, piyasanın genişlemesine yardımcı olacak bir teminatıdır. Etkin devlet kavramı temelde; kamu hizmetlerinin etkin ve düzenli bir şekilde yerine getirilerek hükümetler tarafından yararlı politikaların izlenmesi düşüncesine dayanmaktadır (Demirel, 2006: 114-116). Kamu harcamalarının etkin bir şekilde kullanılması ekonomik büyümenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Etkin devlet kapsamına, sermayenin hareket alanını genişleten politikalar da girmektedir. Etkinliği maksimum yapmak milli geliri arttırmakla aynı anlamda kullanılmaktadır. Herhangi bir kamu hizmeti çalışma ya da yatırım şevkini kıvrarak milli geliri azaltıyorsa bu hizmetin etkinsiz olduğu kabul edilmektedir (Stiglitz, 1994: 112).

Akçoraoğlu (1999) yaptığı çalışmasında; kamu harcamalarının iktisadi kalkınmayı sağlamada, etkin bir politika aracı olması durumunda hükümetin yaptığı harcamalardan ulusal gelire doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı görüşünü savunmaktadır (Akçoraoğlu, 1999: 54).

Devlet ve ekonomik müdahalelerinin etkinliği konusu Refah İktisadı'nın da alanına girmektedir. Refah İktisadı kavramı Pigou'nun 1912'de yayımladığı *Wealth and Welfare* (Servet ve Refah) kitabıyla ortaya çıkmış, Pigou bu kitabından sekiz yıl sonra aynı kitabını gözden geçirerek 1920 yılında yeniden yayınlamıştır. Refah İktisadı ya da bir başka deyişle Refah Ekonomisi toplumun refahını arttırmak için uygulanması gereken iktisadi politikaları belirleyen bilim dalıdır. Bu bilim dalının amacı, kişilerin ve toplumların refah düzeylerinin arttırmak ve bu doğrultuda en doğru politika araçlarını belirlemektir. Bir toplumda ekonomide sağlanmış olan ekonomik düzeyde kişiler yeterince tatmin olamamış ya da bazı ülkelerde refah düzeyinde artış sağlanamamış

olabilir. Pigou'ya göre refahın artırılmasında iki önemli etmen vardır. Bunlardan birincisi, ulusal gelirin artırılması iken, diğeri ise servetin zenginlerden düşük gelirli kesime aktarılmasıdır. Pigou'dan sonra refah iktisadı Pareto tarafından ele alınmış ve Pareto Optimum kavramı ortaya çıkmıştır (Albayrak, 2003: 5).

Refah iktisadının iki temel teoremi bulunmaktadır. Birincisi, etkinlik ile ilgilidir ve piyasa mekanizmasını (birinci en iyi) açıklamaktadır. İkincisi ise, birinci teorem yanında etkinlik kaybına yolma açmadan yeniden bölüşüm nasıl sağlanmalıdır sorusuna cevap aramaktadır (Akalin, 2016: 62). Bu kavrama göre, toplumdaki üretici, tüketici ve faktör sahiplerinden birinin durumunu kötüleştirmeden bunlardan bir başkasının durumunu iyileştirmenin mümkün olmadığı kaynak tahsisi durumudur.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından etkin devlet anlayışı önemli bir nitelik kazanmakta ve devletin büyüme üzerinde destekleyici bir güç olarak yer alması önem arz etmektedir. Bu sebeple ekonomik büyümenin sağlanması açısından devletin, ekonomi içindeki payının ne kadar olması gerektiği cevabı aranan sorulardan biri olmaktadır. Çünkü kamusal payın etkinlik noktasından büyük olması yapılan kamu harcamalarının daha az verimli alanlara yönelmesine neden olacaktır. Bunun sonucu olarak da ekonomik büyüme yavaşlayacaktır (Işık ve Alagöz, 2005: 64).

Devlet faaliyetlerinin ülke ekonomileri üzerine yarattığı sonuçlara bakıldığında zaman zaman, devletin refahı ve büyümeyi sağlamada yetersiz kalması, etkin üretimi sağlayamaması gibi devlet başarısızlıklarının mevcut olduğu görülmektedir. Devletin neden olduğu etkinsizliklerin başında üretimde neden olduğu etkinsizlik gelmektedir. Buna göre, devlet üretimini üstlendiği faaliyetlerde Araştırma Geliştirme (Ar-ge)'nin yeterince önemslenmemesi, yüksek işçi maliyetleri gibi sebeplerle üretimde tam etkinliğin sağlayamaması ile açıklanabilmektedir. Bir diğer etkinsizlik çeşidi olan kaynak dağılımında etkinsizlik ise, devlet eliyle sağlanması gereken toplumsal refahın, toplumsal istekleri karşılayamaması sonucu gerçekleşmektedir. Özel sektör tarafından üretilecek mal ve hizmetlerin devlet eliyle üretilmesi sonucu meydana gelen etkinsizlikte ise, verimsiz devlet faaliyetleri sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Ekonomi üzerinde etkinsizlik yaratılması ise, devlet faaliyetlerinin enflasyon, işsizlik gibi alanlarda yol açtığı etkinsizlikleri kapsamaktadır. Tüm bu sebeplerle kamu harcamalarında meydana gelecek artışların etkin ve verimli alanlara yapılması, ekonomik büyümenin sağlanması için önem arz etmektedir. Kamu harcamalarını etkin

ve verimli bir şekilde kullanabilen devlet, ekonomik büyümeyi destekleyici bir güç yaratmaktadır.

1.4. Devletin Çeşitli Amaçlara Yönelik Temel İşlevsel Fonksiyonları

Devletin ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla kullandığı en etkin yöntem kamu harcamalarıdır. Devlet kamu harcamaları yaparak piyasa üzerinde etkili olmakta ve büyümeyi bu şekilde sağlayabilmektedir. Çalışmamızda bu sebeple kamu harcamaları ve büyüme üzerinde bıraktığı etkiler incelenmektedir.

Kamu ekonomisinin devlete yüklediği dört işlev bulunmaktadır. Bunlar tahsis, istikrar, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı başlıkları altında toplanmaktadır (Musgrave & Musgrave, 1989: 6-14). Bu işlevleri yerine getirmek amacıyla devlet, çeşitli politikalar aracılığıyla ekonomiye müdahale etmektedir. Bu başlık altında devletin dört işlevi ele alınacaktır.

Devletin tahsis işlevinde, kamu malları üretilerek piyasaya sunulmaktadır. Bu kavrama göre devlet, toplumsal talepleri göz önüne alarak hangi alana ne kadar harcama yapılacağına karar vermelidir. Klasik anlayışta, devlet sadece temel görevleri üstlenmeli ve piyasada minimal bir görevi olmalıdır. Keynesyen anlayışta ise devlet, harcamalar yoluyla piyasa üzerinde hakimiyet sağlamalıdır.

Kamu ekonomisinde istikrar kavramı, ekonominin sağlıklı ve tutarlı olmasının bir göstergesidir ve bu anlamda önemli bir işlevdir. Bir ekonomide istikrarın sağlanabilmesi için fiyatlar genel seviyesinin aşağı veya yukarı yönde sürekli hareket halinde olmaması gerekmektedir (Ulusoy, 2013: 27). Bir ülkede dengeli bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için istikrar önemli bir etmendir.

İstikrarın sağlanmasında bir diğer etken istihdamdır. İstihdamı sağlama amacı doğrultusunda devlet, altyapı hizmetleri, bölgesel teşvikler gibi araçlarla piyasaya müdahale etmektedir. İşsizlik, ekonomik birimleri olumsuz yönde etkileyen bir olgudur. İşsizlik kavramı, emeğin üretim sürecine katılamamasıdır. Kısaca, çalışma isteği olan bir bireyin, iş bulamaması olarak açıklanabilmektedir. İşsizlik emeğiyle işgücüne katılamayanların çalışan kesim üzerinde yük oluşturmalarına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda devlet, çeşitli politika araçlarıyla işsizliği önlemek ve gidermek için çabalamaktadır (Bozdağlıoğlu, 2008: 46-60).

Devletin gelir dağılımında adaleti sağlama işlevinde ise, birçok farklı görüş bildirilmekte ve devlete yüklenen görevler farklı olabilmektedir. Sosyal malların üretimi piyasa sürecinden ayrılrsa da gelir dağılımı ve kaynakların etkin kullanımının sağlanması devletin görevlerindedir. Devletin gelir dağılımını sağlama görevi bütçede büyük tartışma konularından biridir ve özellikle vergi ve transfer politikalarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Gelir dağılımı, kişilerin gelir elde etme yetenekleri, kazanılan servet ve faktör başlıklarının dağılımına bağlıdır. Rekabetçi bir piyasada belirleyici olan faktör, marjinal ürünün değerine eşit bir getiri sağlaması beklenen faktör fiyatlandırmasına eşittir. Böylece gelirin bireyler arasındaki dağılımı, faktör donanımlarına ve piyasa fiyatlarına bağlıdır (Musgrave & Musgrave, 1989: 9-11).

Gelir dağılımını sağlayabilmek için kaynakların etkin kullanımı, sağlanması gereken ekonomik bir kuraldır. Özellikle sermaye gelirlerinin dağılımı, önemli ölçüde eşitsizlik içermektedir. Bu sebeple bu alanda bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ancak bu düzenlemeler verimlilik maliyeti içerebilmektedir. Ekonomide, kaynakların nasıl etkin kullanımının sağlanacağı cevabı aranan sorulardandır. Ancak ne tür bir dağılımın adaletli olacağına cevap verilememesi modern ekonominin bir eksikliğidir. Ekonomik koşullardaki bir değişimde bir kişinin ekonomik konumu, diğer kişilerin konumunu kötüleştirmeden iyileşirse, bu değişimin etkin olduğu söylenebilmektedir. Musgrave (1989) tarafından "Biri kazanır, kimse kaybetmez" kuralı olarak tanımlanan bu durum, piyasa ve kamu politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesinde önemli bir ölçütü belirtmektedir. Adil dağılımın nasıl yapılması gerektiği sorusunun cevabı filozoflar tarafından, kişilerin kendi özel kaynaklarından elde edilen ürünlere sahip olma hakkı olduğunu şeklinde tanımlanmıştır (Ibid, 1989: 9-11).

Sosyal hayatta toplumun mutluluğu, memnuniyeti ve eşit bir toplum için gelir dağılımında düzenlemeye gidilmesi gerektiği savunulmaktadır. Gelirin yeniden dağıtımını sağlarken, bireylerin ödeme kabiliyetleriyle uyumlu olarak vergilendirme uygulanması gerekmektedir. Ancak bireylerin gelirlerinden elde ettikleri faydanın ölçülmesinin imkansız olması, adalet kuralının tam olarak sağlanamamasına neden olabilmektedir. Devletin mali amaçlarından biri olan gelirlerin yeniden dağıtılması, yüksek gelirli vergilerin, düşük gelirli hanehalklarına verilen sübvansiyonlar ve transfer yolu ile aktarılması ile sağlanmaya çalışılmaktadır (Ibid, 1989: 9-11). Gelir dağılımında

sağlanacak olan adalet ile toplumsal barışın sağlanması, bireyler arasında yaşamsal standartların uç noktalarda olmaması, yaşam ve refah açısından daha adil bir toplum hayatının sağlanabilmesi amacıyla uygulanan yeniden dağılım politikaları devletlerin önemli görevlerindedir. Ayrıca ülkelerin gelir dağılımı düzeyleri, gelişmişlikleri, ekonomik performansları hakkında önemli birer gösterge olabilmektedir.

Kamunun ekonomi içindeki payının büyük olması gerektiğini savunan Keynes'e göre, eksik piyasa ve piyasa başarısızlıkları üzerinde durulmakta eksik rekabet, dışsallıklar, eksik bilgi gibi kavramlar ele alınarak, söz konusu piyasa başarısızlıklarının kamu tarafından giderilmesi savunulmaktadır. Yine aynı görüşe göre, kamusal hacmin büyüklüğü; gelir dağılımında adaletin sağlanması, erdemli malların devlet eliyle piyasaya sunulması, piyasadaki makroekonomik sorunların giderilmesi gibi pozitif devlet politikaları açısından da önem arz etmektedir. Tam tersi görüş olan ve kamu hacmindeki büyümenin ekonomiyi olumsuz olarak etkileyeceğini savunan Wagner ise, kamu başarısızlıkları üzerinde durmaktadır. Bürokratik engellerin varlığı, özel sektör taleplerinin doğru ve kesin olarak tahmin edilemeyişi gibi faktörlerin kamu sektörünün etkinliği üzerinde olumsuz etki yaratacağı savunulmaktadır (Akbulut, 2017: 2).

Kamu ekonomisinin bir diğer önemli işlevi iktisadi büyümeyi sağlama görevidir. Devletin iktisadi büyümesi ve kişi başına gelir GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) ile ölçülebilmektedir. Buna göre, bu değerde yaşanan artışlar, ekonomik büyümenin sağlanıp sağlanamadığı ile ilgili fikir verebilmektedir. Devlet, ekonomik refahın ve gelişmenin sağlanabilmesi için ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamalıdır. Yani ekonomi de istikrarı sağlamak yeterli olmamakta devlet, ekonomik büyümenin de gerçekleştirmesini sağlamalıdır.

Bir ekonomide sağlanacak olan büyüme üretim artışı olarak kabul edilmektedir. Devlet büyümeyi gerçekleştirmeli aynı zamanda bireylerin gelirlerinin artmasını sağlamalıdır. Büyümenin sürdürülebilir olması da oldukça önem arz etmektedir. Bunu sağlamanın yolu ise, üretimde artışların yaşanmasını sağlamaktır. Üretimde artışların sağlanması işgücüne katılımın artmasıyla gerçekleşebilmektedir. Büyümeyi destekleyen güçlerden birisi ise, ihracattır. Bu doğrultuda hükümetler, üretim yaparak üretilen mal ve hizmetlerin ihraç edilmesi neticesinde gelir elde etmektedir. Devlet teknolojik gelişmeler sayesinde de büyümeyi teşvik edebilmektedir.

Kamu harcamalarının işlevi, 1929 Ekonomik Buhran'ından sonra devlerin üstlendiği fonksiyonların artmasıyla birlikte devletin harcamalarında da artış yaşanmasıyla birlikte önemli bir hale gelmiştir. Bu dönemde Keynes, kamu harcamalarını talebi canlandırmanın bir yolu olarak düşünmüş ve devletin kamu harcamaları yapması gerektiğini ileri sürmüştür (Ulusoy, 2013: 42). Düzenleme işlevi devletin vergi gibi yollarla ekonomik hayata müdahale etmesi olarak düşünülebilmektedir. Devletin ekonomideki payı az ise verginin özel sektör üretimi üzerindeki etkisi pozitif yönlü olarak ortaya çıkarken, devletin ekonomideki payı büyüdükçe vergi yükleri negatif etki yaratmakta ve üretimde bundan zarar görmektedir.

Hükümetler tarafından yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde bıraktığı olumlu ya da olumsuz etkileri çalışmamızın ikinci bölümünde yer almaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde hükümetler tarafından gerçekleştirilen kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerinde belli bir noktaya kadar pozitif etki yarattığı fakat belli bir eşiğin ötesinde bu etkinin tersine dönerek büyümeyi negatif etkilediğini öne süren optimal kamu boyutu kavramı incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜ KAVRAMI VE OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜNÜ SAVUNAN GÖRÜŞLER

Kamunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla devlet tarafından yapılan kamu harcamalarının mali, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde pek çok etkisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda devlet, kamu harcamalarını etkin bir politika aracı olarak kullanabilmektedir (Akbulut, 2015: 44). Devletin politika aracı olarak kamu harcamalarını kullanması, ekonomi üzerinde çeşitli sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kamusal düzenin ve ekonomik büyümenin sağlanması gibi devletlerin temel görevlerini yerine getirmesinin yolu kamu harcamaları yaparak toplumsal hayata müdahale etmesinden geçmektedir.

Kamu harcamaları devletlerin, temel mali politikalarından biridir. Kamu harcamalarının, ekonomik büyüme üzerinde kısa veya uzun dönemli etkileri literatürde tartışılan önemli konulardandır. İktisadi literatürde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebileceğini savunan görüşler mevcuttur. Bunlardan biri kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olacağını savunan Keynesyen görüştür. Buna göre, kamu harcamaları ekonomide çarpan etkisi yaratarak üretim ve istihdamdaki dalgalanmaları azaltacak güçlü bir politika aracıdır (Muhammad Ali & Khan, 2017: 1). Diğeri ise kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerinde negatif etkilere neden olacağını savunan geleneksel düşüncedir.

Kamu harcamaları yoluyla kaynak dağılımında etkinlik ve sermaye stokunda artış sağlanarak milli gelir pozitif yönde etkilenebilir. Bu durum özel kesim verimliliğinin artmasına da katkı sağlamaktadır. Keynesyen düşünce yapısında kamu harcamalarına yüklenen anlam ve görev büyük önem arz etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının önemli bir kısmı ekonominin teşvik edilmesi amacıyla altyapı, eğitim ve inşaat gibi alanlara yönelmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise kamu harcamalarının çoğu vatandaşlara sağlanan sosyal hizmetlerden oluşmaktadır (Fallahi & Shoorkchali, 2012: 1). Çünkü gelişmekte olan ülkelere ekonomideki teşvik eksikliği büyümenin de yavaş gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde birçok farklı ampirik çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Yapılan birçok

ampirik çalışma ve ülkelerin büyüme düzeyleri üzerinde yapılan incelemeler, bazı ülkelerin çok çabuk geliştiğini ve büyüdüğünü gösterirken bazı ülkelerin ise refah düzeylerinde bir değişme olmadığını göstermektedir. Ülkeler arası bu tür farklılıkların nedenlerinin tam olarak belirlenememesi, kesin görüşlerin ortaya konulamaması yıllardır süregelen birer tartışma konusu olmuş ve devletin piyasaya müdahalesinin ne boyutta olacağı, hangi devlet düzeninin belirleneceği, ekonomik ve sosyal hayatta devletin daha başarılı olması için hangi politikaları benimsemesi gerektiği soruları önemini korumaya devam etmiştir. Bu farklılıkların neden meydana geldiğini açıklamak üzere çeşitli düşünceler ortaya çıkmıştır.

Bu tür farklılıkları açıklayabilmek amacıyla ortaya çıkan görüşlerden biri de optimal kamu büyüklüğü kavramıdır. Optimal kamu büyüklüğü, her devletin kendine özgü ekonomik ve sosyal yapısı göz önüne alınarak hesaplanan ve mevcut ülkede ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli olan en iyi kamu müdahalesi boyutunun ne olduğunun belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu optimal noktanın belirlenmesi kaynakların israf edilmemesi ve verimli alanlara harcanarak, devlete gereksiz maddi yük oluşturmadan en iyi ekonomik büyümenin sağlanmasını mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'de ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla olması gereken optimal kamu büyüklüğünün ne olduğu ve büyümenin olumlu yönde etkilenmesi için Türkiye'de kamu harcamalarının arttırılması mı azaltılması mı gerektiği, kısacası Türkiye'nin optimal (en iyi) kamu boyutunun ne olduğu sorularına cevap aranmaktadır.

2.1. Optimal Kamu Büyüklüğü Kavramı

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ampirik birçok çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kamu harcamalarının belli seviyelerde gerçekleştirilerek ekonomiye müdahale edilmesi gerektiğini savunan Keynesyen görüş ve tam aksi yönde bir görüş olarak, devletin ekonomik müdahalesinin büyüme üzerinde negatif etki yaratacağını savunan Klasik görüş ekonomik büyüme ve devletin ekonomik hayata müdahalesini inceleyen iki iktisadi düşünceyi oluşturmaktadır. Klasik iktisadi ekole göre, devletin ekonomik hayata müdahalesinin olumsuz sonuçlara yol açmasının nedenlerinden biri ekonomik etkinlik üzerinde negatif etkisi olduğu fikridir. Diğer neden ise, devlet tarafından yapılan harcamaların özel sektör teşvikleri üzerinde olumsuz etkilere neden olacağı görüşüdür (Argyrou, 2000: 2-3). Keynes ise piyasanın

başarısız olduğundan söz ederek devlet müdahalesinin gerekliliğini savunmaktadır. Devlet piyasa üzerinde müdahalede bulunarak özel sektörün başarısız olduğu alanlarda etkinlik göstermelidir.

Uygulanan politikalar ve devlet anlayışları doğrultusunda iktisadi performanslarda farklılıklar meydana gelmektedir. Burada devletlerin iktisadi performanslarındaki farklar, devletin kamu sektörü içinde yer aldığı paya göre belirlenmektedir. Kamu harcamalarının devlet büyüklüğünü pozitif yönde etkilediğini savunan görüşe göre devlet tarafından yapılan harcamaların ülkenin duyduğu mal ve hizmet ihtiyacından fazla olmaması gerekmektedir. Kamusal mal ve ihtiyaçların karşılanmasından sonra daha geniş düzeyde yapılan kamu harcamaları etkinliği ve verimliliği bozarak büyüme üzerinde negatif etkilere sebep olmaktadır. Yani burada savunulan düşünce devlet tarafından yapılan yol, iletişim, altyapı gibi harcamalarda üretim maliyetlerinin düşmesine ve firmaların kârlılığını arttırmasına olanak sağladığı düşüncesidir. Böylece özel sektörün yatırımlarında da artışlar yaşanmaktadır. Diğer taraftan devletin ekonomi içindeki payı büyüdükçe, harcama yapılan alanlar daha da genişlemekte, böylece ekonomik büyüme de olumsuz olarak etkilenmektedir.

Ram (1986)'e göre, kamu sektör büyüklüğünün ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi iki şekilde açıklanabilmektedir. Birincisi, kamu sektör büyüklüğünün ekonomik faaliyetler üzerinde bozucu etkilerde bulunacağını savunan düşüncedir. Buna göre, devletin düzenleyici faaliyetleri ekonomi üzerinde maliyet ve yüke sebep olmaktadır. Ayrıca kamu sektörü etkin değildir ve kamu sektörünün uygulamış olduğu maliye politikaları iktisadi hayatı bozucu etkilere sebep olmaktadır. Diğeri ise, kamu sektör hacminin büyüklüğünün ekonomi üzerinde olumlu etkilere sebep olacağı fikridir (Ram, 1986: 191).

Kamu kesiminin boyutunun ne olacağı ile ekonomik büyümeye etkisi ülkelerin gelişmişlik, sosyo-ekonomik vb. durumlarına göre değişmektedir. Bu konuda Ram (1986) farklı iki durumu değerlendirmiştir. Ram (1986)'e göre kamu kesimi büyüklüğü uzun dönem kamu kesimi üzerinde negatif etkiye neden olmaktadır. Ona göre;

i) Devletin ekonomide meydana gelen bozulmaları düzeltmesi devlete ekstradan maliyetler yüklemektedir.

ii) Kamunun iktisadi faaliyetleri genellikle verimsiz ve etkisizdir.

iii) Devletler tarafından uygulanan maliye ve para politikası ekonomik sistemin çarpıtılmasına ve piyasa rekabetinin bozulmasına neden olarak verimliliği de azaltmaktadır (Ram, 1986: 191).

Yine aynı çalışmasında Ram, devlet büyüklüğünün uzun dönemde pozitif etkilere sahip olacağı görüşünü ise şu temellere dayandırmaktadır;

i) Devlet, sağladığı kamusal mal ve hizmetlerle ülkenin yabancılar tarafından sömürülmesini engellemektedir.

ii) Üretken olan yatırımlarda artış sağlanması ekonomik büyüme ve gelişme için önem arz etmektedir.

iii) Devlet yapmış olduğu harcamalar ile özel çıkarlar ve sosyal çıkarlar arasındaki çatışmaları yok etmektedir (Ram, 1986: 191).

Ekonomik büyüme hükümetler için önemli hedeflerden biri olarak kabul edilmektedir. Devletler, ekonomik büyümenin sağlanması için kamu harcamaları ile ekonomiye müdahale etmektedir. Ancak literatürde ekonomik büyümenin sağlanması için ekonomi içinde hükümetin payının ne kadar olması gerektiği üzerinde kesin sonuca ulaşılamamıştır (Arpaia & Turrini, 2008: 1). Bunda etkili olan sebep ise, belirli bir kamusal pay büyüklüğünün her ülke için ekonomik büyümeyi sağlayamamasıdır. Ekonomik hayata müdahalelerin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara neden olduğu görüşünü savunan iktisadi düşüncelere göre bu noktada önemli olan her ülke ekonomisi için optimal noktanın belirlenerek politikaların bu doğrultuda gerçekleştirilmesidir.

Literatürde birçok iktisadi düşünce, devletin ekonomik düzen içerisindeki payının ne olması gerektiği, politika aracı olarak kullanılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde nasıl etkiler yarattığı yapılması gereken kamu harcamaları miktarlarının hesaplanması gibi konulara açıklık getirmeye çalışmaktadır. Kamu harcamalarında yaşanan artışların başlangıçta ekonomik büyümeyi önce olumlu etkileyip, daha sonra kamu harcamalarının artmaya devam etmesiyle ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yaratmaya başladığı noktaya kadar, iktisadi büyümeyi maksimize eden bir kamu harcaması oranından bahsedilebilmektedir. Bu orana, kamu kesiminin "Optimal Büyüklüğü" adı verilmektedir. Optimal kamu büyüklüğünün ne olması gerektiği ülkeler açısından önemli bir sorudur. Fakat ülkelerin birbirinden farklı ekonomik ve sosyal koşullarının varlığı, her ülke için farklı optimal kamu düzeyinin

geçerli olmasına neden olmaktadır. Bir ülke için geçerli olan büyümenin maksimum sağlandığı optimal nokta diğer ülkeler için geçerli olmayabilir. Bu da devletin optimal kamu büyüklüğünün ne olması gerektiğine dair tartışmaların hâlâ çözüme kavuşmamasına neden olmaktadır.

Hukukun üstünlüğü ve özel mülkiyet haklarının korunması konuları göz önünde bulundurulduğunda, devletin hiçbir varlığının olmaması söz konusu değildir. Diğer taraftan Eski Sovyetler Birliği, Kuzey Kore gibi ülkeler göz önüne alındığında da devletin ekonomi içindeki varlığının yüzde 100 olması da kabul edilemeyen bir durumu oluşturmaktadır. Bu noktada ekonomi içinde devlet büyüklüğünün optimal boyutunun belirlenmesi önem kazanmaktadır (Ekinci, 2001: 45).

Optimal devlet büyüklüğü bir ülkede devletin kalitesini belirleyen önemli unsurlardan birisidir. Bir ülkede devletin ekonomik büyüklüğünün yanı sıra devletin kalitesi, mal ve hizmetlerin sağlanması, kamu hizmetlerinin etkin ve düzgün bir şekilde yerine getirilmesi de önem arz etmektedir (Chobanov & Maldenova, 2009: 5-6). Bu noktada optimal kamu büyüklüğü kamu harcamalarının en etkin ve en verimli şekilde kullanılmasını sağlayan bir nitelik göstermektedir.

Optimal kamu büyüklüğünün belirlenmesi, hükümetlerin kamusal büyümede en doğru büyümeyi gerçekleştirme, temel işlevlerini yerine getirme gibi hayati derecede önem arz eden konularda başarılı olmaları için önemli bir noktayı göstermektedir. Hükümetler tarafından, mülkiyet haklarının korunması, istikrarlı para ortamının sağlanması, iç ve dış piyasada ticaret olanağı yaratılmasıyla mal ve hizmet piyasaları iyi hizmet vermektedir. Ancak daha fazla düzeyde yapılan harcamalar, ekonomiyi verimsiz hale getirerek ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemekte ve gelirin düşmesine neden olmaktadır (Gwartney, Lawson & Holcombe, 1998: 27). Optimal noktanın belirlenmesi görüşü bu noktada önem kazanmaktadır. Belli bir noktaya kadar yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu etkileyerek, ekonomide büyümeye yardım etmesi fakat optimal olarak tabir edilen noktayı geçtikten sonra yapılan harcamaların tersine bir etki yaratarak, ekonomik büyümeyi bozması bu noktanın belirlenerek bu doğrultuda politikalar üretilmesini önemli kılmaktadır. Çünkü, optimal noktayı geçen harcamalar artık verimsizleşerek ekonomide gereksiz bir yük oluşturmaktadır.

Devletler tarafından yapılan kamu harcamaları yıllar içerisinde sürekli artış eğilimindedir. Ülkelerde gerçekleşen ekonomik büyüme seviyeleri, yüksek vergi

oranları ve devlet harcamalarında meydana gelen gereksiz artışlardan olumsuz olarak etkilenmektedir (Chobanov & Mladenova, 2009: 6). Bu sebeple devletin ekonomi içindeki payının, boyutunun ve harcamalarının finansman kaynağının belirlenmesi bu noktada önem arz etmektedir. Devletin ekonomi içindeki oranının çok büyük olması, vergilerde artış ve borçlanmada artış gibi negatif etkilere neden olabilmektedir. Ya da tam tersine şekilde devletin ekonomi içindeki payı çok küçük ya da sıfırsa, kamu mal ve hizmetlerinin arzında yaşanan sorunlar büyüme üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Asimakopoulos & Karavias, 2016: 65).

Devletin piyasa üzerindeki etkileri açısından literatüre bakıldığında, ekonomi içinde kamu sektörünün oranının gereğinden fazla olmasının negatif etkilere neden olduğu kadar, devletin olmadığı dolayısıyla kamu harcamalarının hiç gerçekleşmediği durumda da büyümenin negatif olarak etkilendiği görülmektedir. Devlet örgütlenmesinin olmadığı bir sistemde, ekonomik yaşamın verimliliği oldukça düşük olmaktadır. Özel mülkiyet haklarını ve bireysel ekonomik özgürlükleri koruyan bir devletin varlığı ekonomik büyüme üzerinde de pozitif etkilere neden olmaktadır. Piyasa da devletin varlığının olmaması durumunda devlet tarafından yapılması gereken üretimler dahi özel sektör tarafından karşılanmakta ve bu sebeple büyüme oranı düşük seviyelerde izlenmektedir. Bu durumda kamu harcamalarında yaşanacak herhangi bir artış büyümeyi olumlu yönde az da olsa etkilemektedir. Kamu sektörünün olmadığı durumlarda, teorik olarak çıktı düzeyi sıfır olarak gerçekleşebilmektedir, bu durumda herhangi bir şekilde kamu harcamalarında yaşanacak artışlar GSMH üzerinde olumlu etki yaratarak büyümenin pozitif olarak etkilenmesine neden olacaktır (Altunç ve Aydın, 2012: 81-85).

Belirli bir seviyeden sonra kamu harcamalarındaki artış devam ederse ekonomik büyüme maksimum seviyeye ulaşacak ve bu noktada kamu harcamalarının marjinal verimliliği ve özel sektör harcamalarının marjinal verimliliği birbirine eşit olacaktır. Ekonomik büyümenin maksimum olduğu seviyeden sonra yapılan kamu harcamalarının ekonomiye katkısı ise sıfırdır ve maksimum noktadan sonra yapılacak kamu harcamalarında azalan verimler kanunu geçerli olacak ve büyüme azalmaya başlayacaktır. Bu noktadan sonra ise, devletin küçülmeye gitmesi gerekmektedir. Bu noktadan sonra kamu harcamalarında yaşanacak artışlar ekonomik durgunluğa sebep olacaktır (Ibid, 2012: 81-85).

Optimal kamu büyüklüğünü savunan görüşlerin aksine Keynes'e göre, devletin; eğitim, altyapı gibi "değerli" kamusal malları ürettiği ayrıca yapılan kamu harcamalarındaki artışlarla bireylerin cebinde para artışı sağlanarak ekonomik büyümenin bu yolla gerçekleştirilebileceği savunulmaktadır (Mitchell, 2005: 3). Yani Keynes'e göre ekonomik büyüme kamu harcamaları ile sağlanabilirken, optimal kamu büyüklüğünü savunan düşünceler, devletin yapmış olduğu her kamu harcamasının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilere neden olmayabileceğini ileri sürmektedir. Burada önemli olan nokta, devletin ekonomi içindeki payı olmaktadır. Optimal kamu büyüklüğünü savunan düşüncelere göre, optimal noktanın sağlanmasından önce yapılan harcamalar ile optimal noktanın ötesine geçildikten sonra yapılan harcamalar ekonomi üzerinde farklı etkilere neden olmaktadır.

Yapılan birçok çalışma, ekonomi içerisinde payı yüksek olan devletlerin zamanla ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda devletin fazla harcama yaparak ek maliyetlere sebep olduğu, sermayenin üretken sektörlerden verimsiz sektörler doğru kaydığı ve bu durumunda ekonomiye zarar verdiği savunulmaktadır. Netice olarak, ekonomi üzerinde etkiye sahip olan devletin, uygulamış olduğu politikalarının etkinliği önemli bir husustur. Çünkü, etkinliğin sağlanıp sağlanamaması ile birlikte başarı ya da başarısızlık mümkün olmaktadır. Optimal noktanın ötesine geçildiğinde devletin kaynakları daha az verimli alanlara doğru yönelirken, genişleyen devletin en büyük finans kaynağı ise vergiler olmaktadır. Vergilerde meydana gelen artışlar da kaynak tahsisinde etkinliği bozarak ekonomik büyümenin azalmasına yol açmaktadır.

Finansman yolu vergi olarak seçilirse; gelirden yapılacak yüksek oranlı vergi kesintileri, bireyleri çalışmaktan alıkoyarak, bireylerin hem gelirini hem de toplam talebini azaltıcı bir etkiye neden olmaktadır. Heitger (2001) optimal devlet boyutunu geçen devlet harcamalarının ekonomik büyüme ve istihdam üzerinde etkilerini incelediği çalışmasında artan vergi oranlarının bireyleri çalışmaktan alıkoyduğu sonucuna ulaşmıştır (Heitger, 2001: 2). Vergi, firmalardan kesilecek olursa özel sektörün maliyetlerinde artış yaşanacak, kârlarında azalma olan firmalar ise, üretimden çekileceklerdir. Devlet, finansman yolu olarak borçlanmayı seçerse; özel sektör yatırımların dışlanmasına neden olabilmektedir. Bu da ekonomi üzerinde olumsuz bir etki yaratarak, büyümeyi baskılayan bir durum oluşturacaktır (Heitger, 2001: 2, Forte & Magazzino, 2010: 296, Muhammad Ali & Khan, 2017: 1). Kamusal sektörde yaşanan

artışların finansman yolları ekonomi üzerinde olumsuz bir durumun yaşanmasına neden olarak ekonomik büyümeyi de negatif anlamda etkilemektedir.

Devletin yapmış olduğu kamu harcamalarının finansmanını karşılamak amacıyla gelir vergisinde artışa gitmesi harcanabilir geliri ve tüketim miktarını azaltmaktadır. Bu aşamada devlet, kamu harcamalarının marjinal faydasını arttırmak için devletin harcamalarını azaltarak özel marjinal faydanın artmasını sağlamaktadır. Benzer bir şekilde özel tüketim harcamalarının marjinal faydasının daha yüksek olduğu durumlarda kamu tüketiminin marjinal faydası azalmaktadır (Chen, 2005: 128).

Barro (1989)'a göre hükümet politikaları, bir ülkenin ekonomik performansını pek çok yönden etkilemektedir. Kamusal yatırımlar büyüme ile pozitif korelasyon gösterme eğilimindedir. Fakat kamu harcamaları ve vergilerin dışsal özellikleri sebebiyle, ekonomik büyüme ve tasarruf değerleri, düşük optimal seviyelerde gerçekleşmektedir. Aynı çalışmasında Barro, kamu harcamalarının marjinal verimliliğin bire eşit olduğu noktada, optimal düzey gerçekleşmiş olduğu görüşünü savunmaktadır (Barro, 1989: 2). Barro'ya göre kamu harcamaları belli bir noktaya kadar arttırılmalıdır. Belirli seviyenin üzerinde gerçekleşen harcamalar dışsal özellikler göstermektedir. Burada dışsallıktan kasıt, belirli seviyenin üzerinde gerçekleşen harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilemeyeceğidir.

Friedman'a göre ise ekonomide devletin müdahalesi ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir. Yani Friedman'da optimal kamu büyüklüğünü savunan düşüncelerle benzer şekilde devletin ekonomi içerisinde görev alması gerektiğini savunmaktadır. Fakat toplam kamu harcamalarının milli gelirin içindeki payının yüzde 15'ten yüzde 50'ye yaklaşmasının, büyüme üzerinde marjinal olarak negatif etki edeceğini savunmaktadır (Friedman, 1997: 1). Friedman'a göre bu optimal oran yüzde 15 ile yüzde 50 arasındadır. Fakat optimal kamu büyüklüğü teorisinin temelinde böyle bir optimal orandan kesin olarak bahsetmek mümkün olmamaktadır.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği literatürde bazı çalışma sonuçları; kamu harcamalarının büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu yönüyle, bazı çalışmalar ise aksine kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmaktadır (Yasin, 2011: 59). Yapılan çalışmaların birçoğu ekonomik büyüme ve kamu tüketim boyutunun negatif ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir (Chen, 2005: 129).

Kamu kesiminin ekonomi içindeki büyüklüğü iki şekilde hesaplanmaktadır. Bunlardan ilki, kamu tarafından yapılan toplam harcamaların GSYİH'ya oranlanması şeklindedir. Bu yöntemle göre, faizler, sosyal transfer harcamaları, askeri malzeme alımları devlet harcaması kaleminden sayılmaması nedeniyle eksik bir hesaplama yöntemi olarak kabul edilmektedir. Diğer yöntemle göre ise kamu kesimi payı, transfer harcamaları hariç toplam kamu harcamalarının GSMH içindeki oranına bakılarak hesaplanmaktadır. Bu yöntemin eksikliği ise, transfer harcamalarının kamu harcaması sayılmamasıdır (Tuğcu ve Gülşen, 2017: 213).

Kamu harcamalarının kamusal hacmin göstergesi olacağı düşüncesinin yol açacağı bir diğer düşünce, devleti tüketici olarak nitelendirecek ve devletin üstlenmiş olduğu rollerin göz ardı edilmesine neden olacaktır. Tüm bu sebeplere rağmen, verilerin erişilebilirliği ve kolay hesaplama sebebiyle kamu hacmi oranı kamusal sektörün hacminin göstergesi olarak kullanılmaktadır. Kamusal hacmin ölçülmesinin zorluğu sebebiyle, direkt ölçülemezle beraber bazı değişkenlerden yararlanılmaktadır. Fakat bu değişkenlerin ne şekilde ele alınacağı da önem arz etmekte ve sonuçlar arasında farklılıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Kamu hacminin ölçülmesinde sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri kamu harcamalarının gayri safi yurt içi hasılaya oranlanmasıdır. Bir diğer yöntem ise, kamu istihdamının toplam istihdama oranı olarak hesaplanan yöntemdir (Akbulut, 2015: 44).

Devlet büyüklüğü ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin optimal noktaya kadar pozitif bir artış içinde olacağı, optimal noktanın geçilmesinden sonra yapılacak olan her bir ek kamu harcaması artışının büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini savunan düşünce Dick Armeý tarafından 1995 yılında öne sürülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde optimal kamu büyüklüğü kavramını açıklayan görüşler açıklanmaktadır.

2.2. Optimal Kamu Büyüklüğü Kavramını Açıklayan Görüşler

Optimal kamu büyüklüğü kavramı, devletin en iyi büyümenin sağlanması amacıyla yapmış olduğu ekonomik müdahalelerin en etkin olduğu düzeyi göstermektedir. Kamu harcaması ve ekonomik büyüme üzerinde yıllar boyunca yapılan çalışmalarda, başlangıçta yapılan her birimlik kamu harcamasının ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilediği savunulurken, zamanla genişleyen devlet sektörü sebebiyle yapılan kamu harcamalarının ise, ekonomik büyüme üzerinde negatif etkilere sebep olacağı ileri sürülmektedir.

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilendiği noktadan, artık olumsuz olarak etkilemeye başladığı noktaya geçtiği kısım kamu büyüklüğünün maksimum olarak sağlandığı noktadır. Bu nokta konkav şeklinde olan eğrinin azalışa geçtiği noktayı göstermektedir. Burada devlet, kamu ekonomisi içerisinde olması gereken en iyi orana sahiptir. Optimal kamu büyüklüğünü ters U şeklinde açıklayan Armey eğrisi, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın bu kısmında Armey eğrisi ve diğer optimal kamu büyüklüklerini savunan görüşler açıklanmaktadır.

2.2.1. Armey Eğrisi

Armey eğrisi, devletin ekonomi içindeki payının ne olması gerektiğini belirlemeye ve açıklamaya çalışan bir ekonomik modeldir. Bu eğri, bir ülkede devletin gerçekleştireceği en uygun büyüme oranını göstermektedir. Dolayısıyla bu eğri hükümetlerin harcamalarının etkinlik seviyesinin belirlenmesinin sağlanmasında politika aracı olarak kullanılabilir.

Literatürde Rahn (Armey) Eğrisinin geçerli olması için, kamu harcamaları boyutunun önemli derecede büyük olması gerektiğini savunan çalışmalar mevcuttur (Samavati ve Dilts ve Adilov & Kim, 2016: 11-12). Bazı akademik çalışmalara göre ise, Rahn (Armey) eğrisindeki optimal noktanın GSYİH'nın yüzde 15'i ile yüzde 25'i arasında olduğunu söylemektedir (Larson, 2007: 3). Armey eğrisi ve bu temelde yapılan çalışmalar kamu harcamalarında optimal düzeyin Friedman tarafından ifade edildiği gibi yüzde 15 seviyelerinde olması gerektiğini ileri sürmektedir (Altunç ve Aydın, 2012: 83). Fakat bu görüşlerin aksine kamusal sektör payının oldukça düşük olması gerektiğini savunan çalışmalarda mevcuttur. Bu çalışmaların sonuçları teoriyi öne süren Armey'in her ülkenin kendine özgü optimal seviyesinin olacağı belli bir kamusal payın her ülke için geçerli olmayacağı görüşünü destekler niteliktedir. Armey Eğrisi kapsamında hesaplanan optimal kamu büyüklüğü, ülkelerdeki kamu büyüklüğünün ne olması gerektiğine dair sonuç verse de tüm ülkeler için genel bir GSYİH yüzdesi verilememektedir.

Armey 1995 yılında yazmış olduğu "The Freedom Revolution" kitabında Amerika'da yapılan kamu harcamalarının yıllar içindeki artış oranlarına değinerek, bu harcamaların aynı hızda devam etmesi durumunda artık etkin olmaktan çıkacağını savunmaktadır. Aynı hızla devam edecek bir harcama artışının ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceği Armey'in teorisinin temelini oluşturmaktadır. Teorisini açıkladığı

kitabında Armeý, hükümet harcamalarının yıllar içinde sabit kalması gibi bir durum yaşansa dahi, devletin ekonomideki payının giderek artarak, özel sektör faaliyetlerinin dışlanacağından söz etmektedir. Devlet tarafından yapılan harcamaların finans kaynağı olan vergilerde artış yapılırsa da bir süre sonra, vergilerin yetersiz kalarak bütçe açıklarına yol açacağını savunmaktadır (Armeý, 1995: 90-98).

Armeý (1995), yukarıda sözü edilen durumun ortaya çıkmaması için optimal devlet büyüklüğü kavramını desteklemektedir. Armeý devletin hiç olmadığı durumda anarşinin var olacağını ve bu durumda, mülkiyet haklarının korunamaması ve hukukun üstünlüğünün sağlanamamasının kişi başına düşen çıktı miktarının daha az seviyelerde gerçekleşmesine neden olacağını savunmaktadır. Böyle bir ekonomik ortamın varlığı yatırımlarında düşük olmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde tüm kamusal kaynakların devletin elinde olması da kişi başına düşen çıktı miktarını olumsuz olarak etkilemektedir (Armeý, 1995: 90-98, Vedder & Gallaway, 1998: 1, Pevcin, 2004: 4, Mitcheel, 2005: 4, Facchini & Melki, 2011: 8). Mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen Knack ve Keefer (1995), mülkiyet haklarını koruyan devletlerin ve kurumların yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada, mülkiyet hakları korunan ülkelerde yatırım hacimlerinin ve aynı zamanda girdilerin tahsis etkinliğinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Knack & Keefer, 1995: 223).

Bu noktada Armeý, ekonomide devlet müdahalesinin olması gerektiğini savunmaktadır. Armeý'e göre devlet, ekonomide ne hiç faaliyet göstermemelidir ne de tam anlamıyla tüm ekonomide söz sahibi olmamalıdır. En iyi büyümenin sağlanabileceği şekilde özel sektör ve kamu sektörü karma bir yapıya sahip olmalıdır. Devletin olmadığı, hukuk üstünlüğünün olmadığı anarşi durumunda, "yağmacı gruplar, insanlardan gelir sağlamak ve servet elde etmek için kendi hükümetlerini yaratacaklardır (Facchini & Melki, 2011: 12). Böyle bir durumda devlet, iç ve dış güvenliğini sağlayamamakta, adalet sistemi oluşturulamamaktadır. Thomas Hobbes (1651), "Leviathan" isimli kitabında, devletin olmadığı durumu "iğrenç (kötü), kaba (hayvani), yetersiz" olarak tanımlamış ve bir hukuk düzeni tarafından sağlanacak olan yasanın ve medeniyetin gerekli olduğunu savunmuştur (Hobbes, 1651). Devlet, ulusal barışı sağlamak, anarşiyi önlemek, milli parkları işletmek gibi faaliyetleri yerine getirmek amacıyla piyasada aktif olarak görev almalıdır. Bu anlamda devlet, genel refahın ve özgürlüğün sağlanması için anayasal bir görev üstlenmelidir. Ancak,

hükümet yapması gerekenden daha fazla rol alır ve daha fazla büyürse refah ve özgürlük alanları bozulmaya başlamaktadır (Armey, 1995: 98-102).

Vergilere duyulan ihtiyacı gösteren ve Arthur Laffer tarafından çizilen Laffer eğrisi, optimal vergi noktasının göstermektedir. Bir noktadan sonra, vergilerde meydana gelecek artışların ekonomiyi boğabileceği görüşünü savunan eğri, Armey'in ilham kaynağı olmuştur. Eğri, optimal vergi noktasının tanımlamakta ve vergilerin üretkenliği olumsuz etkilemeden ve vergi gelirlerinde azalmaya neden olmadan uygulanabilecek vergi oranını göstermektedir. Armey, vergilerin ekonomi içindeki payının yüzde 100 olması durumunda, ekonomik faaliyetlerin duracağını vergi gelirlerinin azalacağını savunmaktadır. Çünkü böyle bir ekonomide refah ortamı yoktur ve devletin her şeye sahip olduğu bir ekonomide kimse çalışmak istememektedir. Bunun sonucunda da vergi gelirlerinde düşüş yaşanmaktadır (Armey, 1995: 98-99).

İktisadi büyüme, devletin iktisadi politikasını yansıtan en önemli makroekonomik değişkenlerden birisidir. Armey hipotezine göre, devletin olmadığı ekonomilerde bireyler anarşi ortamında ve hukukun sağlanamadığı durumlarda tasarruf ve yatırım yapmak istemeyeceklerdir. Bu da ekonomik büyümenin sağlanamaması anlamına gelmektedir. Fakat devletin ekonomik hayata müdahalesi ile birlikte, sosyal hayatta meydana gelen iyileşmeler yatırım için uygun ortamları oluşturacak ve böylece ekonomik büyüme de bundan pozitif yönde etkilenecek artacaktır. Fakat ekonomi içerisinde kamu sektörünün olması gerekenden daha fazla rol alması ile optimal noktanın ilerisine geçilmekte, bu da özel sektörün devlete oranla daha az maliyet ve daha iyi kaliteyle üretebileceği malları da devletin üretmesi anlamına gelmektedir. Bu mal ve hizmetleri de devlet üretmeye devam ettikçe ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilenecektir (Herath, 2009: 4, Başar, Bozma ve Eren, 2016: 1800).

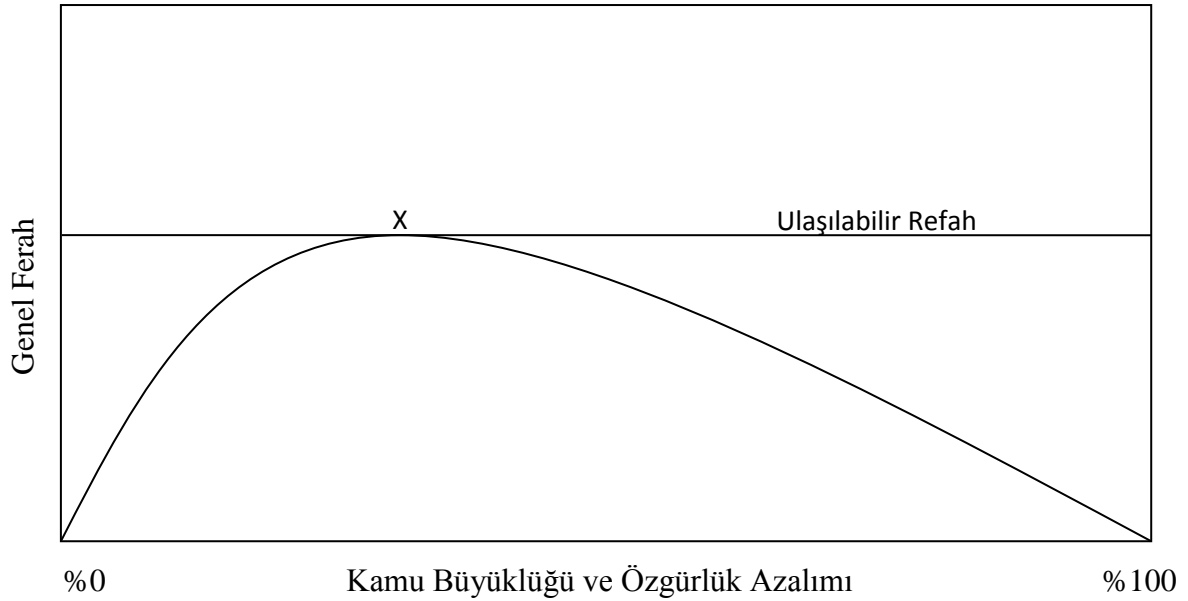
Armey eğrisinin cevabını aradığı soru, optimal kamu büyüklüğünün ne olması gerektiğidir. Bu teze göre, bir ülkede optimal kamu büyüklüğünün sağlandığı noktada ekonomik büyüme maksimum noktadadır (Armey, 1995: 92-93, Yamak ve Erdem, 2018: 337). Bir başka ifadeyle Armey eğrisi, kamu büyüklüğünü maksimum yapan kamu harcamaları seviyesini göstermektedir (Nademi & Nademi, 2011: 562). Armey eğrisinde kamu harcamaları ve GSMH ilişkisi bir noktaya kadar pozitif, bir noktadan sonra ise negatif ilişkiyi yansıtmaktadır. Eğri, ekonomideki kamu sektörü büyüklüğünün ve reel GSMH arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Altunç ve Aydın, 2012: 85).

Armey'e göre kamu hacmi belli bir optimal düzeye ulaştıktan sonra azalan verimler yasası gereği GSMH olumsuz yönde etkilenecek kamunun hacmi ve GSMH arasında bir ilişki meydana gelecektir (Armey, 1995: 90-99, Pevcin, 2004: 1-3, Witte & Moesen, 2010: 39, Akbulut, 2015: 43). Azalan verimler yasası Chao ve Grubel tarafından şu şekilde açıklanmaktadır; kurak bir toprağa ekilmiş olan bitkiye verilen su ve gübre başlangıçta bitkinin sağlıklı yetişmesi için zemin hazırlamakta, zamanla su ve gübrenin daha fazla verilmesi verimliliği arttırarak bitkinin kolay ve hızlı büyümesine yardım etmektedir. Fakat artık optimal seviye geçildikten sonra, daha fazla verilen su ve gübrenin faydası azalacak, bir noktadan sonra bitkiye zarar vermeye başlayacaktır (Chao & Grubel, 1998: 54, Facchini & Melki, 2011: 10). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini de bu bağlamda bu şekilde değerlendirmek mümkündür.

Literatürde bazı çalışmalarda Rahn ya da BARS eğrisi olarak da geçen Armey eğrisi, Barro (1990), Armey (1995), Rahn (1996) ve Scully (1996) tarafından ileri sürülmüştür. Kamu harcamalarında belli bir noktadan sonra daha fazla yükselen kamu harcamalarının daha yavaş büyümeye ve ekonomik durgunluğun yaşanmasına neden olduğunu savunan eğri ters bir U şeklinde çizilmektedir (Larson, 2007: 1, Witte & Moesen, 2010: 42).

Armey' in 1995 yılında yazdığı "The Freedom Revolution" kitabında çizdiği Armey eğrisi şu şekildedir.

Şekil 1: Armeý Eğrisi

Kaynak: Dick Armeý, *The Freedom Revolution*, pp. 92.

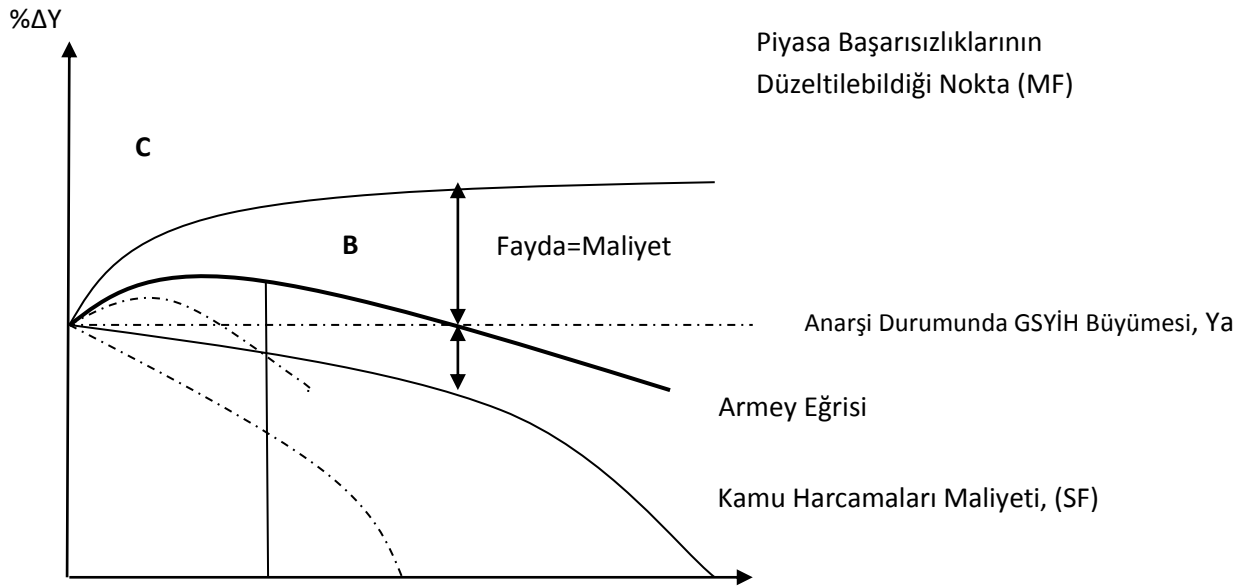
Armeý eğrisinde yatay eksen, devlet büyüklüğü ve özgürlüğün azalması ortamını göstermektedir. X noktası ise optimal noktayı simgelemektedir ve piyasanın bu noktada başarılı olmasının yolu ise; hem özel sektör hem devletin ortak rol aldığı optimal bir karışım sağlanarak tasarruf ve yatırım gibi araçlarını etkin kullanılmasıdır. Grafikten anlaşılacağı üzere, devlet optimal noktaya kadar hizmet etmekte ve refah ortamı sağlamaktadır. Fakat optimal noktayı geçtikten sonra, üretkenlik ve etkinlik azalmakta ve buna bağlı olarak refah da düşmektedir (Armeý, 1995: 92-93). X noktasında devlet en yüksek, büyüme seviyesine ulaşmıştır ve bu noktadan sonra kamu harcamalarının marjinal faydası sıfır olmaktadır. X noktasından sonra, devlet harcamaları üretken olmayan transfer harcamaları gibi alanlara yönelmektedir. Bu noktadan sonra yaşanacak vergi artışları, büyüme oranını düşürmektedir.

G0 (sıfır olduğu noktada) noktasında, devletin hiç ekonomik kaynağı olmadığı yapıldığı kamu harcaması miktarı gösterilmektedir. Devlet yapılanması belli bir gelir sağlamaktadır. Kamu mal ve hizmetlerinde yaşanan artışlar, ekonomik verimliliği de arttırarak büyüme üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Kamu harcamaları düşük seviyelerdeyken, vergi oranlarında yaşanacak artışlar büyüme oranının da arttırmasını sağlamaktadır. Fakat ilk başlarda, yapılan kamu harcamaları büyüme hızını daha hızlı bir şekilde etkileyip, daha hızlı artmasını sağlarken, zamanla daha da artan kamu

harcamalarının etkisi giderek düşmektedir. Ayrıca artan kamu harcamalarının finansmanı için daha yüksek vergi oranları gerektiğinden, ekonomide çarpıklıklar meydana gelmektedir. Artan gelir vergisi kişileri çalışmaktan alıkoymaktadır (Armey, 1995: 93-100).

Daha sonra 2011 yılında Facchini ve Melki Armey eğrisini daha da genişleterek aşağıdaki eğriyi elde etmişlerdir;

Şekil 2: Armey Eğrisine Facchini & Melki Katkısı

Kaynak: Facchini & Melki (2011), pp. 13.

Facchini & Melki (2011), Armey eğrisine katkı yaparak yeni bir eğri çizmişlerdir. Yeni çizilen şekile kamu harcamalarının maliyeti, devletin olmadığı yani anarşi durumunda GSYİH ve piyasa başarısızlıklarının düzeltilebildiği noktaları gösteren eğriler dahil edilmiştir. Devletin olmadığı (anarşi) durumda, devletin piyasaya müdahalede bulunarak ekonomik büyümeyi sağlayabildiğini gösteren eğri yatay eksene paralel olarak çizilen anarşi durumunda GSYİH büyümesi eğrisidir. Armey eğrisinde olduğu gibi, kamu harcamalarının 0 olduğu noktadan optimal noktaya kadar kamu harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif anlamda etkilemektedir. Yine Armey eğrisinde olduğu gibi, optimal noktanın sağında marjinal fayda azalır ve bu noktadan sonra kamu harcamaları oldukça maliyetli bir hale gelmektedir. Öyle ki, bu maliyetler çok fazla yükselerek, piyasa başarısızlıklarının giderilmesiyle sağlanan faydanın önüne geçmektedir. Kamu harcamalarının maliyetleri, o ülkedeki bürokrasiye, verimsizliğe,

vergileri ödeme istekliliğine göre her ülkede farklılık göstermektedir (Facchini & Melki, 2011: 13-14).

Devlet büyümeye devam ettikçe ve daha fazla kaynak devlet tarafından piyasaya tahsis edildikçe ekonomik büyüme azalmakta ve sonunda negatif olarak gerçekleşmektedir. Devlet harcamalarını finanse etmek amacıyla ek vergi ya da borçlanma yoluna gitmekte bu da piyasa üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Borçlanma, özel yatırımları artırarak gelecekteki vergilerinde artmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, devlet harcamalarının verimliliğinde bir azalış olmasa bile, kaynaklar özel sektörden kamusal sektöre kaydığı için büyüme üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Piyasalara kıyasla devletin faaliyetlerinde hataların (örn. kötü yatırımlar) ayıklanması daha uzun sürmektedir. Ayrıca değişen koşullara uyum sağlamak hükümetler açısından zor olmaktadır (Facchini & Melki, 2013: 13, Gwartney et al., 1998: 2-4).

Armey Eğrisinin açıklayabildiği kavramlar olsa da birkaç dezavantajı vardır. Buna göre, tüm ülkeler için belli bir optimal noktanın hesaplanabilmesi için tüm ülkelerin aynı G_0 'a (devletin olmadığı durumda yapılan kamu harcamaları ve toplanan vergiler), aynı tercihlere ve aynı oranda azalan marjinal getiri oranına sahip olması gerekmektedir. Bu koşulların tüm ülkeler için aynı anda aynı düzeyde olması beklenemez. Ülkelerdeki mevcut bütçe kurumları, ülkelerdeki politik faktörler gibi sebeplerle bir ülkede sağlanacak gelişmeler için gerekli olan sosyal maliyetler, sosyal faydalar tüm ülkeler için farklı olabilmektedir (Witte & Moesen, 2010: 44). Özetle, her ülke ekonomisi için geçerli kesin bir optimal noktadan bahsedilememektedir. Ülkelerin kendi sosyo-kültürel, ekonomik özellikleri göz önünde bulundurularak her ülke için ayrı optimal noktanın belirlenmesi gerekmektedir.

Barro ve Scully tarafından açıklanan devlet büyüklüğü kavramları da çalışmanın bu bölümde incelenmektedir.

2.2.2. Barro'nun Yaklaşımı

Barro (1990) tarafından geliştirilen içsel büyüme modeli, devletin büyümeye etkisi üzerindeki düşüncelerin değişmesine yol açmıştır. İçsel büyüme modellerine göre, devletin büyüme oranları içseldir. Kısacası, devlet ekonomik büyüme üzerinde dolaylı ya da doğrudan olarak etkili olabilmektedir. Ülkeler arasında, büyüme oranları ve kişi

başına düşen gelir miktarları farklılık gösterebilmektedir. Devlet; vergi, harcama ve bütçe gibi mali araçlar ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, kaynak kullanımında sağlanan etkinlik, faktör donanımları gibi araçlarla büyüme üzerinde etkili olabilmektedir (Pevcin, 2004: 1).

İçsel büyüme modellerine göre, üretimde azalan getiriler varsayımı geçerli değildir ve teknoloji üzerinde etkili olan herhangi bir değişken, uzun dönemde büyüme üzerinde de olumlu etkiye sahip olmaktadır. Bu modelde uzun dönemde kamu harcamaları ve büyüme arasında ilişki olduğu varsayılmaktadır. Barro'ya göre, rekabetçi piyasalarda büyümenin maksimize edilebilmesi için GSYH içinde kamu harcamalarına ait olan payı, GSYH içindeki kamusal hizmetlere eşit olması gerekmektedir. Böylece, sağlık, eğitim, altyapı gibi kamu harcamalarında optimal düzey sağlanabilecektir (Altunç ve Aydın, 2012: 82).

Geliştirdiği içsel büyüme modellerine finansmanı vergi ile sağlanan kamu harcamalarını ekleyen Barro, buna göre kamu harcamalarının optimal düzeyini kamu harcamalarının marjinal verimliliğinin bire eşit olduğu nokta olarak tanımlanmıştır. Literatürde buna "Barro Kuralı" denilmektedir. İçsel büyüme teorilerine göre, teknolojik gelişmeler dışsal olarak kabul edilmemekte ve modelin içine dahil edilmektedir. İçsel büyüme modelleri sermayenin artan getirisini kabul etmekte ve bu artan getirinin de uzun dönemde azalmayacağı görüşünü benimsemektedir. Buna göre teknoloji üzerinde etkili olan herhangi bir değişken, uzun dönemde büyüme üzerinde de olumlu etkiye sahip olmaktadır. Bu modelde uzun dönemde kamu harcamaları ve büyüme arasında ilişki olduğu varsayılmaktadır.

Barro (1974), bugün yapılacak olan bir kamu harcamasının gelecekte halk üzerinde vergi yükü doğuracağını ileri sürer. Bu hipotez Gelirler-Harcamalar Hipotezi olarak adlandırılır ve hükümetin siyasi amaçlarının kamu harcamalarının boyutunu etkilediği varsayımına dayanmaktadır. Netice olarak gelirler, harcamadaki değişikliklere bir süre sonra ayak uydurmaya başlar (Akçoraoğlu, 1999: 53).

Üretim özel sektör harcamaları ve kamu harcamalarından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının finansmanı ise toplanan vergiler ile finanse edilmektedir. Başlangıçta devletin yapmış olduğu verimli kamu harcamalarıyla birlikte ekonominin büyüme hızı artmaktadır. Ancak bir süre sonra bu hız zirveye ulaşmakta ve ardından da düşüşe geçmektedir (Barro, 1988: 103). Barro'ya göre devlet büyümeyi sağlamak amacıyla

başlangıçta kamusal hizmetler sunarak büyümeyi olumlu anlamda etkilemektedir. Ancak devletin büyümeye devam etmesi ile devlet kamu harcamaları yaparak yeni mal ve hizmetler sunmaktadır. Bu harcamaların finanse edilmesi amacıyla halktan toplanan vergilerde artışa gidilmekte ya da borçlanma yolu seçilmektedir. Yükselen vergiler ve devletin artan borç yükü ekonomik büyümenin negatif anlamda etkilenmesine yol açmaktadır.

Robert Barro, kamu harcaması artışlarının ekonomik büyümeyi yavaşlattığı görüşünü savunmaktadır. Barro'ya göre, kamusal sektörde meydana gelecek olan artışlar kamunun verimliliğinin düşmesine neden olarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Özpençe, 2017: 33). Buna göre, devlet belli bir seviyeye kadar kamu harcaması yapmalıdır.

Barro (1990) kamusal yatırım harcamaları ve büyüme arasında pozitif ilişkinin, kamusal tüketim harcamaları ve kişi başına düşen büyüme arasında ise negatif bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşmıştır. Çünkü yatırım harcamaları nispeten daha verimli alanlarda değerlendirirken, tüketim harcamaları ise faydası daha kısa süren harcamalar sınıfına girmektedir (Barro, 1990).

Barro (1996) yapmış olduğu "Demokrasi ve Büyüme" adlı çalışmasında, demokratik kurumların varlığını ekonomiyi olumlu etkileyerek büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu belirtmiştir (Barro, 1996: 23). 1997 yılında çeşitli ülkeler üzerinde ekonomik büyümeyi araştıran Barro, ülkelerin demokrasi endekslerini ölçmüştür ve devlet tarafından korunan güçlü kanunlara sahip olan ülkelerde yatırımların ve ekonomik büyümenin pozitif olarak etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Buna göre Barro, devletlerin demokrasi oranlarının yüksek olduğu ülkelerde güvenlik ortamının da daha fazla olacağı ve iç ve dış yatırımların bundan olumlu anlamda etkileneceği sonucuna ulaşmış, ekonomideki tüm bu olumlu ortamın da büyümeyi pozitif olarak etkileyeceğini belirtmiştir.

Barro (1990) yapmış olduğu çalışmasında vergi politikalarının ekonomiyi ve gelirin yeniden dağılımını etkileyebilecek bir müdahale aracı olduğunu belirtmiştir. Çalışmada ayrıca vergi ve dışsallıkların kamu müdahaleleriyle düzenlenmesi sonucu gelirin ikincil dağılımının ortaya çıkarak bunun büyüme üzerinde önemli etkilere sahip olacağı görüşünü savunmaktadır. 1970 sonrası önem kazanan liberal politikaların, teknolojik gelişmelerin ve diğer hususların üretim faktörlerini ülkeler arasında serbest

dolaşır hale getirmesi ile ekonomik büyüme ve ülkeleri birbirine bağımlı hale getirmiştir. Açık ekonomiler uygulanan iktisat politikalarının yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Devletler, vergi veya faiz indirimleri yoluyla kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakları kendi ekonomilerine çekerek, ekonomik büyümelerini hızlandırabilmektedirler. Ekonomik büyüme bireylerin refahının ve yaşam standartlarının artırılması için önemli bir etmendir. Ekonomik büyüme gerçekleştirilirken gelir dağılımında sağlanacak adaletle birlikte bireylerin refahlarında da artışlar yaşanabilecektir (Özpençe, 2017: 34).

Kısaca Barro, geliştirdiği içsel büyüme modeli ile devletlerin ekonomik büyüme üzerine etkili olabileceği görüşünü savunmuştur. Başlangıçta kamu harcamaları ekonomik büyüme ve yatırımlar için pozitif etkilere sahiptir. Fakat ilerleyen zamanlarda vergiyle finanse edilen harcamaların ise büyüme üzerinde negatif etkilere neden olacağını savunmaktadır. Yani artan kamu hacmi ekonomik büyüme ve özel yatırımlar üzerinde negatif etkilere neden olmaktadır.

2.2.3. Scully Yaklaşımı

Gerald W. Scully'nin kamu harcamaları ve ekonomik büyüme üzerinde bıraktığı etkileri incelerken 1995 yılında Armeý tarafından çizilen eğriden faydalanılmaktadır. Literatürde Scully eğrisi olarak da adlandırılan eğri, Armeý'den farklı olarak kamu harcamalarının vergi ile finanse edildiğini varsayarak modeli genişleterek açıklamaya çalışmaktadır.

Kullanılan ters U şeklindeki eğride, Scully kamu harcamalarını gösteren eğrinin vergilere eşit olduğunu ileri sürmektedir. Armeý'e göre vergilerle finanse edilen kamu harcamaları ekonomik büyümeyi bozmaktadır fakat Armeý eğriyi Scully'de olduğu gibi vergilere eşitlememekte ve toplam kamu harcamaları yoluyla açıklamaktadır.

Şekil Scully modeliyle açıklandığında da aynı şekilde açıklanmaktadır. Devletin hiç olmadığı durumda, kamusal mal ve hizmetler özel sektör tarafından karşılanmakta ve bu durumda ekonomik verimlilik en alt düzeyde gerçekleşmektedir. Devletin var olduğu durumlarda ise, kamusal mal ve hizmetlerde başlangıçta meydana gelen artışlar büyümenin de pozitif yönde gerçekleşeceğini ileri sürmektedir. Optimal noktadan sonra yapılacak olan her bir birimlik artış, vergilerde de artışa neden olacağı için büyüme üzerinde artık pozitif bir ilişkinin varlığından söz edilemeyecektir.

Kaynaklar özel sektör tarafından tahsis edildiğinde ekonomik hedef, en yüksek ekonomik getiri oranının sağlanması olmaktadır. Ancak ekonomideki kaynaklar hükümetler tarafından kullanıldığında amaç, oylardan elde edilecek yüksek siyasi getiri olmaktadır. Devletler tarafından yapılan harcamalar, halktan vergiler yoluyla finanse edilmektedir. Arthur Laffer, yüksek vergi oranlarının şeffaf bilgi sağlamama ve bilgi paylaşmama gibi etkileri olduğunu savunmaktadır. Laffer'e göre, vergi oranı arttıkça hükümet belli bir noktadan sonra gelir elde edememeye başlamaktadır. Devletin varlığı; dış düşmanlara karşı ortak savunma sağlayarak, hukukun üstünlüğü sistemi kurarak ve diğer kamusal malların üretimini sağlayarak özel sektöründe teşvik edilmesine katkı sağlamaktadır. Ancak belli bir seviyeden sonra, devletin büyüklüğünün artmaya devam etmesi durumunda, kaynaklar kamusal alana yönelmekte ve özel sektör tamamen dışlanmaktadır. Devletin sunmuş olduğu ulusal savunma, yasal düzenlemeler, havaalanları, limanlar gibi hizmetler özel sektör faaliyetlerinin de daha etkin olmasını sağlayan mal ve hizmet üretimleridir. Bu mal ve hizmetlerin finansmanı amacıyla toplanan vergilerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olacağı kaçınılmaz olmaktadır. Fakat, belli bir optimal seviyeden sonra toplanan vergiler, ekonomik büyümeyi negatif anlamda etkilemeye başlamaktadır (Scully, 1994: 2-7). Optimal noktanın ötesinde yapılan harcamalar beraberinde borçlanmanın ve vergi tarifelerinin artmasına neden olmaktadır. Artan vergi tarifeleriyle birlikte bireylerde çalışma isteğini azalmakta ve yatırımları da olumsuz etkilemekte bunun sonucunda ise tüketimde azalmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Kısaca, Armeý'in 1995 yılında "The Freedom Revolution" kitabında çizmiş olduğu ters U şeklindeki eğriyle açıklanan Scully eğrisi, temelde Armeý ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. Armeý eğrisinde ayrıştığı nokta ise, eğrinin toplam vergilerle ölçülmesidir. Hükümet tarafından yapılacak kamusal artışların vergi tarifelerinde artışlara neden olacağı görüşünü savunan Scully, geliştirdiği ekonometrik model ile optimal noktayı hesaplamaya çalışmaktadır. Fakat çalışmamız optimal kamu harcamaları noktasını Scully modeli ile değil, Armeý ile ölçmektedir.

2.3. Yapılan Çeşitli Çalışmalarda Hesaplanan Optimal Kamu Büyüklükleri

Yapılan çeşitli çalışmalarda zengin ülkelerde kamusal payın daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Slemrod, Gale & Easterly (1995)'e göre bunun sebepleri şunlardır;

i) Gelişmiş ülkelerdeki insan sermayesi vergi tahsilatının kolay gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır.

ii) Gelişmemiş ülkelerde devletin ürettiği mal ve hizmetlere olan talebin gelir esnekliği birden yüksektir. Bu durumda bu ülkelerde Wagner Kanun'unun geçerli olma olasılığı daha yükselmektedir. Yani ekonomik büyümeye bağlı olarak kamu harcamaları da artmaktadır.

iii) Fakir ve gelişmemiş ülkelerde kamusal çıktılarının değeri daha az bilinebilmektedir. Fakir ülkelerde devlet tarafından sunulan mal ve hizmetler daha değersiz olarak algılanabilmektedir.

iiiv) Gelişmiş ve zengin ülkelerde fon yaratmak daha kolay ve daha az maliyetlidir (Slemrod, Gale & Easterly, 1995: 373-375).

Bunlara ek bir madde olarak 1999 yılında Fölster & Henrekson; fakir ve gelişmemiş ülkelerde hükümetin bütçe dışı ve verimsiz harcama yapmasının daha olası olacağını söylemişlerdir (Fölster & Henrekson, 1999: 344).

Slemrod, Gale & Easterly (1995)'e göre kamusal malların devlet tarafından üretilmesi; tam istihdamın sürdürülebilir olması, gelirlerin korunması, eğitim sağlık, gıda gibi temel ihtiyaçların yerine getirilmesi, ekonomik büyümenin sağlanması için önem arz etmektedir (Slemrod et al., 1995: 373).

Scully (1989) yaptığı çalışmada 1960-1980 döneminde 115 ekonomiyi incelemiş ve devlet büyüklüğünün görece büyük olduğu ekonomilerde, küçük devlet büyüklüğüne sahip ülkelere göre daha yavaş büyüdüğünü tespit etmiştir.

Scully (1994) yaptığı çalışmasında ise ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli olan optimal vergi düzeyini yüzde 21.5 olarak hesaplamıştır. Sculluy, Armeý eğrisine benzeyen bir eğriden bahsettiğinde, ABD için GSYİH'nın yüzde 19.3 ü ve Yeni Zelanda için ise yüzde 23 oranının da optimum vergi yükünü hesaplamıştır (Witte & Moesen, 2010: 43).

Barro (1990), büyümeyi maksimize eden vergi oranını yüzde 25.1 olarak hesaplamıştır.

Güenalp (2003) yaptığı çalışmasında geliştirmekte olan yirmi yedi ülkedeki optimal devlet hacmini incelemektedir. Bu amaç doğrultusunda 1985-2000 dönemine ait veriler kullanılmaktadır. Çalışmanın sonucunda ise, ortalama büyüme hacmi geliştirmekte olan ülkeler için yüzde 23.8 olarak hesaplanmıştır.

Pevcin (2004), kamu harcamalarının GSYİH'nın yüzde 36.6 ile yüzde 42.1 arasında olduğu zaman Armev Eğrisinin zirve noktaya ulaştığını ileri sürmüştür.

Çam (2007) yaptığı çalışmasında Scully modelini kullanarak Türkiye'de 1968-2003 döneminde optimal kamu büyüklüğünü hesaplamıştır. Çalışmanın sonucuna göre, kamu kesiminin optimal boyutu yüzde 23.9 olarak hesaplanmıştır. Fakat mevcut kamu boyutunun yüzde 32 olduğu ve bulunan bu sonucun, mevcut değer altında olduğu çalışmada belirtilmektedir.

Herath (2009) Sri Lanka üzerine yaptığı çalışmada, 1959-2003 dönemlerinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, Sri Lanka için optimal kamu büyüklüğü yüzde 27 oranında ölçülmüştür. Çıkan sonuçlara göre, Armev eğrisinin Sri Lanka için geçerli olduğu belirtilmektedir. Herath (2012), Sri Lanka üzerine yaptığı diğer çalışmasında Nonlinear analiz yöntemini kullanmış, sonuç olarak bir önceki çalışmasıyla benzer bulgulara rastlamıştır. Buna göre, devlet harcamaları ve ekonomik büyüme pozitif ilişki içindedir ancak harcamalar artmaya devam ettikçe bu ilişki negatif noktaya gitmektedir. Sri Lanka'da Armev eğrisinin geçerli olduğu sonucuna bu çalışmasında da ulaşmıştır.

Chobanov & Mladenova (2009) yapmış oldukları çalışmalarında optimal kamu büyüklüğünün ne olması gerektiği sorusuna cevap aramışlardır. Çalışmanın sonucunda ise, 81 OECD üyesi ülkede yapılan Panel veri analizi sonucu optimal kamu büyüklüğü yüzde 10.4 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca çalışmanın bir diğer sonucuna göre; ekonomik büyümenin en üst seviyede gerçekleşmesi için yapılması gereken kamu harcamalarının GSYİH'nın yüzde 25'ini geçmemesi gerekmektedir. Aynı çalışmada Chobanov & Mladenova kamu harcamalarının GSYİH'nın yüzde 17 ile yüzde 40 arasında olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Mutaşcu & Miloş (2009), yaptıkları çalışmalarında AB-15 ve AB-12 ülkeleri için 1999-2008 dönemlerinde optimal kamu büyüklüğünü hesaplamışlardır. Çalışmanın sonucuna göre; AB-15 ülkelerinde kamu büyüklüğünün GSYİH'nın yüzde 30.42'sini,

AB-12 ülkelerinde ise kamu büyüklüğünün GSYİH'nın yüzde 27.46'sını oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Witte & Moesen (2010) 23 OECD üyesi ülke üzerinde yaptıkları çalışmada Armeý eğrisinin geçerliliğini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, optimal kamu boyutu GSYİH'nın yüzde 41.22'si olarak hesaplanmışlar ve Armeý eğrisinin geçerliliği sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre ülkelerde, devletin sektör içindeki payının olması gerekenden yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Abounoori & Nademi (2010) İran üzerine yaptıkları çalışmada 1960-2006 Armeý eğrisinin geçerliliğini test etmişlerdir. İran için hesaplanan optimal kamu büyüklüğü yüzde 37.7 olarak ölçülmüştür. Sonuç olarak İran'da kamusal büyüklüğün optimal düzeyden fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Matteo & Summerfield (2011) 1870-2013 dönemlerinde sanayileşmiş 17 ülkede panel veri analiz yöntemiyle kamusal büyüklük ve ekonomik büyüme ilişkisini Scully eğrisi üzerinden incelemişlerdir. Çalışmada; kamu harcamalarının GSYİH'ya oranını yüzde 27 ila yüze 32 arasında olduğunda ekonomik büyümenin maksimum olduğunu belirleyerek, bu noktaları aşan kamusal büyüklüklerde ekonomik büyümenin olumsuz etkilendiğini kısacası Scully eğrisinin geçerliliğini savunmaktadır.

Vaziri, Nademi, Paghe & Nademi (2011) yılında İran ve Pakistan ekonomisi için Armeý eğrisinin geçerliliğini araştırmıştır. Buna göre bahsedilen ülkeler için Armeý eğrisinde söz edilen eşik değerin var olduğu, yani bu ülkeler için Armeý eğrisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Facchini & Melki (2011) Fransa üzerinde Armeý eğrisinin geçerliliğini incelemişler ve bunun için 1871-2008 dönemi verilerinden yararlanmışlardır. Çalışmada, optimal kamu boyutu yüzde 30 olarak hesaplanmış ve ekonominin Armeý eğrisini destekler nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altunç ve Aydın (2012) Türkiye'de kamu sektörü büyüklüğünün ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini dikkate alan çalışmada, Türkiye için Armeý Eğrisinin geçerli olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Bu amaç doğrultusunda 1975-2010 dönemindeki veriler kullanılmış, harcamalar cari, yatırım ve transfer harcamaları olarak ayrılarak büyüme üzerindeki etkileri araştırılmış ve verilere Zaman Serisi Analizleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye'de yatırım harcamaları haricinde

diğer harcama türleri ile ekonomik büyüme arasında Armeý eğrisini doğrulayan sonuçlara ulaşılmıştır. Toplam kamu harcamaları için bulunan optimal büyüklük ise, yüzde 16'dır.

Turan (2014) Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinde Armeý eğrisinin geçerliliğini ve optimal kamu büyüklüğünün ne olması gerektiğini araştırdığı çalışmasında, 1950-2012 ve 1970-2012 dönemlerini incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, 1950-2012 ve 1970-2012 dönemleri için merkezi yönetim harcamalarının incelendiği durumda; optimum devlet büyüklüğünün GSYİH'nın yüzde 8.80 ve yüzde 15.4 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci olarak ise aynı dönemlerde, optimal kamu büyüklüğünün GSYİH'nın yüzde 9.1 ve yüzde 17 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Türkiye'de devlet büyüklüğünün optimal noktanın üzerinde olduğunu göstermektedir. Buna göre, incelenen dönemde Türkiye'de Armeý eğrisi geçerlidir.

Samavati et al. (2016) ABD üzerinde yaptıkları çalışmada, Armeý (Rahn) eğrisinin geçerli olup olmadığını, 2000:1-2005:3 dönemi verilerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuç, bahsi geçen dönemler için kamu harcamalarının GSYİH'nın yüzde 17'sinin altında kaldığı dönemlerde, kamu harcamaları ve büyüme arasında herhangi bir ilişkinin varlığından söz edilemeyeceğidir. Kısacası çalışmanın sonucuna göre, kamu harcamaları GSYİH'nın yüzde 17'sinden az olduğu durumda, Armeý eğrisinin geçerliliğinden söz edilememektedir.

Asimakopoulos & Karavias (2016) 129 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada, Armeý (BARS) eğrisinin geçerliliğini Panel Modeliyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, Armeý (BARS) eğrisinin geçerli olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Ekonomik büyümeyi maksimum yapan optimal düzeyin tüm örneklem kümesi için yüzde 18.04, gelişmiş ülkeler için yüzde 17.96 ve gelişmekte olan ülkeler için yüzde 19.12 olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Başar, Bozma ve Eren (2016) Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Armeý Eğrisi ekseninde incelemişler ve bu ilişkiyi incelemek için 1960-2015 dönemindeki veri setine Maki Eş-bütünleşme testi uygulamışlardır. Sonuç olarak, ele alınan dönemde Türkiye için Armeý eğrisinin geçerli olduğu sonucuna

ulaşmıştır. Aynı çalışmada kamunun optimal düzeyi yüzde 23.6 olmalıdır sonucu elde edilmiştir.

İyidoğan ve Turan (2017) Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelediği çalışmalarında 1998:1-2005:1 dönemindeki üç aylık verileri kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, bu iki değişken arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığının söz konusu olduğu kısacası Armeý eğrisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada GSYİH'nın yüzdesi olarak tahmin edilen eşik değeri toplam harcamalar için yüzde 16.5, tüketim harcamaları için yüzde 12.6 ve yatırım harcamaları için ise yüzde 3.9 olarak ölçülmüştür. Buna göre, devletin ekonomi içindeki payı arttıkça ekonomik büyüme negatif olarak etkilenmektedir.

Yamak ve Erdem (2018) çalışmalarında Türkiye için Armeý eğrisinin geçerliliğini sınımlamışlardır. Çalışmada kullanılan veri seti; 1998:1-2016:2 dönemlerini kapsamaktadır ve verilere ARDL testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, bahsi geçen dönemde Armeý eğrisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca uzun dönemde optimal kamu kesimi büyüklüğü yüzde 0.16 olarak belirtilmiştir.

Çalışmaların sonuçlarından da anlaşılacağı üzere her ülke için kesin ve aynı düzeyde bir optimal büyüklüğün hesaplanması rasyonel bir sonuç olmamaktadır. Çünkü devletlerdeki ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklar ortak bir sonucun elde edilmesine olanak sağlamamaktadır. Bazı ülkelerde düşük kabul edilen kamusal boyut seviyesi ile kamu harcamalarının artırılması gerektiği savunulurken, bazı ülkelerde ise yüksek bir oran olarak kabul edilmekte ve kamu sektörünün payının azaltılması için politika önerileri sunulmaktadır.

2.4. Optimal Kamu Büyüklüğünü Sağlamada Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkileri

Ekonomik büyüme sürdürülebilir kalkınmanın en önemli aracıdır. Uzun dönemde ekonomik büyümede yaşanan değişimleri açıklayabilmek için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek iktisat literatürü açısından önem arz etmektedir. Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için kamu sektörünün boyutunun ne olacağı ve kamusal sektör hacminin ekonomik büyüme üzerine etkileri iktisat literatüründe cevabı aranan sorulardandır.

Bir ekonominin etkin çalışmasını sağlayacak temel kurallardan biri piyasa kuralları olsa da, piyasa başarısızlıkları sebebiyle bazı alanlarda devlet müdahalesi kaçınılmaz hale gelmektedir (Oktayer ve Susam, 2008: 146). Devletin piyasa üzerindeki bu müdahalesi ise ekonomik büyümenin ne yönde gerçekleşeceği üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır. Hükümetler, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi amacıyla kamu harcamaları yoluyla piyasa üzerinde müdahalelerde bulunmaktadır.

Ekonomik büyüme, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan hanehalklarının "ortalama" yaşam koşullarını ve olanaklarının iyileştirilmesi için şarttır (Rodrik, 2013: 2). Bu anlamda ekonomik büyüme önemli bir politika aracıdır. Hükümetler çeşitli politika araçların ve kamu harcamaları yoluyla ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Harcamaların bu tür amaçlarla kullanılması ülkeden ülkeye, kamusal sektörün büyüklüğüne göre ülkeler üzerinde negatif ya da pozitif etkilerin yaşanmasına neden olmaktadır (Sâez & Garcia, 2017: 128).

Devletin ekonomi içerisindeki payı ve devlet tarafından yapılan harcamaların ekonomi üzerinde neden olacağı etkiler teorik ve ampirik çerçevede tartışılan konulardır. Bu tartışmalardan birisi ise kapitalist devlet düzenlerinde krizler sonrasında bu dönemi atlatabilmek için kamu harcamalarının arttırılması gerektiğidir. Fakat tarihsel sürece bakıldığında kamu harcamalarında yaşanan artışlar kriz dönemleriyle sınırlı kalmamış, yıllar itibariyle sürekli artış içinde olmuştur (Oktayer, 2011: 262).

Günümüze dek ekonomide yaşanacak genişlemenin büyümeyi olumlu ya da olumsuz etkileyip etkilemeyeceği hâlâ cevabı aranan bir sorudur. Devletin ekonomik müdahalesini savunan düşüncelere göre, sosyo-ekonomik ve altyapı harcamalarında meydana gelecek artış ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Devletin yapmış olduğu eğitim ve sağlık harcamaları da emeğin verimliliğini arttıracak ve böylece ekonomik büyüme de bundan olumlu olarak etkilenecektir (Muhammad Ali & Khan, 2017:1).

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sorgulanmasının yanı sıra bu ilişkinin yönü hakkında da ayrı tartışmalar söz konusu olmaktadır. Kamu harcamalarında yaşanan artışların ekonomik büyümeyi mi yoksa ekonomik büyümenin mi kamu harcamalarının artmasına neden olacağı sorusu da iktisadi çalışmaların konusunu oluşturmaktadır. Keynesyen görüşte nedenselliğin yönü kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru iken, Wagner kanununa göre nedenselliğin

yönü tam tersi olarak büyümeden kamu harcamalarına doğru gerçekleşmektedir (Ulucak ve Ulucak, 2014: 82).

Keynesyen görüşte, kamu harcamalarında meydana gelen bir birimlik artış sonucunda, milli gelirden çarpan katsayısı kadar milli artış yaşanmaktadır (Tülümce ve Zeren, 2017: 300). Yani Keynes, kamu harcamalarının sosyal bir ihtiyaç olduğu, yapılan kamu harcamalarının doğal neticesi olarak ekonomik bir büyüme elde edileceği görüşünü savunmaktadır. Wagner ise, ülkelerin geliştikçe ve daha modern hale geldikçe ihtiyaçlarının dolayısıyla devlet büyüklüğünün arttığından bunun sonucunda da kamu harcamalarında artış yaşandığından söz etmektedir. Netice olarak her iki görüşe göre de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı etkileşim vardır.

Neo-Klasik iktisatta yer alan ve Solow tarafından geliştirilen büyüme modeli iki varsayım üzerine kuruludur. Bunlardan ilki; ülkelerde kişi başına gelirin yakınsadığı görüşüken, diğeri ise ekonomide yaşanan büyümenin dışsal teknolojik değişimden etkilendiğidir. Büyümenin belirleyicileri dışsal kabul edilir ve bu sebeple, Slow modelinde devlet politikalarının büyüme üzerinde etkili olmadığı görüşü benimsenmiştir (Yüksel ve Songur, 2011: 366). Bu görüş doğrultusunda ise Keynesyen görüşün tersine kamu harcamaları büyüme üzerinde olumlu etkiler bırakmamaktadır.

Devletin ekonomideki payı ekonomik büyümeyi etkileyen önemli faktörlerden biridir. Devletin ekonomi içinde ne kadar paya sahip olduğu ve yaptığı kamu harcamaları büyüme üzerinde etkilere neden olmaktadır. Çünkü kurum ve devlet faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ekonomi için olumlu ortamın ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin; kamusal mal ve hizmetlerin üretimi, negatif dışsallıkların giderilmesi, hukuku üstünlüğünün korunması gibi kavramlar yerine getirildikçe ekonomi güçlü ve büyümeye müsait bir hale gelmektedir. Fakat öte yandan aşırı ve verimsiz devlet faaliyetleri ve vergilendirmeden kaynaklanan maliyetler büyüme üzerinde negatif etkiler yaratabilmektedir (Matteo & Summerfield, 2018: 2).

Devletin ekonomideki payı kadar hükümetin kalitesi de ekonomik büyüme üzerinde etkili olan önemli faktörlerden birisidir. Kaliteli bir hükümetten bahsedebilmek için, devletin ekonomi içindeki payının optimal olması için vergilemede ılımlılık, etkin çalışan örgüt yapısı ve yolsuzluğun olmadığı bürokrasiye ihtiyaç vardır. Bir ülkede sağlanacak olan ekonomik büyümenin temel faktörlerinden bir diğeri de özel sektöre sağlıklı bir yatırım imkanı sağlayan devletin varlığıdır. Hükümet kalitesinin yanı sıra

devletin ekonomi içindeki payı da büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Devletin ekonomideki payının çok fazla olduğu ülkelerde özel sektörün ekonomi içindeki payı azalacağından söz konusu ülkeler için ekonomik özgürlüklerin kısıtlanabileceği söylenebilmektedir (Topal vd., 2017: 114).

Devlet tarafından yapılan harcamaların büyüme üzerine etkileri kısa ve uzun dönemler itibariyle araştırmalara konu olmuş, çeşitli ekonometrik analiz yöntemleri kullanılmış ve farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmalarda kamu kesimi harcamalarının büyüme üzerine olumlu etkilerinden söz edilirken, bazı çalışmalarda ise tam aksine bir sonuca ulaşılarak harcama ve büyüme arasında negatif bir etkinin olduğu ya da hiçbir etkinin olmadığı gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Yapılan birçok çalışmaya rağmen devletin ekonomi içindeki payının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dair ortak bir düşünce bulunmamaktadır. Devletlerin en temel görevi, bir ekonomide piyasaların en düzgün şekilde işlemlerini ve mülkiyetlerin korunmasını sağlamaktır. Karayolları, ulusal savunmanın sağlanması gibi hizmetlerin de yerine getirilmesi ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki sağlayabilmektedir (Chabonov & Mladenova, 2009: 7).

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda elde edilen en genel sonuç, gelişmemiş olan ülkelerde yapılan kamu harcamalarının iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğidir. Gelişmekte ve gelişmiş ülkelerde ise bu durum tam tersi olarak çıkmaktadır (Bergh & Henrekson, 2011: 2, Başar, Bozma ve Eren, 2016: 1803). Bunun nedeni ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan kamu harcamalarının genellikle cari ve yatırım harcamaları şeklinde olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde ise kamu harcamaları içinde en büyük paya sahip olan harcama transfer harcamalarıdır bu da ülkeler arasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin farklılaşmasına yol açmaktadır (Oktayer, 2011: 264).

Commander ve diğerleri, 1997 yılında yaptıkları çalışmada, ekonomik büyümeyi etkileyen faktörleri nüfusa bağımlı yaşlı oranlarına, bir ülkenin ne kadar süredir bağımsız olduğuna ve politik bozukluklara bağlamışlardır. Çalışmada ayrıca fiziki ve beşeri sermayeye yapılan yatırımların ve yaşam beklentilerini arttırmanın olumlu etkilere yol açacağını söylemişlerdir. Daha iyi gelir dağılımı, daha fazla politik özgürlük, rüşvet ve yolsuzluğun olmaması gibi devletin bürokrasinin kalitesini gösteren

niteliklerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahiptir görüşüne ulaşmışlardır (Commander, Davoodi & Lee, 1997: 56-57).

Maliye politikalarında sağlanan istikrar, sermayenin verimliliğini, işgücünün niteliğini, işgücü ve sermaye girdilerinin arzını etkileyerek büyüme üzerinde bir etki meydana getirir. Temel kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Fakat temel harcamaların dışına çıkılması ve devletin farklı alanlarda harcamalar yaparak kamu harcamalarındaki payını arttırması bu olumlu etkinin terse dönerek negatif sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Uzay, 2002: 158-163).

İktisadi literatürde yer alan bazı görüşlerde, kamu harcamalarında yaşanacak artışların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği kabul görülürken, bazı görüşlere göre ise, kamu harcamalarının düşük düzeylerde tutulması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir görüşü savunulmaktadır (Alexiou, 2009: 2) Burada ortaya çıkan bu durumun açıklaması ise, kamu harcamalarında olması gereken bir optimal düzeyin varlığı fikrini meydana getirmektedir.

Devlet, kamusal sektör üzerinde çeşitli amaçlar doğrultusunda yapmış olduğu harcamalar yoluyla etkili olmaktadır. Yapılan kimi çalışmalarda bu etki olumlu yönde olurken kimi çalışmalarda ise negatif bir etkiden söz edilmektedir. Çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlardan birisi de bu harcamaların niteliklerinin ve ülke ekonomilerinde yapılan harcamaların gerekliliğinin etkili olduğu görüşüdür.

2.4.1. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerine Olumlu Etkileri

Bazı ülkelerin gelir seviyeleri oldukça yüksek olmasına karşın, bazı ülkelerde gelir seviyeleri düşük düzeylerde kalmaktadır. Ülkeler arası büyüme farklarının da dikkat çekmeye başlamasıyla birlikte farklı büyüme oranlarının nedenleri araştırılmaya başlanmıştır. Ülkeler arasında meydana gelen bu büyüme farklılıklarının nedenleri araştırmaların konusunu oluşturmaktadır.

Kamu tarafından yapılan harcamalar dışsallıkların ve tekellerin olumsuz etkilerini, üstlendiği görevler sayesinde en aza indirerek büyümenin artmasını sağlayabilmektedir (Ateş ve Kaytancı, 2015: 37). Ekonomi içerisinde payı artan kamu sektörü, yaptığı harcamalar neticesinde özel sektör üzerinde dışlama etkisi yaratabilir ancak tam tersine bir etki ortaya çıkararak dışsallık içeren mal ve hizmetlerin üretimi ile

de özel sektörü teşvik edebilmektedir. Devlet özel sektöründe teşvik edilmesiyle ve artan kamu harcamaları yoluyla ekonomik büyümede de artışların yaşanmasına katkı sağlayabilmektedir.

Devlet sosyal ve özel fayda arasındaki farklılıkları kamu harcamaları yoluyla etkin bir şekilde düzeltebilmekte, kısacası piyasadaki başarısızlıklar üzerinde etkin bir güce sahip olabilmektedir. Devlet işletmeleri üretken yatırım alanlarını teşvik ederek, büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu bir etki yaratabilir (Ram, 1986: 191). Ayrıca devletler bu teşvikler sayesinde 'öğrenme' potansiyeline sahip olan sektörlerle daha fazla önem vererek büyüme hızının artmasına katkı sağlayabilir (Yülek, 1997: 12). Yani devlet kamu harcamalarını üretken yatırım alanlarına yönlendirerek ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Batı ülkeleri üzerinde yapılan birçok ampirik çalışmada, kamu harcamalarının etkin kullanımının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır (Sancar, 2012: 5).

Barro (1991)' e göre kişi başına reel gelir düzeylerinde gerçekleşen yakınsama ancak benzer koşullara sahip ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Bu benzer koşulların sağlandığı ülkelerde ekonomik büyüme fakir ülkelerde zengin ülkelere göre daha hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Çünkü, yoksul ülkelerde işgücü sermayeye göre daha yüksek oranlıdır, kamu harcamalarındaki artışlar sermayenin marjinal verimliliğini yükselterek daha hızlı büyümelerine neden olmaktadır (Barro, 1991: 407).

Bir ülkede gelişmişlik seviyesi, o ülkede yaşayan halkın eğitim alanında yeterli bir şekilde eğitim almaları ve bu eğitim sayesinde kazanılan bilgi ve becerileri ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecek şekilde kullanmalarıdır. Kalkınmanın sürdürülebilir olması için bireylerin öğrenme, çalışma gibi isteklerinin olması gerekmektedir. Bu doğrultuda özel sektörün yetersiz kalabileceği bir alan olan eğitim harcamaları devlet tarafından gerçekleştirilmektedir (Ulucak ve Ulucak, 2014: 83). Devlet tarafından yapılan eğitim harcamaları ise bir ülkenin beşeri sermayesinde kalite artışı yaşanmasına neden olarak uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere neden olmaktadır.

Eğitim üzerine yapılan harcamaların beşeri sermaye üzerinde olumlu etki yaratarak bireylerin verimliliğini arttırması ve dolayısıyla uzun vadede ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Sosyal güvenliğin sağlanması amacıyla yapılan sosyal güvenlik harcamaları da ekonomik gelişmeye katkı

sağlayabilen bir unsurdur. Bu tür harcamalar bölgesel ve gelir dağılımında meydana gelen farklılıkların düzeltilmesi anlamında da önemli rol oynamaktadır. Bu harcama kalemiyle yoksulluğun azaltılması ve sosyal refahın iyileştirilmesi de sağlanabilmektedir. Devlet tarafından yapılan altyapı harcamaları da özel sektörün yatırımlarını kolaylaştırmakta ve karlılığın artmasını sağlamakta ve böylece sermaye birikimine de katkı yapmaktadır.

Ulaştırma, su, haberleşme, kanalizasyon gibi altyapı harcamaları da önemli kamu harcamalarındandır. Kamu sektörü tarafından yapılan, otoyollar, limanlar ve iletişim altyapıları gibi yatırımlar özel sektör açısından pozitif dışsallığa sebep olmaktadır. Bu tür yatırımlar özel sektörün işinin kolaylaşmasına katkı sağlamakta ve bu da ekonomik büyümenin pozitif yönde etkilenmesine neden olmaktadır.

Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hem çok yönlü hem de uzun dönemli olmaktadır. Sağlık sorunları sebebiyle gelişmekte olan ülkelerde işgücü verimliliği azalmakta ve bu durumdan ülke olumsuz olarak etkilenmektedir. Sağlık problemlerinin daha az olduğu ülkelerde işgücü verimliliği de artacaktır (Ulucak ve Ulucak, 2014: 83). Yani sağlık üzerinde yapılacak olan kamu harcamaları, ülke vatandaşlarının daha sağlıklı bireyler olmasına katkı sağlayarak, ekonomik gelişme üzerinde pozitif etkilere sebep olmaktadır.

Rostow (1971: 36-58)'e göre, altyapı harcamaları da ekonominin gelişme aşamasında özel kesimin yatırım harcamalarının desteklenmesini sağlayarak büyümenin daha da hızlanmasında yardım etmektedir (Ateş ve Kaytancı, 2015: 36).

Kısaca devlet, ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli ortamın oluşmasını kamu harcamaları yoluyla sağlayabilmektedir. Bu doğrultuda doğru ve etkili bir şekilde kullanılan kamu harcamaları ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

2.4.2. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerine Olumsuz Etkileri

Kamu harcamalarının devlet tarafından doğru ve etkili kullanımının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratacağını savunan düşüncelerin aksine, devletin ekonomi içindeki payının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye neden olacağını savunan düşüncelerde bulunmaktadır.

Çalışmada daha öncede bahsedildiği gibi, kamu harcamalarındaki artışın finansmanının vergiler ya da borçlanma ile karşılanması ekonomik büyümenin olumsuz olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Devletin vergilerde artışa gitmesi bireyleri çalışmaktan vazgeçmeye yönlendirmektedir. Bunun neticesinde de toplam talep ve ulusal gelir düşmektedir. Firma kârları üzerinden alınan vergilerde yapılacak artışlar ise, firmaların üretim maliyetlerinin yükselmesine ve firmaların kârlarının azalarak yatırımlarını düşürmelerine neden olmaktadır (Tülümce ve Yayla: 2017: 164).

Kamu sektörünün ekonomi içindeki payı büyüdükçe, verimliliği de azalmaktadır. Kamu sektörünün payı arttıkça eğitim ve altyapı harcamaları devam etse de, hükümet görelî olarak büyümeye devam ederse, azalan verimler yasaı devreye girmeye başlamakta ve netice olarak devlet faaliyetleri, getirilerin olmadığı verimsiz alanlara yönelmesine neden olmaktadır. Ayrıca ekonomideki politik süreçler girişimciliğin engellenmesine neden olur. Özel sektör yeni teknolojileri, yeni yönetim biçimlerini çabuk ve hızlı bir şekilde öğrenip uygulamaya başlarken, kamusal sektörde değişim çok yavaş meydana gelmektedir. Bu da büyümenin yavaş gerçekleşmesine neden olmaktadır. Kamusal sektör büyüklüğünün daha da artmasının bir diğer etkisi, gelirin yeniden dağılmasında ve düzenleyici faaliyetlerde de yavaşlamalara neden olmasıdır. Bu sebeple devlet varlıkları kaynak yaratma (üretim) mekanizmasından, kaynak aktarma (transfer) mekanizmasına doğru kaymaktadır. Ayrıca kamu harcamalarındaki artış vergileri yükselterek özel sektör yatırımlarını dışlamaktadır. Tüm bu durumlar ekonomik büyümenin azalmasına ve ekonomik potansiyeldeki gelir seviyesinin oldukça altında gelir seviyelerinin oluşmasına neden olmaktadır (Gwartney et al., 1998: 169). Kamusal hacmin belirli bir noktadan sonra artmaya devam etmesi verimliliğinde bozulmasına, ekonomik büyümenin olumsuz olarak etkilenmesine neden olarak ekonomi üzerinde negatif etkilere yol açmaktadır.

Gelişmekte olan bazı ülkelerde yapılan çalışmalar, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki bırakmadığını aksine büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmaktadır. Kurumsal anlamda nispeten daha az gelişmiş ülkelerde bu etki daha belirgin olarak hissedilmektedir (Akçoraoğlu, 1999: 51).

Kamusal büyüklüğün, zamanla piyasa üzerinde olumsuz sonuçlara yol açması şu nedenlerle açıklanabilmektedir;

i) Dışlama etkisi (Crowding Out), devletin piyasadaki büyüklüğüyle orantılı olarak artmaktadır. Devletin yapmış olduğu mal ve hizmet üretimiyle birlikte özel sektörün üretken faaliyetleri etkilenmekte ve artan fırsat maliyetleri sebebiyle dışlanma yaşanmaktadır.

ii) Piyasada devletin varlığı, piyasa hakkında özel sektörün bilgiye ulaşmasını zorlaştırabilmektedir.

iii) Devletin piyasadaki büyüklüğü siyasi işlem maliyetlerinin de artmasına neden olmaktadır. Kamu harcamalarındaki artışla birlikte, özel sektör yatırımcıları da harcamalarını arttırmak zorunda kalmaktadır.

iiiv) Vergiler fiyatın yerini aldığı için, mal ve hizmetlerin gerçek fiyatı, piyasa tarafından bilinmeyebilmektedir (Facchini & Melki, 2011: 12).

Kamu sektörü bazen piyasaya kolayca uyum sağlayamayabilir ve bu da verimsiz yatırımlara sebep olmaktadır. Meydana gelen bu verimsiz yatırımların telafisi oldukça zor olabilmektedir. Bunun aksine özel sektör yatırımları daha kolay telafi edilebilen ve yeni teknolojilere daha kolay adapte olabilen bir nitelik sergilemektedir. Dolayısıyla, kamu tarafından yapılan mal ve hizmet sunumları özel sektörün bazı alanlarda dışlanmasına neden olacağı için yeni teknolojik imkanlardan yararlanma ya da verimsiz yapılan harcamaları kolayca telafi etme imkanı özel sektöre göre daha azdır. Sonuç olarak, büyüme bu olumsuz durumlardan etkilenerek, daha yavaş sağlanacaktır (Uzay, 2002: 165).

Kamu harcamalarının finanse edilme şekli de özellikle gelişmekte olan ülkelerin büyüme üzerindeki etkileri bakımından önem arz etmektedir. Devlet tarafından karşılanan kamu harcamalarının vergilerle finansmanı yolu seçilirse, hanehalkları ve firmaların kararları olumsuz yönde etkilenerek büyümeyi uzun dönemde olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Yapılan kamu harcamalarının finansmanı merkez bankasından borçlanma yoluyla finanse edilecekse para arzında artış yaşanmasına ve böylece enflasyonun, maliyetlerin yükselmesine yol açarak büyümeyi baskılayıcı etkiye neden olabilmektedir. Bu borçlanma hanehalklarından yapılmak istenirse, faiz oranlarının yükselmesine neden olacağı için, yatırım kararlarının olumsuz etkilenmesine ve böylece büyüme oranlarının da azalmasına neden olabilmektedir (Ateş ve Kaytancı, 2015: 40).

Mülkiyet haklarının korunması, sözleşmeler ve istikrarlı bir piyasa rejimi piyasa ekonomisinin işleyişi için önem arz etmektedir ve büyüme üzerinde etkili olmaktadır. Ulusal güvenlik, altyapı, yollar gibi kamusal hizmetlerin devlet tarafından karşılanması da ekonomik büyüme üzerinde teşvik edicidir. Fakat devletin ekonomi içindeki payı büyüdükçe, devletin kamuya tahsis ettiği kaynaklarda daha fazla artış yaşanmaktadır. Bu da zamanla büyüme üzerinde negatif etkilere sebep olmaktadır (Gwartney et al., 1998: 3).

Devletin yapmış olduğu kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yaratmamasının koşulu, özel sektör faaliyetlerinin dışlanmaması, yapılan harcamaların verimli alanlara yapılması gibi faktörler etkili olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜNÜN TÜRKİYE'DE ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye için kamu kesiminin optimal boyutu ve Arme eğrisinin geçerliliği ampirik ve teorik literatür çerçevesinde hesaplanmaya çalışılmıştır.

Devletin ekonomi içindeki payı, devletin uygulamış olduğu politikaları ve sosyal refahı etkileyen önemli bir göstergedir. Kamunun ekonomi içindeki payı ve ekonomik büyüme arasında kesin bir ilişkinin varlığından kesin olarak söz edilemese de, kamusal düzenin sağlanabilmesi için yeterli miktarda kamu harcamasının yapılması zorunludur. Ulusal güvenliğin korunması, ülke içinde hukukun üstünlüğünün sağlanması gibi önemli konularda devletin ekonomi içindeki varlığı kamusal düzenin korunmasına yardım etmektedir. Fakat bu noktada, kamusal olarak yapılan harcamalardaki artışların, devlet büyümesine mutlak katkı yapacağı söylenememektedir (Turan, 2014: 286). Bu doğrultuda bir ülkede yapılan kamu harcamalarının ekonomi üzerinde etkilerinin belirlenip buna yönelik politikaların üretilmesi başarılı devlet politikaları için oldukça önemli bir durumdur.

Özellikle II. Dünya Savaşından bu yana kamu harcamalarında kalıcı artışlar yaşanmaktadır (Liu, 2008: 440). Yaşanan bu artışlar sonucu, bazı devletlerin ekonomilerinde meydana gelen bozulmalar, kamu harcamalarının fazla olması durumunda ekonomiye zarar verdiği düşüncesine yol açmıştır. Fakat devlet harcamalarının bazı ülkelerde ekonomi üzerinde bıraktığı olumlu etkiler ise kamu harcamalarının bir ekonomi üzerinde bıraktığı etkinin kesin olarak belirlenmesini engellemektedir. Bu sebeple optimal kamu büyüklüğü kavramı ortaya çıkmış ve bu doğrultuda devletler kendi ekonomileri için en uygun politikayı belirlemeye çalışmışlardır.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde bıraktığı etki bu harcamaların finansman kaynağı önemli rol oynamaktadır. Vergilerle, dış borçlanmayla ya da emisyonla karşılanan kamu harcamalarının ekonomik etkileri birbirlerinden farklı olmaktadır. Ayrıca bu farkı belirleyen bir diğer sebep, bu harcamaların hangi alanlara yapıldığı yani verimli olarak kullanılıp kullanılmadığıdır.

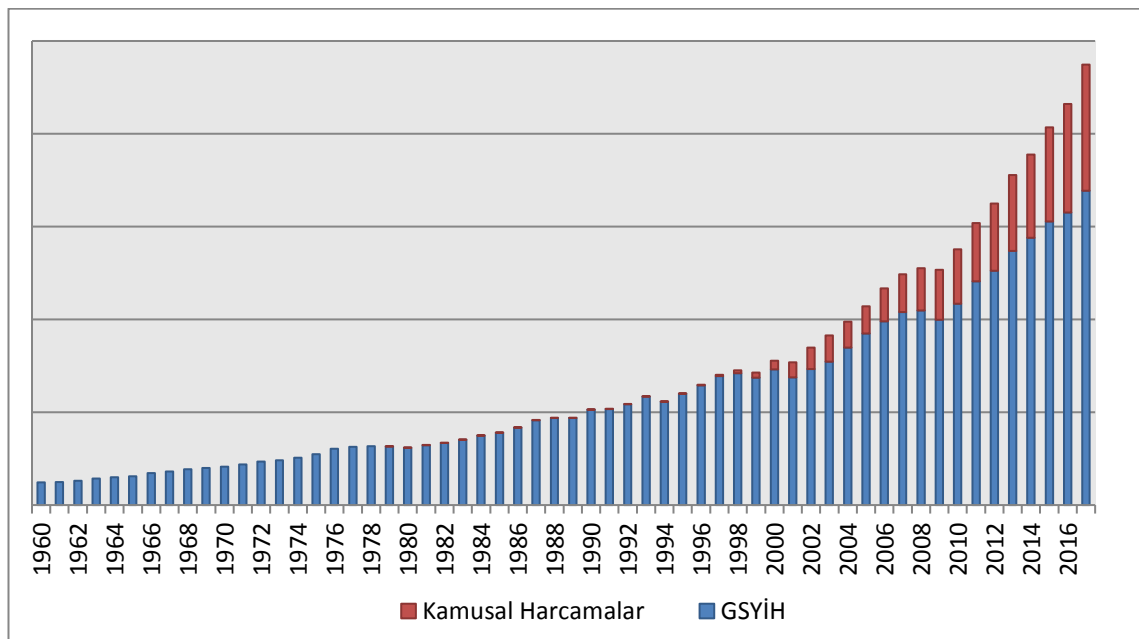
Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye için optimal kamu büyüklüğü ampirik olarak değerlendirilecektir.

3.1. Türkiye' de Yıllar İtibariyle Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme

Devlet tarafından yapılan maliyetlerin toplamı olarak nitelendirilen kamu harcamaları Türkiye açısından, merkezi yönetim bütçesi, SGK bütçesi ve mahalli idareler harcamalarını kapsamaktadır (Ergen, 2016: 108). Devlet çeşitli gelirleri yoluyla, kamusal fayda amacı güderek ihtiyaç duyulan alanlarda harcamalar yapmaktadır.

Çalışmamızın konusu olan Türkiye'de yıllar itibariyle kamu harcamalarının durumu ve ekonomik büyüme ilişkisi bu başlık altında incelenecektir.

Şekil 3: Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Verileri

Kaynak: Dünya Bankası ve Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2019.

Şekil 3'e bakıldığında, kamu harcamaları yıllar içinde artış gösterdiği gözlenmektedir. Bu başlık altında yıllar itibariyle Türkiye'de uygulanan politikalar ve kamu harcamalarındaki artışlar incelenecektir. Ele alınan bu dönemler 1960-1980 yıllarında yaşanan askeri müdahaleler sonrası ekonomide görünüm, 1980-2002 tek hükümet dönemine geçinceye kadarki dönemde ekonomik görünüm ve 2002 sonrası ve günümüze kadar olan dönem için ekonomik görünüm şeklinde ayrılarak kamunun ekonomi içinde ölçülen payları incelenmektedir.

3.1.1. 1960-1980 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinde Görünüm

Türkiye'nin ekonomik göstergeleri 1950'den bu yana yükselse de ekonomik krizlerle birlikte, düşüşlerde yaşamıştır (Beyazıt, 2004: 89).

1960'lı yıllarla birlikte beşer yıllık kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. 1961 yılında kabul edilen anayasa ile birlikte planlı bir döneme geçilmiştir. 1970 sonrası dönem ve 1980'li yıllarda dışa açık piyasa ekonomisinin benimsenmesi ile bu dönemde kamu kesiminin ekonomi içindeki büyüklüğünü ve kamu harcamaları azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak bu geçiş Türkiye için kolay olmamış ve 1994 yılında Türkiye'de kriz yaşanmıştır (Oktayer ve Susam, 2008: 147).

1980 sonrası Türkiye piyasa ekonomisine geçerek, ekonomik anlamda temel değişikliklere gitmiştir. Bunlardan bazıları döviz kurlarının ve kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi, devletin piyasaya müdahalesinin azaltılması, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması ve özelleştirme yapılan değişiklikler olarak bahsedilebilir (Kanca, 2011: 81).

1960-1980 döneminde kamu kesiminin ekonomi içerisindeki boyutu, ortalama olarak yüzde 22.3 olarak gerçekleşmiştir. Çalışmanın ekonometrik bölümünde hesaplanan optimal kamu boyutu dikkate alındığında bu dönem için kamu büyüklüğünün optimal kamu büyüklüğünün altında olarak gerçekleştiği görülmektedir.

3.1.2. 1980-2002 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinde Görünüm

24 Ocak 1980 kararlarından sonra Türkiye, enflasyonu düşürmek, serbest piyasayı benimsemek gibi hedefler doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Bu tarihlerden önce uygulanan ithal ikameci politikalar yerini, dışa açık büyüme politikalarına bırakmıştır. Uygulanan istikrar politikalarının amacı ekonomide uzun vadede sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktır. Bu dönemde Türkiye'de büyüme, hizmet ve inşaat sektörüne dayalı olarak gerçekleşmiştir (Kolsuz ve Yeldan, 2014: 49). 1980 yılına kadar yaşanan ekonomik krizlerle birlikte ekonomik hayata müdahaleler artmış, izlenen liberalleşme politikalarına karşın bu artış yine de devam etmiş ve artan bir trend izlemiştir.

1991 Körfez Krizi ve siyasi bozulmalar Türkiye ekonomisinde de bozulmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda 1994 yılında 5 Nisan Kararları adı verilen istikrar programı uygulanmaya başlamıştır.

1980 döneminde kamunun boyutu 20.3 seviyelerindeyken, Turgut Özal döneminde GSMH içinde kamu harcamalarının payın da azalışlar yaşanmıştır. 1981 yılında ortalama kamu büyüklüğü yüzde 19 olarak ölçülürken, 1990 ise yüzde 17 olarak ölçülmüştür. Fakat 1990'lı yıllarla birlikte tekrardan artış göstermeye başlamış ve yüzde 20 seviyelerine çıkmaya başlamıştır. Bunun en büyük nedeni ise, 1990 yılında yaşanan kamu açıklarının yüksek reel faizlerle finanse edilmesi sonucu oluşan faiz yükü olarak gösterilmektedir.

1980'li yıllardan 2000'e dek kamu harcamalarında yaşanan artışların temel nedenleri arasında, faiz yüklerinde yaşanan artışlar ve devlet tarafından sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transfer harcamaları olarak gösterilebilmektedir. 1980 yılında yüzde 20 seviyelerinde olan kamu büyüklüğü, 2000'li yıllara gelindiğinde, kamunun boyutu yüzde 39 seviyelerine çıkmıştır. 2001 yılında ise en yüksek kamu büyüklüğü seviyesi ölçülmüş ve bu ortalama yüzde 44 olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde kamunun boyutu, çalışmada ulaşılan optimal kamu büyüklüğünün üzerinde olarak gerçekleşmiştir.

2001 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte dolar çok yüksek değerleri görmüş, TL (Türk Lirası) fazlaca değer kaybına uğramıştır. Bu tarihte "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" kabul edilmiş ve reel sektör desteklenmiştir. Bu tarihlerde Türkiye ekonomisinde büyüme oranı negatif seviyelere düşmüştür. Aynı dönemde dış borç seviyesi milli gelir seviyesine yaklaşmıştır. Bu dönemden sonra uygulanan sıkı para ve maliye politikalarıyla birlikte büyümede ve GSYİH da artışlar yaşanması sağlanmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar sonucunda 2002'den sonra büyüme oranlarında yükselme sağlanmıştır.

3.1.3. 2002-2019 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinde Görünüm

2001 yılında krizle birlikte genişletici maliye politikası uygulanmış, sonuç olarak ise mali dengesizliklerde sürekli artışlar yaşanmıştır. Bu dönemde uygulanan genişletici maliye politikaları nedeniyle kamu kesiminin boyutu artmıştır. 2002 yılında kamu kesimi büyüklüğü tekrar düşüşe geçerek yüzde 41 olarak gerçekleşmiştir. 2003

yılında isitkrarın sağlanmasıyla azalmaya başlayan kamu büyüklüğü, 2008 yılına kadar ise çok büyük değişikliklere uğramadan yüzde 33-34 seviyelerinde seyretmiştir. Fakat bu dönemde kamu harcamalarında büyük artışlar yaşanmasa bile, yinede kamunun optimal büyüklüğü aştığı gözlemlenmektedir.

2008 dünya kriziyle birlikte Türkiye, vergisel destekler sağlayarak krizden en az etkiyle kurtulmayı amaçlamıştır. Bu dönemde Katma Değer Vergileri (KDV) ve Özel Tüketim Vergilerinde (ÖTV) indirim uygulanmaya gidilmiştir. Ancak krizin etkisiyle büyüme negatif seviyelerde gerçekleşmiştir. Bu dönemde kriz sebebiyle döviz kurlarında artış yaşanmış ve artan faiz ödemeleri nedeniyle kamu harcamalarında da artışlar yaşanmıştır. Artan kamu harcamaları sonucu, kamunun boyutu ekonomi içerisinde de artmış ve 2009 yılında yeniden yüzde 38 seviyelerine yükselmiştir.

2010 sonrası ise krizin etkilerini azaltmayı başaran Türkiye, yüzde 10 büyüme sağlamıştır. Bu dönemde kamu harcamalarında azda olsa azalmaya gidilmesi sebebiyle, 2011 den günümüze kamunun boyutu yüzde 33 ila 35 seviyeleri arasında değişmektedir. 2017 yılında ölçülen kamu boyutu ise yüzde 33.8'dir. Bazı dönemlerde kamunun ekonomi içerisindeki payı çok yüksek ölçülmesine rağmen son yıllarda nispeten istikrarlı bir seyir izlese de, çalışmada hesaplanan optimal kamu büyüklüğü olan yüzde 25'in üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu doğrultuda Armev teorisi çerçevesinde kamunun ekonomi içerisindeki payının azaltılması gerekmektedir.

(*Kamu boyutu değerleri, DPT, TÜİK, IMF verilerinden alınmıştır.)

3.2. Literatür Taraması

Çalışmada bu başlık altında hem Türkiye'de hem de dünyada Armev eğrisini inceleyen çalışmalardan söz edilmektedir.

Commander, Davoodi, & Lee (1997) yılında yaptıkları çalışmada bir ülkede kişi başına GSYİH'nın iki katına çıkması gereken süreyi hesaplamışlardır. Başka koşulların sabit olduğu durumlarda küçük devlet mekanizması ve iyi bir kurumsal altyapıya sahip ülkelerde kişi başına gelirin iki katına çıkması ortalama 23 yıl sürerken GSYİH'yı iki katına çıkarmanın 165 yıl sürdüğünü, ancak büyük devlet mekanizması ve düşük bürokrasinin olduğu ülkelerde kişi başına gelirin iki katına çıkması ise 239 yıl alacağını belirtmişlerdi.

Hansson & Henrekson (1993) 14 OECD ülkesi üzerinde yapmış oldukları çalışmada 1970-1987 dönemini kullanarak devlet harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, toplam harcamaların, tüketim ve transfer harcamalarının toplam faktör verimliliğindeki büyüme oranını olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Yamak ve Küçükkale (1997) yapmış oldukları çalışmalarında Türkiye'nin 1950-1994 dönemi verilerini kullanarak kamu harcama ve ekonomik büyüme ilişkisini test etmişlerdir. Bu ilişki Engle-Granger ve Johansen nedensellik testleri uygulanarak test edilmiştir. Her iki teste göre de, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişkinin var olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada uygulanan Granger testinin sonucuna göre, ekonomik büyüme kamu harcamalarını pozitif yönde etkilemekte fakat kamu harcamaları ekonomi büyümeyi herhangi bir şekilde etkilememektedir.

Cheng & Lai (1997) 1954-1994 dönemi verilerini kullanarak Güney Kore üzerinde yapmış oldukları çalışmada VAR Modeli, Philips-Perron ve Johansen Eşbütünleşme testlerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Işık ve Alagöz (2005) 1985-2003 döneminde aylık verileri kullanarak Türkiye'de Wagner yasaının geçerli olup olmadığını incelemişlerdir. Ekonometrik yöntem olarak Johansen nedensellik testini kullanmışlar ve Wagner yasaını destekleyici şekilde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığına rastlamışlardır.

Kweka & Morissey (2000) Tanzanya'da 1965-1996 dönemi üzerine yaptıkları çalışmada Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testlerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonunda ise, verimli alanlara yapılan harcamaların büyümeye düşük hızla da olsa katkı sağladığını ancak tüketim harcamalarındaki artışın ise negatif büyümeyle sonuçlandığını sonucunu elde etmişlerdir.

Günaydın (2000) 1950-1998 yıllarında Wagner Hipotezini destekleyici sonuçlara ulaşmış ve ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir etkinin olduğunu söylemiştir.

Argyrou (2000) Yunanistan üzerine yaptığı çalışmada 1975-1990 dönemlerinde kamu harcamaları ve ulusal gelir ilişkisini Eşbütünleşme ve Granger zaman serisi

analizleriyle incelemiş ve üretken olmayan kamu tüketim harcamaları ve personel harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yine aynı çalışmada kamu yatırım harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ise uzun dönemli pozitif ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Uzay (2002) çalışmasında, 1971-1999 döneminde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. İncelenen dönemde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin varlığına rastlanmıştır. Kısacası, GSYİH'dan kamu harcamalarına ayrılan payda artış yaşanması büyümeyi olumsuz olarak etkilemiştir.

Bakırtaş (2003) Türkiye üzerinde kamu harcamalarının nedenselliği üzerine yaptığı çalışmada 1983-2000 dönemlerinin verileri üzerinde çalışmıştır. Granger nedensellik testini uyguladığı verilerde sonuç olarak, kamu harcamalarını GSMH'yi etkilediğini aynı şekilde GSMH'nında kamu harcamaları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kısacası iki değişken arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Ramayandı (2003) 1969-1999 döneminde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme üzerinde yaptığı çalışmada Endonezya üzerinde Eşbütünleşme Yöntemi uygulamış ve hükümetin büyümesinin, ekonomik büyümeyi uzun dönemde de kısa dönemde de negatif etkilediğini belirlemiştir.

Sjöberg (2003) İsveç üzerine yaptığı çalışmada, 1960-2001 dönemi verilerini kullanarak sıradan En Küçük Kareler (EKK) yöntemini ile özel yatırım harcamalarının büyümeyi pozitif yönde etkilediği bu yüzden özel yatırım harcamalarına önem verilmesi gerektiğini söylemiştir. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre, özel tüketim harcamalarının büyümeyi olumlu yönde etkilediği fakat kamu tüketim ve yatırım harcamalarının ise büyüme üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Loizides & Vamvoukas (2005) Yunanistan, Birleşik Krallık ve İrlanda için Eşbütünleşme, ECM ve Granger nedensellik testlerini kullanmışlar ve sonuç olarak 1948-1995 dönemlerinde Yunanistan'da ve İngiltere'de benzer sonuçlara ulaşarak Wagner Hipotezini kanıtlar nitelikte sonuçlar elde etmişlerdir. Aynı çalışmada İrlanda'da ise 1960-1995 yılları arasında kamusal büyümenin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ortaya çıkmıştır.

Arısoy (2005) kamu harcamalarını ekonomik tasnifini dikkate alarak, Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Keynesyen ve Wagner Yasası çerçevesinde Eş-bütünleşme ve nedensellik testlerini kullanarak incelemiştir. Elde edilen sonuca göre, sözü geçen dönemde tasnife göre gruplandırılmış kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Wagner Hipotezini destekler niteliktedir. Ancak yine aynı çalışmada, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında hata düzeltme nedensellik testlerine göre anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilememektedir.

Gacener (2005) çalışmasında Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Wagner Yasası çerçevesinde ele almıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de 1987:1-2003:4 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişkinin varlığı ve ekonomik büyümenin sağlanmasıyla kamu harcamalarında da artış yaşandığı belirlenmiştir. Kısacası çalışma Wagner Hipotezini destekleyici sonuçlar vermiştir.

Agênor & Neanidis (2006), kamu harcamalarını eğitim ve sağlık alanına yapılan harcamalar olarak ayırarak, bu alanlara yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada sağlığını kaybeden bireylerin ekonomi üzerinde oluşturacağı yükten, eğitimsiz bireylerin de beşeri sermaye eksikliğine neden olacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın sonucunda eğitim ve sağlık gibi alanlara yapılan harcamalarla birlikte ayrıca altyapı, elektrik, su gibi temel harcamalarında ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Bose, Haque & Osborn (2007) 1970-1980 döneminde gelişmekte olan otuz ülkede kamu harcamalarının büyüme üzerine olan etkisini incelemek amacıyla Panel Veri Analizi yöntemini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, eğitim harcamalarının refah düzeyi üzerinde kalıcı etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yine aynı çalışmada, toplam sermaye harcamalarının da ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen diğer sonuç, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğudur.

Oktayer ve Susam (2008), Türkiye üzerine yaptıkları çalışmalarında 1970-2005 arasındaki dönemleri ele almış ve kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki

ilişkiyi Rati Ram tarafından geliştirilen bir model ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda ise, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığına ulaşamamıştır fakat kamu yatırım harcamalarının büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Altay ve Altın (2008) 1980-2005 dönemlerini incelemişler ve Türkiye'de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, bahsedilen dönemde kamu harcamaları büyümeyi olumsuz olarak etkilemiştir. Yine aynı çalışmada, cari, yatırım ve transfer harcamalarının büyüme üzerine etkisi pozitif olarak ölçülmüştür.

Mucuk ve Uysal (2009) 1980-2006 dönemini ele alarak yaptıkları çalışmada, verilere Granger Nedensellik testi uygulamışlardır. Kamu ekonomisindeki enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen bir ilişkinin olduğunu, kısa dönemde ise kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Köksel, Mert ve Özdemir (2010), Wagner Yasası'nın mı yoksa Keynesyen görüşün mü geçerli olduğunu anlamak amacıyla Türkiye üzerinde yaptıkları çalışmada, 1969-2003 dönemini yıllık frekans olarak incelemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda Genişletilmiş Var Modeli ve Toda-Yamamoto tarafından önerilen Wald testini kullanmışlardır. Çalışmanın neticesinde ise, altyapı harcamalarından GSYİH'ya doğru nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Kısacası, Keynesyen Hipotezi destekleyici bir sonuç elde etmişlerdir. Yine aynı çalışmada, eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığından söz edilmektedir. Bu sonuca göre hem Wagner Yasasının hem de Keynesyen görüşün geçerliliği görülmektedir. Sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır.

Gül ve Yavuz ise (2011) 1963-2008 dönemini ele alarak Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testlerini kullanarak yaptığı çalışmada, Granger Nedensellik testinin sonuçlarına göre, ekonomik büyüme yönünden kamu harcamalarına, yatırım harcamalarına, cari harcamalara ve transfer harcamalarına doğru bir Eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Ayrıca kamu harcamalarının bir bütün olarak ele alındığında cari, transfer, yatırım harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek

yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Bu sonuca göre, 1963-2008 yılları arasında Keynes'yen hipotezin geçerli olduğu söylenebilmektedir.

Oktayer (2011) yaptığı çalışmasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Wagner Hipotezi çerçevesinden ele almıştır. Bu amaç doğrultusunda kullanılan dönem ise 1950-2009 dönemidir ve verilere Eşbütünleşme testleri ve Vektör Hata Düzeltme Yöntemleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, bu dönemlerde tüm değişkenler arasında Eşbütünleşme ilişkisine rastlanmıştır. Yapılan testler sonucunda Wagner Hipotezinin mevcut dönemlerde Türkiye üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yasin (2011) Güney Afrika ülkeleri üzerinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırdığı çalışmasında 1987-1997 dönemi verilerini kullanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilere sebep olmaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Bergh & Henrekson (2011) ekonomik büyüme üzerine yaptıkları çalışmada; devlet büyüklüğündeki her 10 puanlık artışın, ekonomik büyümenin yüzde 0.5 ila yüzde 1 arasında bir düşük gerçekleştiği sonucuna ulaşımlardır.

Kanca (2011) 1980-2008 döneminde Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelemiş ve bu iki değişken arasında karşılıklı nedensellik ilişkisine rastlamıştır. Çalışmanın sonucuna göre, uzun dönemde Wagner Hipotezini destekleyici bir sonuç geçerliken, kısa dönemde ise Keynesyen Hipotezi destekleyici sonuçlar geçerli olmaktadır.

Yüksel ve Songur (2011) konuya farklı bir açıdan bakarak farklı kamu harcamalarının yanı sıra cari, yatırım, transfer harcamaları gibi harcama türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki katkılarını ayrı ayrı ele almışlardır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de 1980-2010 dönemini inceledikleri verilere, zaman serisi uygulamışlar ve Engle-Granger Eş-bütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testlerinin sonuçlarını değerlendirmişlerdir. Çalışmalarında elde ettikleri sonuç ise, ekonomik büyüme üzerinde faiz harcamaları hariç diğer harcama kalemlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkiye sahip olduğu yönündedir. İlişkinin yönünü belirlemek amacıyla yapılan Granger nedensellik testine göre ise, cari harcamalar ve toplam kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ve diğer

değişkenlerle herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığıdır. Çalışma bahsi geçen harcamalar için Keynesyen yaklaşımı doğrular niteliktedir.

Sancar (2012) Türkiye üzerine 2000-2011 verilerini kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini ele aldığı çalışmada, bu dönemde bu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıfladığını öne sürmüştür. Aynı dönemde kamu harcamalarının azalırken, ekonomik büyümede ise artış yaşandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu açıdan ne Keynesyen ne de Wagner yasasının Türkiye için geçerli olmadığı ileri sürülmektedir.

Fallahi & Shoorkchali (2012) 1961-2008 döneminde Yunanistan'da ekonomik büyüme ve kamu harcamaları ilişkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucu, Yunanistan'daki devlet büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Çalışmada ek olarak, değişkenler arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşsa da, bu ilişkinin ters U şeklinde değil, J şeklinde olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak, Yunanistan için bu dönemlerde Armeş eğrisinin geçerliliğinden söz etmek mümkün olmamaktadır.

Ağayev (2012) 1995-2009 dönemi verilerini kullanarak on eski Sovyetler Birliği üyesi ülkede Wagner yasasının geçerliliğini sınamıştır. Çalışmanın sonucuna göre, söz konusu ülkelerde Wagner yasasını destekleyici bulgular elde edilmiştir.

Gangal & Gupta (2013) Hindistan üzerinde yaptıkları çalışmada 1998-2012 dönemi için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Granger Nedensellik Test kullanmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde çift yönlü bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır. Kısacası çalışma hem Wagner Hipotezini hem de Keynesyen Hipotezi destekler niteliktedir.

Magazzino (2014) İtalya'da ekonomik büyüme ve kamusal büyüklük üzerine yaptığı çalışmada 1861-2008 dönemi verilerini kullanarak zaman serisi metodolojisi uygulamıştır. Çalışmanın sonucuna göre, İtalya'daki kamusal büyüklük ve ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığı kanıtlanmaktadır. Verilerin son 20 yılında Ters U şeklinin ortaya çıktığı çalışmada belirtilmektedir.

Altunöz (2014) çalışmada Türkiye için Wagner Hipotezinin geçerliliğini sınamıştır. Bunun için 1975-2012 dönemindeki veriler kullanmıştır ve Granger

Nedensellik testi ve Toda-Yamamoto testleri uygulanmıştır. Sonuç ise, bahsedilen dönemlerde Wagner Hipotezini destekler nitelikte olmuştur.

Kabaklarlı ve Er (2014) 1930-2012 dönemini Sınır Testi Yaklaşımıyla incelemişler ve Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre ise, Türkiye'de uzun dönemde Wagner Yasasının geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı sonuç kısa dönemde kamu harcamalarındaki artışın, ekonomik büyümeyi azalttığı sonucunu vermektedir.

Ulucak ve Ulucak (2014) Türkiye üzerinde yapmış oldukları çalışmada 1950-2000 dönemini incelemişler ve Hatemi J nedensellik testi ile Türkiye'de kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem Keynesyen görüşü hem de Wagner Kanun'unu reddetmektedir. Ancak her iki hipotez reddedilse de, Keynesyen görüş, Wagner Hipotezine göre daha güçlü bir şekilde reddedilmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç, Türkiye için Wagner hipotezi tam geçerlilik arz etmese de bu hipoteze daha yakındır.

Akbulut (2015) Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri üzerinde kamu sektörü hacmi karşılaştırması yaptığı çalışmasında, kamusal hacmin ne olması gerektiği sorusuna cevap aramıştır. Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye 1995-2011 dönemi için kamu harcamaları alanında Avrupa Birliği ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır.

Ateş ve Kaytancı (2015), Türkiye ekonomisi için 1980-2013 dönemine ait verilere ARDL Sınır Testi uygulamış ve kamu yatırım harcamalarının uzun dönemde büyüme üzerinde etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, kamu kesimi toplam yatırım oranının uzun dönemde kişi başına GSYİH büyümesi üzerinde etkiye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır.

Diler (2016) çalışmasında, Türkiye'nin 1998-2010 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini üçer aylık verileri kullanarak ARDL ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testlerini kullanarak aralarındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu dönemde Türkiye'de kamu harcamaları ve GSYİH arasında Eş-bütünleşme bulunmuş ama kamu harcamalarından GSYİH'ya ya da GSYİH'dan kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Yine çalışmasında, ilgili dönem için kamu harcamalarının Türkiye'de önemli bir politika aracı olmadığını belirtmiştir. Buna göre,

ekonomik büyüme için, sadece kamu harcamalarının artırılması yeterli olmayacaktır sonucuna ulaşmak mümkündür.

Bakkal (2016) Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2013 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. FMOLS yöntemini kullandığı çalışmasında, cari ve yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Telek ve Telek (2016) 1998:1-2015:3 döneminde kamu harcamaları ve kamusal büyüme üzerine çalışma yapmışlar ve bu amaç doğrultusunda Türkiye'de Keynesyen mi ya da Wagner Hipotezi mi geçerlidir sorusunu araştırmak üzere VAR Analizi, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırma Analizi ve Granger Nedensellik Testlerini uygulamışlardır. Çalışmanın sonucunda nedenselliğin yönü kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. Kısacası, Türkiye'de Keynesyen görüşün geçerli olduğu sonucu elde edilmiştir.

Tülümce ve Zeren (2017) 1975-2014 dönem verilerini kullanarak Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında Hacker-Hatemi J ve Asimetrik Nedensellik Testlerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, Hacker-Hatemi-J test sonucuna göre, tüm harcama kalemleri ile ekonomik büyüme arasında bir nedenselliğin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Asimetrik Nedensellik testi sonuçlarına göre, toplam harcamalar ve transfer harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Kısacası, toplam harcamalar ve transfer harcamaları ile büyüme arasındaki ilişki Wagner ve Keynes yaklaşımlarını destekler niteliktedir. Çalışmanın cari harcamalar ile ilgili sonuçları ise büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin varlığını dolayısıyla Keynes yaklaşımının geçerliliğini göstermektedir.

Tülümce ve Yayla (2017) kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini ekonomik sınıflandırmalar yaparak inceledikleri çalışmada 1988-2016 dönemi verilerini VAR analizi ve Granger Nedensellik testi ile incelemişlerdir. Çalışmanın VAR analizi sonucu, cari harcamalar ile büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını gösterirken, transfer harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ise negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. VAR analizinin etki tepki sonuçlarına göre ise, savunma ve sosyal güvenlik harcamaları ve ekonomik büyüme arasında negatif ilişkiyi göstermektedir. Granger nedensellik testine göre ise, cari harcamalardan büyümeye

doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bu da Keynesyen görüşü destekleyen bir sonuştur.

Tuğcu ve Gölşen (2017) Zaman Serisi analizlerini kullanarak 1980-2015 döneminde Türkiye'de kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkiyi NARDL yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışma sonucuna göre, kamu harcamaları ve büyüme arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir. Söz konusu dönemler arasında hem uzun hem kısa dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında asimetrik bir ilişkinin geçerli olduğu çalışmada belirtilmektedir. Çalışmanın bir diğer sonucuna göre, kamu harcamalarında meydana gelen bir azalmada kısa dönemde reel büyümeyi azalttığı, uzun dönemde ise reel büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Abdiyeva ve etintaş (2017) Kırgızistan zerine bir çalışma yapmışlar ve veri seti olarak 1995-2014 döneminin incelemişlerdir. Kırgızistan'ın bağımsızlığını 1991 yılında kazanması sebebiyle sınırlı bir veri seti olmuştur. Çalışmanın sonucuna göre, Wagner Yasasını destekleyici sonuçlar elde etmişlerdir. Diğer bir ifadeyse, GSYİH da yaşanan yüzde 1'lik artış, kamu harcamalarında yüzde 1'lik artıştan daha fazla etkili olmuştur. Nedenselliğin yönü ise ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir seyir izlemektedir.

Akbulut (2017) yaptığı çalışmada, kamusal büyüme ile merkezi yönetim bütçe harcamaları ve mahalli idareleri bütçe harcamaları arasındaki ayrı ayrı ele alınmış ve Sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, merkezi yönetim bütçe harcamaları ile, gayri safi yurtiçi hasıla arasında Eş-bütünleşme ilişkisine rastlanamamıştır. Bu anlamda, söz konusu alanda Wagner hipotezinin geçerli olmadığı söylenilmektedir. Yine aynı çalışmada, mahalli idarelerin bütçesi harcamaları ve gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişki Sınır testi yaklaşımıyla ele alınmış ve uzun dönemde bir Eş-bütünleşme ilişkisine rastlanılmıştır. Kısacası, uzun dönemde mahalli idareler bütçe harcamaları ile gayri safi yurtiçi hasıla arasında Wagner hipotezinin geçerliliğinden söz edilebilmektedir.

Topal, nver ve Türedi (2017) yapmış oldukları çalışmalarında Türkiye dahil olmak üzere yedi Türk Cumhuriyeti devletini ele almışlar ve hükümet kalitesi ve kamu büyüklüğünün ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bu alışma da 2002-2015 dönemleri ele alınmış ve Panel Sur testi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın

sonucuna göre ise, kamu sektörünün büyüklüğü ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki yaratmaktadır.

Pata ve Tütüncü (2017) çalışmalarında, Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1960-2015 dönemlerini ele alarak incelemişlerdir. Bu amaç doğrultusunda verilere, Maki Eş-Bütünleşme Testi, FMOLS, DOLS modelleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda Keynesyen düşüncenin hem kısa dönem hem de uzun dönemde Türkiye için geçerli olduğu tespit edilmiştir. Kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ve pozitif olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

Muhammad Ali & Khan (2017) gelişmekte olan Güney Asya Ülkeleri (Pakistan, Bangladeş, Hindistan, Bhutan) üzerinde yaptıkları çalışmada, Armeý eğrisinin geçerli olup olmadığını 1990-2016 dönemleri için test etmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri pozitif yöndedir. Çalışmaya göre, Armeý eğrisi belirtilen dönem ve ülkeler için geçerlidir.

Sâez & Garcia (2017), 1944-2012 dönemi için Avrupa birliği ülkelerinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda Portekiz ve Birleşik Krallık için pozitif ilişkiye rastlanırken, Avusturya, Finlandiya, İtalya, İsveç, Belçika, Fransa gibi ülkelerde ise bu iki değişken arasında negatif ilişkilere rastlanmıştır.

Şit ve Karadağ (2018) Türkiye'de kamu harcamaları ve büyüme ilişkisini Toda-Yamamoto Nedensellik testi ile incelemişler ve çalışmanın sonucunda ise, tüm değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Yani kısacası Türkiye'de hem Keynesyen hem de Wagner Hipotezlerinin geçerli olduğu söylenebilir.

3.3. Ekonometrik Metodoloji

Çalışmanın bu kısmında ekonometrik analizde kullanılan teori tanıtılmış, kullanılan veri ve yöntem açıklanmıştır.

3.3.1. Ampirik Uygulama

Çalışmada 1960-2017 yılları arasındaki uygulanan politikalar ışığında reel GSYH ve Kamu harcamaları değişkenleri ile Armeý eğrisi Eviews 10.0 programı ile tahmin edilmiştir.

Teorik olarak reel GSYH ile kamu harcamaları arasında ters U şeklinde bir form tespit edilirse Armeý eğrisinin varlığı araştırılır ve ekonometrik olarak oluşturulacak regresyon denkleminde β_2 katsayısının negatif değeri içermesi Armeý eğrisinin varlığının göstergesidir. Çalışmanın temel amacı bu çerçevede Türkiye’de Armeý eğrisinin varlığının tespiti özelinde kamu kesiminin optimal boyutunu ortaya koymaktır. Armeý eğrisinin tespiti için regresyon aşağıdaki şekilde oluşturulmalıdır (Kayhan, Bayat ve Yüzbaşı, 2013: 156, Vedder & Gallaway, 1998: 4-9).

$$GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 HAR_{it} + \beta_2 (HAR)^2 + \beta_3 Trend + \epsilon_t$$

Denkleminde yer alan GSYH bağımlı değişkeni temsil etmektedir. Türkiye’de yapılan harcamalar bireylerden toplanan vergiler yoluyla sağlandığı için optimal boyut hesabı yapılırken, Türkiye’deki ekonomik değeri gösteren GSYH değeri kullanılmaktadır. β_1 katsayısı kamu harcamalarını ifade etmektedir ve denkleme göre, kamu harcamaları GSYH’yı etkilemektedir. Ayrıca denkleme kamu harcamalarının kare değerleri β_2 katsayısı ile eklenmiştir. Regresyon denkleminde kamu harcamalarının kare değerlerinin eklenmesinin nedeni kamu harcamalarından kaynaklı negatif etkilerin tespitini ortaya koymaktır. Bu durumun yanı sıra karesel değerlerin negatif etkisinin tespiti Armeý eğrisinin varlığına işaret edecek ve kamu harcamalarının reel GSYH üzerindeki etkisinin uzun dönemde doğrusal olmadığı ortaya koyulacaktır. Bu durum ise kamunun ekonomideki optimal payının Armeý eğrisi özelinde hesaplanmasına imkan oluşturacaktır. Regresyon modeline trend değişkeninin eklenmesinin sebebi ise uzun dönemde fiziki ve beşeri kaynakların da zaman içerisinde artış göstermesinden kaynaklanmaktadır.

3.3.2. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada değişkenlerin logaritmik değerleri kullanılmıştır. Değişkenler birim kök sınavına tabi tutulmuş ve düzey değerlerinde birim kök içermedikleri tespit edilmiştir. Birim kök sınavı sonrasında regresyon modeli oluşturulmuş ve modelin anlamlılığı test edilmiştir. Son olarak EKK varsayımları sınanmış ve model varsayımları ihlal etmediği sonucu gözlemlenmiştir. Veri tanımları ve veri kaynakları aşağıdaki şekildedir;

Tablo 1: Veri Tanımlamaları ve Kaynakları

Veri Tanımı	Veri Kısaltmaları	Kaynağı
Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GSYH	Dünya Bankası
Kamu Harcamaları	HAR	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
Kamu Harcamalarının Kare Değeri	HAR ²	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

3.4. Ekonometrik Uygulama

Bu başlık altında, çalışmanın durağanlığının sınıandığı sonuçlar incelenmektedir. Daha sonra ise Türkiye'de optimal kamu seviyesi ölçülmüştür.

3.4.1. Birim Kök (Durağanlık) Testi

İki değişken arasındaki ilişkinin gerçek olup olmadığının sınılanması birim kök testi ile sağlanabilmektedir. Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin durağan olmaması yanlış F ve t istatistiğine yol açabilmektedir. Regresyon analizi sonuçlarında bu istatistikler yardımıyla bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde anlamlı olup olmadığı anlaşılabilir. Bu sebeple değişkenlerin öncelikle durağanlığının sınılanması gerekmektedir. Zaman serisi analizlerinde ilgili değişkenlerin durağan sonuçlar vermesi gerekmektedir. Durağanlık sınıması KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) testi ile yapılmıştır, kullanılan denklem aşağıdaki şekildedir (Torun, 2015: 63).

$$y_t = \beta_t + w_t + \varepsilon_t, w_t = w_{t-1} + \mu_t$$

Denklemden w_t modelin rassal yürüşünü, t deterministik trendi, ε_t rassal yürüşü, μ_t durağan kalıntıları ifade etmektedir. Aynı zamanda $\sigma_\mu^2=0$ testin varsayımıdır.

Değişkenlerin sabitli, trend ve sabitli KPSS sonuçları aşağıda Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		T istatistiği	Olasılık Değerleri
GSYH	Sabitli	277.64	0.0000
	Trend ve Sabitli	1685.72	0.0000
		94.58	0.0000
HAR	Sabitli	20.63	0.0000
	Trend ve Sabitli	22.81	0.0000
		41.92	0.0000
HAR²	Sabitli	20.63	0.0000
	Trend ve Sabitli	22.81	0.0000
		41.92	0.0000

Tablo 2’deki KPSS birim kök testi sonuçları değerlendirildiğinde değişkenlerin tümünün olasılık değerinin düzey değerlerinde 0,05’ten küçük olduğu yani serilerin durağan olduğu gözlemlenmiştir. Modelde kullanılan değişkenlerin durağan olması aralarındaki ilişkinin gerçek olduğunu ve kurulan regresyon modelinin doğruluğunu göstermektedir.

3.4.2. Regresyon Modeli ve Varsayımlar

Regresyon modeli aşağıdaki şekilde tahmin edilmiştir. Modelin t-istatistik değerleri anlamlı çıkmıştır ve regresyon modeli varsayımları ihlal etmemiştir.

$$GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 HAR_{it} + \beta_2 (HAR)^2 + \beta_3 Trend + \epsilon_t$$

$$GSYH_t = 11.22 + 5.31 HAR_{it} - 2.67 (HAR)^2 + 0.03 Trend + \epsilon_t$$

$$R^2 = 0.99 \text{ Ayarlanmış } R^2 = 0.99$$

Regresyon modelinin varsayımları değişen varyans sorununun olmaması, otokorelasyon sorununun olmaması ve normal dağılım şeklindedir (Albayrak, 2008: 115). Aşağıda EKK varsayımlarına ilişkin test sonuçları yer almaktadır (Şahinler, 2000: 59-60).

Tablo 3: Regresyon Modeli Sonuçları

	White Test	Breusch-Godfrey LM Test	Jarque-Bera Test
Olasılık Değerleri	0,6343	0,0576	0,9100

3.4.3 Türkiye'nin Optimal Kamu Büyüklüğünün Hesaplanması

Regresyon modeli sonuçlarında elde edilen bulguların olasılık değerlerinin 0,05'ten büyük olması modelde otokorelasyon sorununun olmadığını, değişen varyans sorununun olmadığını ve hata terimlerinin normal dağılım gösterdiğini ifade etmektedir. Yukarıdaki bulguların tümünün olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için regresyon modeli varsayımları ihlal etmemiştir. 0,99 R² değeri ile tahmin edilen regresyon modelinin açıklama gücü de oldukça yüksektir. Ekonometrik olarak geçerliliği ispat edilen model üzerinden kamunun optimal boyutu tahmini parabol veya konkav şekilde dağılım gösteren model üzerinden maksimum noktanın tespiti ile sağlanacaktır. Bu noktanın tespiti $-\beta_2/(2*\beta_1)$ formülü ile sağlanmaktadır. Bu formül sonucunda kamunun ekonomideki optimal boyutu yüzde 25 olarak tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonucuna göre, aralarındaki ilişki pozitif olarak ölçülmüştür ve ekonomik büyüme kamu kesiminin boyutundan etkilenmektedir. Kamu kesiminin optimal boyutunun ölçülmesi sağlanacak olan maksimum büyüme oranının belirlenmesi ve buna yönelik politikalar uygulanması açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda hesaplanmış olan yüzde 25, ekonomik büyümenin en yüksek seviyede sağlanması için gerekli olan optimal kamu büyüklüğüdür. Armeý eğrisine göre, bu noktanın üzerinde gerçekleşecek olan her bir birimlik kamu harcamalarındaki artış ekonomik büyümeyi negatif olarak etkileyecektir.

SONUÇ

Devlet kavramının ilk doğduğu günden bu yana, insanların cevabını aradığı sorulardan birisi de; devlet müdahalelerinin ekonomik düzeni nasıl etkilediğidir. Devletin ekonomik hayat üzerindeki etkisini ölçerek buna yönelik politikalar üretmek isteyen otoriteler buna yönelik çalışmalar yaparak, doğru ve etkin müdahale araçları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ülkelerin ekonomik ve sosyal olarak birbirlerinden farklılık göstermesi devletin ekonomi içerisinde sahip olduğu pay ve söz hakkında da farklılıkların yaşanmasına neden olmuştur.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, iktisat literatüründe fazlaca tartışılan bir konudur. Kamu sektörünün ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi, kamu sektörünün devlet faaliyetlerine müdahil olup olmaması gerektiği ya da faaliyette bulunacaksa boyutunun ne olması gerektiği gibi sorularda cevabı aranan konulardandır. Devletin ekonomi içerisindeki payının belirlenerek buna yönelik politikalar üretmek ve bu anlamda optimal kamu boyutunu belirlemek önem arz etmektedir. Farklı yolların izlenmesi gerektiği görüş olarak bildirilse de genel kabul gören düşünce devletlerin belli başlı mal ve hizmetleri kamu yararına sağlaması gerektiği düşüncesidir. Bu doğrultuda devletlere görevler yüklenmekte ve netice olarak belli bir ekonomik hedefe ulaşması amaçlanmaktadır. Devletin sağladığı bu faaliyetlerin, mal ve hizmet üretiminin ne kadarla sınırlı olacağı önemli bir konu haline gelmektedir.

Devletin piyasa içindeki büyüklüğünün ekonomik performans ve büyümeyi ne yönde etkilediği incelenmesi gereken önemli bir konudur. Devletin ekonomi içindeki payı ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Zamanla devletin ekonomi içindeki payının artmasının ekonomik büyüme üzerinde etkisinin negatif olacağını söyleyen teoriler mevcuttur. Bu teorilerden biri olan optimal kamu büyüklüğü çalışmamızda incelenen konudur.

Çalışmada ilk olarak, kamu harcamaları, bu harcamaların sınıflandırılması, iktisadi düşüncelerde devlete yüklenen anlam ve görevler incelenmiştir. İkinci bölümde ise optimal kamu büyüklüğü kavramı açıklanarak, bu kavramı savunan görüşler ele alınmıştır. Bu doğrultuda Armeý eğrisi incelenmiştir. 1995 yılında yazmış olduğu kitabında Optimal Kamu Büyüklüğü kavramını öne süren Armeý, devletin gerekliliğine vurgu yaparak, kamu harcamalarının belli bir düzeyde gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Teoride kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi ise ters U

şeklinde çizilen eğri ile açıklanmaktadır. Buna göre, devlet optimal adı verilen noktaya değin harcama yapmalıdır. Bu optimal nokta ise devletlerin sosyo-ekonomik, kültürel, gelişmişlik düzeyi gibi farklılıklarından dolayı her ülke için farklı bir değere tekabül etmektedir. Armeý, optimal noktadan sonra yaşanacak her bir birim kamu harcaması artışının ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisinin daha yüksek olacağını söylemektedir. Örnek vermek gerekirse, ekonomi optimal seviyeye ulaşmadan yapılacak olan bin liralık kamu harcaması büyüme üzerinde yüze 5'lik bir artışa neden olurken, optimal noktanın sağında kalan bölgede yapılacak olan bin liralık kamusal artış ekonomik büyümede yüzde 5'ten daha fazla küçülmeye neden olmaktadır. Bu noktada, bir ülke için optimal kamu boyutunun ölçülmesi, kamunun boyutunun ne olacağını belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Barro ise, kamu harcamalarının marjinal verimliliği üzerinde durmuş ve bire eşit olduğu noktayı optimal nokta olarak belirlemiştir. Scully ise, optimal kamu boyutunu Armeý benzer şekilde açıklamaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme incelenmiş, literatürde kamu harcamaları ve ekonomik büyümeyi inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye için optimal kamu büyüklüğü hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Türkiye'de 1960-2017 dönemi verileri kullanılmıştır.

Çalışmada Türkiye için optimal nokta yüzde 25 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç Friedman'ın kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi maksimize edebilmesi için yüzde 15 ile yüzde 25 arasında olması gerektiği tezini doğrulamaktadır. Türkiye'de 1980 öncesi kamu büyüklüğü optimal olarak hesaplanan noktanın altında yer almaktadır. Fakat 2000 yılları sonrası dönemde kamunun payında artışlar yaşanmaktadır. 2017'de ise Türkiye'de mevcut kamu büyüklüğü optimal noktanın üzerindedir. Buna göre, Türkiye için Armeý eğrisinin geçerliliğinden söz etmek mümkündür olabilmektedir. Buna göre devlet, kamu harcamalarını verimli alanlara yönlendirerek yatırımlar yapmalı, devletin mevcut varlıklarını üretken olmayan alanlara yatırarak ülke ekonomisi üzerinde negatif etkilere sebep olmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Abdiyeva R., Çetintaş H. (2017). "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Kırgızistan Örneği", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2017, 4(1), s. 19-33.
- Abounoori E. & Nademi Y. (2010). "Government size Threshold and Economic Growth in Iran", *International Journal of Business and Development Studies*, Vol. 2, No. 1, s. 95-108.
- Agênor P. R. & Neanidis K. C. (2006). "The Allocation of Public Expenditure and Economic Growth", *Economics Discussion Paper*, EDP-0608, The University of Manchester, s. 1-54.
- Ağayev S. (2012). "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eski Sovyetler Birliği Ülkelerinde Wagner Yasası Analizi (1995-2009)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), s. 7-27.
- Akalın G. (2016). *Kamu Ekonomisi*, Orion Kitapevi, Ankara.
- Akbulut H. (2015). "Kamu Sektörünün Hacmi: Türkiye-Avrupa Birliği Karşılaştırması", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt. 48, Sayı: 3, Eylül 2015, s. 41-59.
- Akbulut H. (2017). "Ekonomik Gelişmişlik-Kamu Harcamaları İlişkisi: 2017:1-2015:3 Dönemi Türkiye Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences*, Cilt/Volume: 15, Sayı/N: 29, s. 9-23.
- Akcağündüz E. (2010). "Kamu Tercih Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 29-35.
- Akçoraoğlu A. (1999). "Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, s. 51-66.
- Akkaya H. (2016). "Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Karşılaştırılması", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2016, Nevşehir.
- Aksu H., Künü S., Bozma G. (2017). "Mali Senkronizasyon Hipotezi Türkiye için Geçerli mi?", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 2, s. 311-324.
- Albayrak Ö. (2003). "Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Albayrak A. S. (2008). "Değişen Varyans Durumunda En Küçük Kareler Tekniğinin Alternatif Ağırlıklı Regresyon Analizi ve Bir Uygulama", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: X, Sayı: II, s. 111-134.
- Alexiou C. (2009). "Government Spending and Economic Growth: Econometric Evidence from the South Eastern Europe", *Journal of Economic and Social Research*, 11(1), 2009, s. 1-16.

- Altay N. O., Altın O. (2008). "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Yatırımlar Üzerine Etkilerinin Analizi (1980-2005)", *Ege Akademik Bakış*, 8(1), s. 267-285.
- Altunç Ö. F., Aydın C. (2012). "Türkiye'de Kamu Sektörü Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 23, Sayı: 82, s. 79-98.
- Altunöz U. (2014). "Wagner Yasası ve Türkiye için Geçerlilik Sınaması", *Route Educational and Social Science Journal*, Vol. 1(3), s. 292-299.
- Argyrou M. G. (2000). "Public Expenditure and National Income: Time Series Evidence From Greece" *Economic and Finance Working Papers*, Brunel University, Vol. 4(2), s. 173-191.
- Arısoy İ. (2005). "Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 63-80.
- Armey R. D. (1995). *The Freedom Revolution*, Washington, D.C.: Regnery Publishing, 1995.
- Arpaia A. & Turrini A. (2008). "Government Expenditure and Economic Growth in the EU: Long-Run Tendencies and Short-Term Adjustment" *European Economy*, s. 1-50.
- Asimakopoulou S. & Karavias Y. (2016). "The Impact of Government size on Economic Growth: A Threshold Analysis", *Economics Letters*, 139, s. 65-68.
- Aslan M., Taşdemir M. (2009). "Is Fiscal Synchronization Hypothesis Relevant for Turkey? Evidence from Cointegration and Causality Tests with Endogenous Structural Breaks", *EconAnadolu International Conference in Economics*, June 17-19, Eskişehir, Turkey.
- Ateş S., Kaytancı U. B. (2015). "Türkiye'de Kamu Yatırım Harcamalarının Uzun Dönemli Büyümeye Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 52, s. 35-59.
- Aydemir C., Güneş H. H. (2006). "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 15, s. 136-158.
- Bakırtaş İ. (2003). "Kamu Harcamalarının Temel Makroekonomik Göstergelerle İlişkisi ve Nedenselliği (1983-2000 Türkiye Örneği)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 9, s. 41-66.
- Bakkal H. (2016). "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi ve Yeni Kamu Mali Yönetiminin Rolü", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 10, s. 125-138.
- Barro R. J. (1988). "Government Spending in Simple Model of Endogeneous Growth", *Journal of Political Economy*, National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper No. 2588, 1988, s. 103-125.

- Barro R. J. (1989). "A Cross-Country Study of Growth, Saving and Government" *National Saving and Economics Performance*, University of Chicago Press, Vol. ISBN: 0-266-04404-1, 1989, s. 271-304.
- Barro R. J. (1990). "Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth", *The Journal of Political Economy*, Vol: 98, s: 5
- Barro R. J. (1991). "Economic Growth in Cross Section of Countries", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 106, No: 2, s. 407-443.
- Barro R. J. (1996). "Democracy and Growth", *Journal of Economic Growth, National Bureau of Economic Research*, Working Paper NO. 4909, s. 1-30.
- Başar S., Bozma G., Eren M. (2016). "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Optimum Düzeyi Ne olmalıdır?", *Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu*, UEK-TEK, s. 1799-1811.
- Bergh A. & Henrekson M. (2011). "Government Size and Growth: A Survey and Interpretation of the Evidence", *Research Institute of Industrial Economics*, IFN Working Paper No: 858, 2011, s. 1-23.
- Beyazıt M. F. (2004). "Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), s. 89-99.
- Bose N. & Haque M. E. & Osborn D. R. (2007). "Public Expenditure and Economic Growth: A Disaggregated Analysis for Developed Countries" *The Manchester School*, Vol: 75, No: 5, s. 533-556.
- Bozdağlıoğlu Y. U. (2008). "Türkiye'de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, s. 46-65.
- Brown C. V. & Jackson P. M. (1994). *Public Sector Economics*, 4th Edition, Blackwell, U. K.
- Chao J. C. P. & Grubel H. (1998). "Optimal Levels of Spending and Taxation in Canada", *Chapter in How to Use the Fiscal Surplus: What is the Optimum Size of Government*, *The Fraser Institute*, Vancouver, s. 53-68.
- Chen B. L. (2005). "Economic Growth with an Optimal Public Spending Composition", *Oxford Economic Papers*, 58 (2006), s. 123-136.
- Cheng B. S. & Lai T. W. (1997). "Government Expenditures and Economic Growth in South Korea: A Var Approach" *Journal of Economic Development*, Vol: 22, No: 1, s. 11-24.
- Chobanov D. & Mladenova A. (2009). "What is the Optimum Size of Government", *IME Institute for Market Economics*, Bulgaria, s.1-47.
- Commander S. & Davoodi H. & Lee U. J. (1997). "The Causes and Consequences of Government for Growth and Well-being", *World Bank Policy Research Working Paper*, No: 1785, Washington, s. 1-70.
- Cömert M. (2019). "Post Keynesyen Teoriyi İleri Taşımak: Güncel Tartışmalar ve Alternatif Öneriler" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 74, No: 1, s. 35-55.

- Çam İ. (2007). "Kamu Kesiminin Optimal Boyutu ve Türkiye Uygulaması", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007.
- Çavuşoğlu A. T. (2008). "Türkiye'de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, s. 143-160.
- Çiftçi H. (2018). "Gelir Dağılımında Genel Teorik Tartışmalar", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, s. 18-33.
- Demirel D. (2006). "Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği:Etkin Devlet", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 60, s. 105-128.
- Demirel D. (2007). "Küreselleşme, Etkin Devlet ve Türkiye", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 456, s. 107-129.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)/ Ekonomik ve Sosyal Göstergeler/ (01.10.2019).
- Diler H. G. (2016). "Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *İktisat Politikaları Araştırma Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 21-36.
- Doğan S. (2006). "Keynesyen Teori'ye Bir Tepki: Arz Yanlı İktisat", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi*, Vol: 6, No: 12, s. 253-272.
- Eker A., Altay A. ve Sakal M. (1997). *Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)*, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş İkinci Baskı, 1997, Anadolu Matbaası, İzmir.
- Ekinci A. (2011). "What is the Optimum Size of Government: A Suggestion", *International Journal of Economics and Finance Studies*, Vol: 3, No: 1, 1309-8055, s. 45-54.
- Ergen Z. (2016). "Kamu Mali Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Muhasebe-i Umumiye Kanunundan 5018 Sayılı Kanuna Bütçe ve Harcama Usullerinde Dönüşüm", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1. s. 93-115.
- Ergen E., Yavuz E. (2017). "Büyüme ile Harcama Arasındaki İlişkinin ARDL Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri ile Analizi: Türkiye Üzerine Kanıtlar", *Uluslararası Yönetim İşletme ve İktisat Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, s. 84-92.
- Ergenç Ü. (2011). "Engel Eğrileri: Türkiye Örneği İncelemesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Facchini F. & Melki M. (2011). "Optimal Government Size and Economic Growth France (1871-2008) : An Explanation by the State and Market Failures" *Documents de Travail du Centre D'Econoie de la Sorbonne*, Pantheon Sorbonne Universite Paris, Sez Working Paper, Hal Archives-Ouvertes, s. 1-37.
- Fallahi F. & Shoorkchali J. M. (2012) "Government Size and Economic Growth in Greece: A Smooth Transation Approach" *MPRA Paper*, No: 74078, s. 1-22.
- Forte F. & Magazzino C. (2010). "Optimal Size of Government and Economic Growth in EU-27", *CREI Centro di Ricerca Working Paper*, No: 4/2010, s. 1-47.

- Fölster S. & Henrekson M. (1999). "Growth and the Public Sector: A Critique of the Critics", *European Journal of Political Economy*, Vol: 15 (1999), s. 337-358.
- Friedman M. (1997). "If Only U.S. Were as Free as Hong Kong", *Will Steet Journal*, Reprinted from The Wall Street Journal, 8 July 1997.
- Gacener A. (2005). "Türkiye Açısından Wagner Kanunu'nun Geçerliliğinin Analizi", *D.E.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, s. 103-122.
- Gangal V. L. N. & Gupta H. (2013). "Public Expenditure and Economic Growth A Case Study of India", *Global Journal of Mngement and Business Studies*, ISSN 2248-9878, Vol: 3, No: 2, s. 191-196.
- Gül E., Yavuz H. (2010). "AB'nin yeni Üyeleri ile Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1996-2008 Dönemi", *Maliye Dergisi*, Sayı: 158, , s. 164-178.
- Gül E., Yavuz H. (2011). "Türkiye'de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi", *Maliye Dergisi*, Sayı: 160, s. 72-85.
- Günalp B. (2003). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Optimal Devlet Hacmi", *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, s. 1-20.
- Günaydın İ. (2000). "Türkiye için Wagner ve Keynes Hipotezlerinin Testi", *İktisat, İşletme ve Finans*, Cilt: 15, Sayı: 175, s. 70-86.
- Gürsoy, B. (1975). *Kamusal Maliye*, S Yayınları, Cilt: 1, Baskı: 3, Ankara.
- Gwartney J. & Holcombe R., Lawson R. (1998). "The Scope of Government and The Wealth of Nations", *Cato Journal*, Cilt: 18, Sayı: 2 , s. 163-190.
- Gwartney J. & Lawson R. & Holcombe R. (1998). "The Size and Functions of Government and Economic Growth", *Joint Economic Committee*, Washinton, DC. 20510, s. 1-33.
- Hansson P. & Henrekson M. (1994). "A new Framework for Testing the Effect of Government Spending on Growth and Productivity" *Trade Union Institute for Economic Research*, Wallingatan, 38, S-111, Stokholm, Sweden, s. 381-401.
- Heitger B. (2001). "The Scope of Government and Its Impact on Economic Growth in OECD Countries" ECONSTOR, *Kiel Institute of World Economics*, 24105 Kiel, Kiel Working Paper No. 1034, Germany, s. 1-32.
- Herath S. (2009). "The Size of the Government and Economic Growth: An Empirical Study of Sri Lanka", *Wirtschafts Universität Wien Vienna University of Economics and Business*, Austria , s. 1-22.
- Herath S. (2012). "Size of Govenment and Economic Growth: A Nonlinear Analysis", *Economic Annals*, Vol: LVII, No. 194, s. 7-30.
- Hobbes T. (1651). *Leviathan*, Leviathan or the Matter, Forme, & Power of a common-Wealth Ecclesiastical and Civill, in ST. Paul's Churchyard, 1651.

- Işık N., Alagöz M. (2005). "Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 24, s. 63-75.
- İyidoğan P. V., Turan T. (2017). "Government Size and Economic Growth in Turkey: A Threshold Regression Analysis" *Prague Economic Papers*, Vol: 2017, No: 26(2), s. 142-154.
- Kabaklarlı E., Er P. H. (2014). "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Analizi", *Maliye Dergisi*, Sayı: 166, s. 268-285.
- Kanca O. C. (2011). "Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma)", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1, s. 75-92.
- Kayhan S., Bayat T. ve Yüzbaşı B. (2013). "Government Expenditures and Trade Deficits in Turkey: Time Domain and Frequency Domain Analysis", *Economic Modelling* 35, s. 153-158.
- Knack S. & Keefer P. (1995). "Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures", *Economics and Politics*, Vol: 7, No: 3, s. 207-227.
- Kolsuz G., Yeldan A. E. (2014). "1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayrıştırılması", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2014/1, s. 49-66.
- Köksel Tan B., Mert M., Özdemir Z.A. (2010). "Kamu Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkinine Bir Bakış: 1969-2003", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1, s. 25-39.
- Kubalı D. (1999). "Performans Denetimi", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 1, s. 31-62.
- Kutlu S., Horvath L. (2017). "Post-Keynesyen Makro İktisadın Metodolojik Temelleri Üzerine bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 1, s. 95-129.
- Kweka J. P. & Morissey O. (2000). "Government Spending and Economic Growth in Tanzania, 1965-1996", *Credit Research Paper*, No: 00/6, Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham, s. 1-46.
- Larson S. (2007). "The Economic Case for Limited Government", *A Policy Analysis from the Center for Freedom and Prosperity Foundation*, Vol: VII, Issue. III., s. 1-12.
- Liu Chi-Hung L. (2008). "The Association between Government Expenditure and Economic Growth: Granger Causality Test of Us Data, 1947-2002" *J. of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 20(4), s. 439-452.
- Loizides J. & Vamvoukas G. (2005). "Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from Trivariate Causality Testing", *Journal of Applied Economics*, Vo.: 8, s. 125-152.

- Magazzino C. (2014). "Government Size and Economic Growth in Italy: An Empirical Analyses Based On New Data (1861-2008)", *International Journal of Empirical Finance*, Vol: 3, No: 2, s. 38-54.
- Matteo Di L. & Summerfield F. (2017). "The Shifting Scully Curve: Internatioanl Evidence from 1870 to 2013) , *Working Paper Series 18-01*, Rimini Centre for Economic Analysis, s. 1-42.
- Mitchell D. J. (2005). "The Impact of Government Spending on Economic Growth", *Executive Summary Backgrounder Published by the Heritage Foundation*, No: 1831, s. 1-18.
- Mucuk M., Uysal D. (2009). "Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme", *Maliye Dergisi*, Sayı: 157, s. 105-115.
- Muhammad Ali M. & Khan T. (2017). "Armey Curve Analysis For The Panel of Selected South Asian Economies", *IJSSHE-International Journal of Social Sciences, Humanities and Education* Vol: 1, No: 2, ISSN 2521-0041, s. 1-8.
- Musgrave R. A. & Musgrave P. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition Finance McGRAW- Hill International Editions, London.
- Mutaşcu M. & Miloş M. (2009). "Optimal Size of Government Spending The Case of European Union Members States", *Annales Universitatis Apulensis Series Economica*, 11(1), s. 447-456.
- Nademi Y. & Nademi A. (2011). "Does Armey Curve Exist in Pakistan and Iran Economies?", *Journal of Applied Sciences Research*, 7(5), s. 562-565.
- Oktayer A. (2011). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1950-2009", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 61, Sayı: 1, s. 262-282.
- Oktayer N., Susam N. (2008). "Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, s. 145-164.
- Özpençe A. İ. (2017). "Türkiye'de 1980 Sonrası Kamu Harcamaları, Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ISSN1308-2922, s. 32-41.
- Pata U. K., Tütüncü A., (2017). "Yapısal Kırılmalarla Birlikte Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi", *Maliye Dergisi*, 172, s. 30-51.
- Peker H. S. (2015). "Avrupa'da Merkantalist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi ile Bir Karşılaştırma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, s. 1-22.
- Pevcin P. (2004). "Does Optimal Size of Government Spending Exist?", *European Group of Public Administration*, 2004 Annual Conference, University of Ljubljana Faculty of Administration, Slovenia, s. 1-12.

- Ram R. (1986). "Government Size and Economich Growth: A New Framework and Some Evidebce from Cross-Section and Time-Series Data", *The American Economic Review*, Vol: 76, No: 1, s. 191-203.
- Ramayandi A. (2003). "Economic Growth And Government Size in Indonesia: Some Lessons for the Local Authorites", *Working Paper in Economic and Development Studies*, No: 200302, s. 1-12.
- Rodrik D. (2013). "The Past, Present, and Future of Economic Growth", *Global Citizen Foundation Working Paper*, s. 1-58.
- Rozen H. S. & Gayer T. (2008). *Public Finance*, Eighth Education McGraw-Hill International Edition, United States.
- Sâez M. P. & Garcia S. A. (2017). "Government Expenditure and Economic Growth in the European Union Countries: New Evidence", *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, No: 36, s. 127-133.
- Samavati H. & Dilts D. & Adilov N. & Hwan Kim M. (2016). "U.S. Economic Growth: Rahn Curve and Components of Government Spending", *Journal of Applied Business and Economics*, 18(3), s. 11-15.
- Sancar C. (2012). "Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkinine Wagner Yasası eve Keynesyen görüş Çerçevesinde Teorik Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği: 2000-2011", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi İdari Bilimler*, ISSN:2147-0936, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 1-19.
- Scully G. W. (1989). "The Size of the State, Economic Growth and the Efficient Utilization of National Resources" *Public Choice* 63, s. 149-164.
- Scully G. E. (1994). "What is The Optimal Size of Government in the United States?" *NCPA Policy Report No. 188, National Center for Policy Analysis*, ISBN 1-56808-051-4, s. 1-15.
- Sjöberg P. (2003). "Government Expenditures Effect on Economic Growth: The Case of Sweden 1960-2001" *Lulea University of Technology*, 2003:130 SHU, s. 1-25.,
- Slemrod J. & Gale W. G. & Easterly W. (1995). "What Do Cross-Country Studies Teach about Government Involment, Prosperity, and Economic Growth?", *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol: 1995, No: 2, s. 373-431.
- Stiglitz J . E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*, (çev. Ömer Faruk Batırel), Marmara Üniversitesi, Yayın No. 549, İİBF Yayın No. 396, İstanbul.
- Şahinler S. (2000). "The Basic Principles of Fitting Linear Regression Model by Least Squares Method", *MKÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 5(1-2), s. 57-73.
- Şit M., Karadağ H. (2018). "Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi Toda-Yamamoto Nedensellik Testi", *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 33-41.
- T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2019). İstatistikler/Ekonomik Göstergeler, Ankara.

- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Resmi Portal (Bumko) (2019), Ankara.
- Tanzi V. & Zee H. H. (1997). "Fiscal Policy and Long-Run Growth", *IMF Staff Papers*, Vol: 44, No: 2, s. 179-209.
- Telek C., Telek A. (2016). "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner ve Keynes Hipotezi Çerçevesinde İncelenmesi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel sayısı, s. 628-642.
- Tokatlıoğlu M., Selen U. (2017). *Maliye Politikası*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Topal M. H., Ünver M., Türedi S. (2017). "Türk Cumhuriyetlerinde Hükümet Kalitesinin ve Kamu Sektörü Büyüklüğünün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Analiz", *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, Vol: 8, s. 113-133.
- Torun N. (2015). "Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tuğcu C. T., Gülşen M. A. (2017). "Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Asimetrik ARDL Yöntemiyle Analizi: 1980-2014 Türkiye Örneği", 32. Uluslararası Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs 2017/ANTALYA, s. 211-228.
- Turan T. (2014). "Optimal Size of Government in Turkey", *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol: 4, No: 2, s. 286-294.
- Tülümce S. Y., Zeren F. (2017). "Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Testi ile Analizi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, s. 299-310.
- Tülümce S. Y., Yayla N. (2017). "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Bileşenleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Wagner ya da Keynes?", *Social Sciences ISSN: 1308 7444*, (MWSASOS), 12(4), s. 163-184.
- Uluatam Ö. (2003). *Kamu Maliyesi*, İmaj Kitap Evi, Ankara.
- Ulucak R., Ulucak Z. Ş. (2014). "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Örneği", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 10, sayı: 23. s. 81-97.
- Ulusoy A. (2013). *Maliye Politikası*, Eylül 2013, Trabzon, Derya Kitabevi, Celepler Matbaacılık, 7.Baskı, 2013.
- Uzay N. (2002). "Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği(1970-199)", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, s. 151-172.
- Vaziri H. & Nademi Y. & Paghe A. A. & Nademi A. (2011). "Does Armeiy Curve Exist in Pakistan and Iran Economies?", *Journal of Applied Sciences Research*, 7(5): 2011, ISSN 1819-544X, s. 562-565.
- Vedder R. K. & Gallaway L. E. (1998). "Government Size and Economic Growth", *Joint Economic Committee*, Ohio University, Washington DC, s. 1-15.

- Yamak N., Küçükkale Y. (1997). "Türkiye'de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi", *İktisat, İşletme ve Finans*, Yıl. 12, Sayı:131, s.:5-14.
- Yamak R., Erdem H. F. (2018). "Türkiye Ekonomisinde Armeı Eğrisi Geçerli Midir?", *UIİİD-IJEAS*, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı): ISSN 1307-9832, s. 335-346.
- Yasin M. (2011). "Public Spending and Economic Growth: Empirical Investigation of Sub-Saharan Africa", *Southwestern Economic Review*, Morehead State University, s. 59-68.
- Yüksel C. (2013). "Yapısalcı İktisat ve Mali Uyum", T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Yüksel C., Songur M. (2011). "Kamu Harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010)", *Maliye Dergisi*, Sayı: 161, s. 365-380.
- Yülek M. A. (1997). "İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine", *Hazine Dergisi*, Sayı: 6, s. 1-15.
- Witte K. De. & Moesen W. (2010). "Sizing the Government", *Public Choice* (2010), Number: 145, DOI 10.1007/s11127-009-9527-7, s. 39-55.
- WEB_1 (2019). Researchgate's web site.
- Güngör K. (2001). "İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler", <https://www.researchgate.net/publication/266607898> (25.02.2019).
- WEB_2 (2019). World Bank's web site.
- World Bank Group, International Development, Poverty, & Sustainability. www.worldbank.org/data/ (16.04.2019).
- WEB_3 (2019). IMF's web site.
- International Monetary Fund (IMF), General Government Total Expenditure, www.imf.org/en/data (16.04.2019).

ÖZGEÇMİŞ**GİZEM ERSOY**

ZÜMRÜT MAHALLESİ 2017 SOKAK

NO:6 KAT:2

BAĞBAŞI/DENİZLİ

Tel: 0554 468 61 03

KİŞİSEL BİLGİLER

Doğum tarihi : 02.09.1993
Doğum Yeri : Acıpayam / DENİZLİ
Medeni Hali : Bekar

E-posta : Gizemersoy241@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

2012-2016 Pamukkale Üniversitesi, DENİZLİ
Lisans, MALİYE
Akademik Başarı: (2.82/4.00) (72.46/100)

2016 Pamukkale Üniversitesi, DENİZLİ
Yüksek Lisans, MALİYE
DANIŞMAN: AYLİN İDİKUT ÖZPENÇE